

PERUSKOULUN YHDEKSÄSLUOKKALAISTEN
KÄSITYKSET SEKSUAALIVÄHEMMISTÖISTÄ

Jari Malinen

Erityispedagogiikan pro gradu –tutkielma
Kevät 2005
Erityispedagogiikan laitos
Jyväskylän Yliopisto
Ohjaaja Matti Kuorelahti

Peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten käsitykset seksuaalivähemmistöistä

Malinen, Jari
Erityispedagogiikan pro gradu –tutkielma
Kevät 2005
Erityispedagogiikan laitos
Jyväskylän Yliopisto
78 sivua, 6 liitettä

Tiivistelmä

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten käsityksiä, asenteita ja tietoja seksuaalivähemmistöistä. Tutkimuksessa kartoitettiin myös mahdollisen erityisen tuen tarvetta ja koulujen seksuaalikasvatuksen sisältöjä.

Tutkimus suoritettiin kyselylomaketutkimuksena kahdeksan suomalaisen peruskoulun yhdeksänsillä luokilla sekä analysoimalla opetussuunnitelmia ja oppikirjoja.

Tämän tutkimuksen perusteella näyttää vahvasti siltä, että tämän päivän nuoret tietävät, mistä seksuaalivähemmistöissä on kyse. Pääasiallisiksi seksuaalikasvatuksen tietolähteiksi oppilaat nimesivät television, radion ja kaverit. Oppilaiden asenteet seksuaalivähemmistöjä kohtaan ovat pääasiassa myönteiset, kaupungissa kuitenkin myönteisemmät kuin maaseudulla ja tyttöjen myönteisemmät kuin poikien. Kouluopetuksen suunta, ainakin oppikirjojen perusteella, on menossa informatiivisempaan, avoimempaan ja suvaitsevampaan suuntaan. Seksuaalivähemmistöjen huomiointi on silti haaste koulun seksuaali- ja suvaitsevaisuuskasvatukselle. Mahdollinen erityisen tuen tarve sekä mahdollinen erityisopetuksen rooli siinä tarvitsee lisätutkimusta.

Asiasanat: asenteet, käsitykset, peruskoulu, seksuaaliset vähemmistöt, seksuaalikasvatus, stereotyyptiat, suvaitsevaisuus.

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	5
	1.1 Tutkimuksen tarkoitus	7
	1.2 Seksuaalivähemmistöjen määrittely	9
2	KÄSITYKSET KÄYTTÄYTYMISEN TAUSTALLA	11
	2.1 Leimaamisteoria	
	2.2 Neo-funktionaalinen asenneteoria	15
	2.3 Sosiaalisen identiteetin teoria	18
	2.4 Yhteenveto	22
3	AIEMPIA TUTKIMUKSIA SEKSUAALI- VÄHEMMISTÖKÄSITYKSISTÄ	23
	3.1 Sosiaalinen etäisyys	
	3.2 Nuorten käsityksiä ja kokemuksia	25
	3.3 Seksuaalikasvatus ja koulu	26
4	SEKSUAALIKASVATUS OPETUSSUUNNITELMISSA JA OPPIKIRJOISSA	30
	4.1 Seksuaalisuusvähemmistöt opetussuunnitelmissa	
	4.2 Seksuaalivähemmistöt oppikirjoissa	34
	4.3 Yhteenveto	39
5	TUTKIMUSONGELMAT	41
6	TUTKIMUSMENETELMÄ JA TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	42
	6.1 Aineiston kokoaminen	
	6.2 Aineiston analyysi	44
	6.3 Tutkimuksen luotettavuus	45
	6.3.1 Tutkimuksen validiteetti	
	6.3.2 Tutkimuksen reliabiliteetti	46

7	TULOKSET	47
	7.1 Oppilaiden seksuaalinen suuntautuminen	
	7.2 Oppilaiden määritelmät seksuaalivähemmistöistä	49
	7.3 Oppilaiden käsitykset ja tiedot seksuaalivähemmistöistä	51
	7.4 Oppilaiden asenteet seksuaalivähemmistöjä kohtaan	54
	7.5 Oppilaiden arviot seksuaalivähemmistöihin kuuluvien sosiaalisesta etäisyydestä	56
	7.6 Seksuaalivähemmistöt ja koulu	58
8	TULOSTEN TARKASTELU	65
	8.1 Tutkimusmetodien tarkastelu	
	8.2 Tulokset teorian valossa	
	8.3 Tulosten käytännöllinen merkitys	66
	8.4 Jatkotutkimusmahdollisuuksia	68
	LÄHTEET	70
	ANALYSOIDUT 9. LUOKAN OPPIKIRJAT	77
	LIITTEET	79
	Liite 1: TAULUKOT 19. – 25.	
	Liite 2: Tutkimussuunnitelma	81
	Liite 3: Tutkimuslupa-anomus	83
	Liite 4: Kyselylomake	84
	Liite 5: Rehtorin ohjeet	88
	Liite 6: Opettajan ohjeet	89

”Homo” on yksi tunnetuimmista haukkumanimityksistä koulumaailmassa. Tämä haukkumanimitys on poikien käytössä erityisesti, mutta tytötkin käyttävät sitä kuvaamaan epäsuosittua henkilöä. Lehtosen (2003) mukaan homottelun taustalla on poikien epävarmuus omasta seksuaalisuudesta sekä halu todistaa olevansa kunnan mies, ei naismainen homo. Tällaiseen homotteluun ei koulussa puututa, koska opettajien mukaan oppilaat eivät muuttaisi käytöstään kuitenkaan ja etteivät oppilaat tällä nimittelyllä kuitenkaan tarkoita mitään. Lehtosen mukaan tällaiset perustelut eivät ole ihmisarvoisia. Sekä kouluhallinnon että opettajan peruskoulutuksenkin tulisi edellyttää homotteluun puuttumista ja antaa siihen taitoja. Koulun kulttuuriin eivät kuulu homottelu, homofobiset, seksistiset ja rasistiset kommentit. Lehtonen pohtii myös sitä, miltä tuntuu rakentaa rakkauden tunteilleen identiteettiä, jota kuvaava termi on pahin haukkumasana, jonka tietää. (Lehtonen 1996, 161-162; 2003, 143-148.)

”Homo” tai ”hintti” on helppo haukkumasana ja nuorten välinen lyömäase. Asiallinen informaatio on paikallaan, jotta tällaista käyttäytymistä voidaan välttää, koska äärimmäisessä muodossaan on kyse tietyn ihmisryhmän vainoamisesta (Aigner & Centerwall 1999, 96). Homofobia eri muodoissaan ei kuitenkaan katoa komentamalla vaan rauhallisella kokemuksen ja tiedon lisäämisellä, mikä onkin yksi peruskoulun seksuaali- ja suvaitsevaisuuskasvatuksen haasteita. Tässä tutkimuksessa tutkittiin kahdeksan suomalaisen peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten käsityksiä, tietoja ja asenteita seksuaalivähemmistöjä kohtaan ja tutkimustulokset osin vahvistivat aiempien tutkimuksien linjoja.

Homoseksuaalisuuden rikollistava laki kirjoitettiin Suomen lakiin vuonna 1894. Sen jälkeen homoseksuaalisuudesta on opetettu muun muassa impotenssin ja lasten seksuaalisen hyväksikäytön yhteydessä (ks. Jalas 1941). Rikoslaista homoseksuaalisuus poistettiin vuonna 1971 ja sairausluokituksesta vuonna 1981. Vuonna 1995 säädettiin laki, jonka mukaan sukupuolisen suuntautumisen perusteella tapahtuva syrjiminen on rikollista (Suomen laki 578/1995). Samaa sukupuolta olevien oikeus rekisteröidä parisuhteensa tuli lakina voimaan vuonna 2002 (Suomen

laki 950/2001). Keväällä 2005 on käyty julkisuudessa keskustelua samaa sukupuolta olevien parien oikeudesta ns. perheen sisäiseen adoptioon sekä naisparien ja yksinäisten naisten oikeudesta hedelmöityshoitoihin.

Uuden perusopetuslain myötä kunnat ja koulut ovat saaneet itsenäistä päätösvaltaa myös seksuaaliopetuksen järjestämisen suhteen. Seksuaaliopetuksen määrä väheni kouluissa 1990-luvulla ja opetuksessa oli suuria eroja alueiden, kuntien ja koulujen välillä. Opetus painottui useimmiten 9. luokalle sisällön ollessa kapea-alaista raskauteen ja sukupuolitautien ehkäisyyn. Vuosien 1996 ja 1998 peruskoulujen yläasteiden kouluterveyskyselyssä lähes neljäsosa 9. luokan oppilaista ei muistanut yhtäkään seksuaaliopetuksen oppituntia lukuvuoden ajalta. (Jokela, Kosunen, Liinamo & Rimpelä; Liinamo, Kosunen, Rimpelä & Jokela 2000a;2000b.)

Varsinaisessa nuoruusiässä (15-17 -v.) seksuaalinen kehitys on keskeistä ja nuoren oma seksuaalisuus vaikuttaa hänen ihmissuhteisiinsa. Nuori on epävarma seksuaalisuudestaan, tytöt naisellisuudestaan ja pojat miehisyydestään. Ikätovereiden merkitys kasvamisessa ja seksuaalisuuden rakentumisessa on keskeinen. Identiteetti vahvistuu seurusteluissa kuten myös seksuaalisessa vuorovaikutuksessa ja samalla nuori testaa, kelpaako hän kehittyvänä miehenä ja naisena. Kokeilujen kautta löydetään ratkaisut. Kasvun vahvimmat voimat ovat nuoren tunnepitoisissa kysymyksissä ”kuka minä olen?”, ”mitä arvoa minulla on?”, ”kuka välittää minusta?”. Aikuis-kulttuuri vaikuttaa nuoriin perheen ja koulun kautta ohjaten ja tukien ratkaisuisa. (Aalberg & Siimes 1999, 57-58, 75, 99-100.)

Kuka ohjaa ja tukee seksuaalivähemmistöön kuuluvaa nuorta kysymyksissään, jottei mahdollinen oireilu vaikuttaisi haitallisesti identiteetin muodostumiseen, tunne-elämän kehitykseen ja myös suoriutumiseen koulussa? Amerikkalaistutkimuksen mukaan (Galliher, Rostosky & Hughes 2004) seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorien psykososiaalinen sopeutuminen on vähäisempää kuin muilla nuorilla ja ilmenee huonompana koulu-sopeutumisena (erityisesti lesbot), huonompana itsetuntona (erityisesti biseksuaalit) sekä suurempana riskinä masennukseen (erityisesti lesbot ja biseksuaalit). Murrosikäisen masennus on yhteydessä aggressiivisuuteen, ahdistuneisuuteen, epäsosiaaliseen käyttäytymiseen,

alisuoriutumiseen koulussa sekä huonoihin vertaisryhmäsuhteisiin (ks. Kendall ym. 1989; Reinhertz ym. 1990; Strober ym. 1991; Yaylayan ym. 1992).

Iso-Britanniassa Lontoon Yliopistossa (2004) on tutkittu homofobian ilmenemistä ja vaikutuksia koulumaailmassa. Iso-Britanniassa on oltu huolissaan homofobian aiheuttamista uhkatekijöistä lasten ja nuorten fyysiselle ja henkiselle hyvinvoinnille kuten myös koulumenestykselle. Tutkimuksen mukaan homofobia ilmenee asiattomana kielenkäyttönä, kiusaamisena, vähättelynä sekä fyysisenä väkivaltana (murhat ja raiskaukset) aiheuttaen itsemurhia ja itsemurhayrityksiä sekä muuta itsetuhoista käyttäytymistä. (Warwick, Chase, Aggleton & Sanders 2004.)

1.1 Tutkimuksen tarkoitus

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2004 (14,18,34-36) perusopetuksen arvopohjana ovat mainittuina muun muassa ihmisoikeudet, tasa-arvo, yhteisöllisyys, yksilön oikeuksien ja vapauksien kunnioittaminen sekä suvaitsevaisuuden edistäminen. Opetuksen on annettava mahdollisuus monipuoliseen kasvuun ja terveen itsetunnon kehittymiseen. Oppimisympäristön on oltava fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvallinen ja sen tulisi edistää vuoropuhelua ja ohjata oppilaita toimimaan ryhmän jäsenenä. Tavoitteena on rohkaiseva, kiireetön, avoin ja myönteinen ilmapiiri. Erityisryhminä huomioitavaksi opetuksessa mainitaan saamelaiset, romanit, viittomakieliset ja maahanmuuttajat. Voisiko seksuaalivähemmistöt olla kenties yksi erityistä tukea tarvitseva ryhmä, joka olisi erityisesti huomioitava koulussa ja kouluopetuksessa? Tarvitaanko kouluissa seksuaalivähemmistöstrategiaa? Lehtosen mukaan (1995a;1995b;2003) suomalaisen koulujärjestelmän tuki on vähäinen seksuaalivähemmistöidentiteetin rakentamiseen ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret kokevat kouluympäristön epäoikeudenmukaisena ja turvattomana.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten käsityksiä, asenteita ja tietoja seksuaalivähemmistöistä. Ilmaisevatko ne ihmisoikeuksien kunnioittamista, avoimuutta, tasa-arvoa, yhteisöllisyyttä, yksilön vapauksien ja oikeuksien kunnioittamista, turvallisuutta, suvaitsevaisuutta ja

myönteisyyttä seksuaalivähemmistöjä ajatellen? Tutkimuksessa kartoitettiin myös mahdollisen erityisen tuen tarvetta ja koulujen seksuaalikasvatuksen sisältöjä, jotta suomalainen koululaitos voi tavoitteidensa mukaisesti kehittyä edelleen yhä paremmin kaikkien oppilaiden tarpeita ja yksilöllisyyttä huomioivaksi. Vastaavaa suomalaista tutkimustietoa käsityksistä, asenteista ja tiedoista on tällä osa-alueella toistaiseksi melko vähän ollut saatavilla, mitä vajetta tämä tutkimus osaltaan pyrki paikkaamaan.

Maailman terveysjärjestö määritteli tammikuussa 2002 seksuaalisuuden ”ihmisenä olemisen keskeiseksi asiaksi kattaen seksin, sukupuoli-identiteetit ja roolit, seksuaalisen suuntautumisen, eroottisuuden, nautinnon, intiimiyden ja lisääntymisen. Seksuaalisuutta koetaan ja ilmaistaan ajatusten, fantasioiden, halujen, uskomusten, asenteiden, arvojen, käyttäytymisen, käytännön toteutuksen, roolien ja ihmissuhteiden tasolla. Vaikka seksuaalisuus käsittääkin kaikki nämä ulottuvuudet, kaikkia niistä ei välttämättä koeta ja ilmaista. Seksuaalisuus on myös vuorovaikutusta biologisten, psykologisten, sosiaalisten, taloudellisten, poliittisten, kulttuuristen, etnisten, juridisten, historiallisten, uskonnollisten ja hengellisten tekijöiden välillä.” (WHO 2002.)

Seksuaalisuudella on monet kasvot sekä ilmenemismuodot. Seksuaalisuus on lähes kaikessa läsnä ja sen monimuotoisuudesta keskustellaan julkisuudessa aikaisempaa avoimemmin etenkin ns. parisuhdelain hyväksymisen myötä. Nykyiset oppikirjat käsittelevät seksuaalivähemmistökysemyksiä varsin avoimesti ja monipuolisesti. Käsitteleekö kouluopetus?

Lapset ja nuoret, jotka valmistautuvat kohtaamaan elämän todellisuutta, tarvitsevat tietoa seksuaalisuuden eri ilmenemismuodoista. Nuoret, jotka kasvavat ymmärtämään olevansa seksuaalivähemmistöön kuuluvia, tarvitsevat tukea kehityksessään. On tärkeää, että he tietävät, ettei homoseksuaalisuus ole vähemmän tärkeää kuin heteroseksuaalisuus. Annettava tietous homoseksuaalisuudesta yhtenä rakkauden ja seksuaalisuuden ilmenemismuotona ei vaikuta siihen, että joku ryhtyisi homoseksuaaliksi. (Aigner ym. 1999, 97.)

1.2 Seksuaalivähemmistöjen määrittely

Oppikirjoissa (ks. 4.2) homoseksuaalisuus määritellään seksuaalisen ja sukupuolisen kiinnostuksen ja vetovoiman tuntemiseksi samaa sukupuolta olevaa kohtaan fantasioiden, tunteiden tai toiminnan tasolla (Eloranta, Kalaja, Korhonen, Nykänen & Välimaa 2004, 317-318; Halme, Parviola, Sjöblom & Vaaramo 2001, 103; Orkovaara, Cacciatore, Furman, Hirvihuhta, Hämäläinen, Kekki & Korteniemi-Poikela 2004, 78). Se määritellään myös kyvyksi rakastaa ja solmia kiinteää ihmissuhde samaa sukupuolta olevan ihmisen kanssa (Arra, Huotari, Kavanne & Lempinen 2002, 159; Reinikkala, Ryhänen, Litmanen, Holopainen, Raekunnas, Saarivuori, Sarvilinna & Tenhunen 2003, 117). Homoseksuaalia naista kutsutaan termillä lesbo ja homoseksuaalista miestä termillä homo. Biseksuaali määritellään henkilöksi, joka tuntee vetoa ja seksuaalista kiinnostusta molempiin sukupuoliin, sekä omaan että vastakkaiseen. Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena olivat yhdeksäsluokkalaisten käsitykset, tiedot ja asenteet homoseksuaaleja, lesboja ja biseksuaaleja kohtaan ja käsitettä seksuaalivähemmistöt käytettiin kuvaamaan em. ryhmiä.

Seksuaalinen suuntautuminen määriteltiin Kontulan ja Meriläisen tutkimuksessa (1988, 98-99) jatkumoksi heteroseksuaalisuudesta homoseksuaalisuuteen. Lehtonen (1998, 424) mainitsi saman jatkumon haastateltuaan 30 ei-heteroseksuaalista nuorta, joista monet liittivät sanoja ”täysin”, ”ihan”, ”enemmän” tai ”aika pitkälle” määritellesään omaa seksuaalista suuntautumistaan. Kontulaisen ja Meriläisen (1998) tutkimuksessa pelkästään toisesta sukupuolesta kiinnostuneet olivat heteroseksuaaleja ja pelkästään omasta sukupuolesta kiinnostuneet homoseksuaaleja. Näiden väliin sijoitettavia pidettiin biseksuaaleina. Sekä tytöistä että pojista kiinnostuneet olivat biseksuaaleja, mutta myös voittopuolisesti omasta tai toisesta sukupuolesta kiinnostuneilla oli myös taipumusta biseksuaalisuuteen. Ei osaa sanoa – ryhmä ei joko halunnut tai osannut määritellä oman seksuaalisen kiinnostuksensa kohdetta.

Tässä tutkimuksessa sovellettiin Lehtosen (1998; 2003, 33-36) käyttämää jakoa heteroseksuaalisiin ja ei-heteroseksuaalisiin ihmisiin. Lehtonen käytti

heteroseksuaalisuus-käsitettä kuvaamaan ihmisiä, jotka määrittelevät itseään ja seksuaalisuuttaan heteroseksuaalisuuteen liitetyille termeillä (esim. hetero, normaali, tavallinen, en ole homo). Ei-heteroseksuaalisuus käsitteellä kuvattiin ihmisiä, jotka määrittelevät itseään ja seksuaalisuuttaan termeillä, jotka liitetään ei-heteroseksuaalisuuteen (esim. homo, lesbo, bi, ei-hetero, homohetero). Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin käsityksiä, tietoja ja asenteita tutkimusongelmasta riippuen kolmen ryhmän näkökulmasta: kaikki oppilaat (n=978), heteroseksuaaliset oppilaat (n=830) ja ei-heteroseksuaaliset oppilaat (n=114). Puuttuva tieto (n=34) muodostui oppilaista, jotka eivät vastanneet. Jako heteroseksuaaleihin ja ei-heteroseksuaaleihin tehtiin oppilaiden vastausten (taulukko 1) perusteella kysymykseen, minkälaista oma seksuaalinen kiinnostus tällä hetkellä on.

TAULUKKO 1. Jakoperusteet hetero- ja ei-heteroseksuaaleihin oppilaisiin

TYTÖT		POJAT	
heteroseksuaalit	ei-heteroseksuaalit	heteroseksuaalit	ei-heteroseksuaalit
*Pelkäänsä pojista	*Voittopuolisesti pojista *Sekä pojista että tytöistä *Voittopuolisesti tytöistä *Pelkäänsä tytöistä *En osaa sanoa	*Pelkäänsä tytöistä	*Voittopuolisesti tytöistä *Sekä pojista että tytöistä *Voittopuolisesti pojista *Pelkäänsä pojista *En osaa sanoa

2 KÄSITYKSET KÄYTTÄYTYMISEN TAUSTALLA

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten seksuaalivähemmistökasityksiä kolmen teorian näkökulmasta: leimaamisteoria, neo-funktionaalinen asenneteoria ja sosiaalisen identiteetin teoria.

2.1 Leimaamisteoria

Sosiologisen tradition mukaisesti käyttäytymistä on pidetty poikkeavana vain silloin kun se on ollut ryhmän normien vastaista. 1960-luvulla poikkeavuutta alettiin tarkastella myös toisenlaisesta näkökulmasta, joka nimettiin leimaamisteoriaksi. Se ei ole varsinainen tieteellinen teoria. Sen perusnäkemys mukaan sosiaaliset ryhmät luovat poikkeavuutta laatimalla sääntöjä, joihin törmäämiset muodostavat poikkeavuutta ja joiden sijoittaminen koskemaan tiettyjä ryhmiä leimaavat heidät poikkeaviksi. Poikkeavuus ei siis tämän näkemys mukaan ole tekojen laadun merkki vaan pikemminkin seurausta ja sanktiota sille, joka asetettuja sääntöjä rikkoo. (Moberg 1979, 11-13.)

Leimaamisteorian keskeisimpiä käsitteitä (taulukko 2) ovat poikkeava käyttäytyminen, primaari ja sekundaari poikkeavuus, leimaaminen ja stereotyyppinen luokittelu sekä poikkeava identiteetti (Moberg 1979, 13-18).

TAULUKKO 2. Leimaamisteorian keskeisimmät käsitteet perusteluineen

1. Primaari poikkeavuus	2. Leimaaminen	3. Sekundaari poikkeavuus	4. Virallinen prosessi	5. Osakulttuuri	6. Poikkeava identiteetti
Henkilö elää ryhmässä, jossa <i>poikkeava käyttäytyminen</i> havaitaan.	Henkilön uskotaan osoittavan poikkeavuutta; hänet leimataan poikkeavaksi.	Henkilö siirtyy stereotyyppisen poikkeavan statuksen haltijaksi.	Henkilön toiminta tulee julkisen huomion kohteeksi ja hänestä tulee sosiaalisen kontrollin toteuttajalle virallinen tapaus.	Henkilö siirtyy järjestäytyneeseen poikkeavien osakulttuuriin.	Henkilö arvioi itsensä uudelleen, omaksuu poikkeavan roolin ja tulee siksi, jona kaikki häntä alun perin pitivät.

Poikkeava käyttäytyminen on käyttäytymistä, jonka sosiaalinen ympäristö ja yleisö leimaa poikkeavaksi. Ilman ympäristön reaktiota ei poikkeavaa käyttäytymistäkään ole. Tässä yhteydessä sosiaalinen ympäristö tarkoittaa 1) yksilön lähimpiä ihmisiä, joiden kanssa hänellä on päivittäinen vuorovaikutus, 2) koko yhteisöä siihen kuuluvine ryhmineen ja 3) virallisia sosiaalisen kontrollin toteuttajia. Leimaamisteorian kannalta yleisö on keskeisin, koska virallisena se reagoi ja leimaa suoraan. Leimaamisprosessissa myös muu sosiaalinen ympäristö on tärkeä. Poikkeavuuden luokittelussa lähimpänä leimaamisteorian näkemystä on Mobergin (1979, 14-15) mukaan Freidsonin (1966) sosiaalisen poikkeavuuden luokittelu. Luokittelu tapahtuu poikkeavuuden parantuvuuden (parantuva/parannettavissa oleva, mutta ei parantuva/ei parannettavissa oleva) vastuun (vastuussa/ei-vastuussa) ja sosiaalisen ympäristön siihen liittämän kielteisen leiman (leimataan/ei leimata) perusteella.

Primaari poikkeavuus on ominaisuus tai toiminta, joka on yhteisön normien vastaista. Leimaamisteoreetikot eivät ole olleet kiinnostuneita primaarin poikkeavuuden syistä, koska he olettavat kaikkien käyttäytyvän joskus poikkeavasti.

Sekundaari poikkeavuus on leimaamisen ja sosiaalisen reaktion aiheuttamaa poikkeavaa käyttäytymistä.

Leimaaminen on sosiaalisen ympäristön taholta tapahtuvaa yksilön sijoittamista johonkin kategoriaan. Yksilö luokitellaan ja nimetään niin, että häneen liitetään kielteisiä ominaisuuksia. Yksilön voi leimata yksilö itse, lähiympäristö, muut sosiaaliset ryhmät tai viranomaiset. Mobergin (1979, 15) mukaan Goffmann (1966) esittää kolmenlaisia leimoja: 1) fyysisestä poikkeavuudesta, 2) yksilön luonteenpiirteiden puutteellisuudesta sekä 3) heimosta, rodusta, kansakunnasta tai uskonnosta johtuvat leimat. Leimaamisteoreettisen näkemyksen mukaan *sosiaalinen etäisyys* ennustaa leimatun yksilön ja hänen sosiaalisen ympäristönsä välistä vuorovaikutusta. Sosiaalinen etäisyys tarkoittaa henkilöiden, henkilöiden ja ryhmien tai ryhmien välisten puoleensa vetävien tai luotaan pois työntävien voimien kokonaismäärää. (Moberg 1979, 66.)

Stereotyyppinen luokittelu on yksilön sijoittamista kaavamaisiin luokittelukategorioihin, jolloin häneen liitetään uskomuksia, asenteita, odotuksia sekä kaavamaisia stereotyyppisiä käsityksiä. Tällä luokittelulla on keskeinen merkitys poikkeavuutta luovassa sosiaalisessa prosessissa, koska se täsmentää leimaamiskäsitettä. Se palvelee myös kognitiivisia toimintoja ja sen avulla luodaan järjestystä havaintoihin ja arviointeihin ympäristöstä. Sosiaalinen stereotyyppi on niiden piirteiden kokonaisuus, joka on yhteinen tiettyyn ryhmään kuuluville. Tällöin tietyssä joukossa on riittävän suuri yksimielisyys siitä, että jonkin ryhmän jäsenillä on tietyt piirteet. Sosiaalinen stereotyyppi voi olla joko myönteinen, neutraali tai kielteinen. Stereotyyppinen luokittelu poikkeaa yksittäisten tapausten luokittelussa siinä, että stereotyyppiseen ryhmään sijoitettuun yksilöön liitetyt piirteet voivat olla myös vääriä. Mahdollinen tietämättömyys sosiaalisten stereotyyppien realistisuudesta mahdollistaa väärän yleistämisen. Liika ja väärä yleistäminen on stereotypialle tyypillinen piirre sekä se voi lisätä ennakkoluuloja ja estää ryhmien välistä vuorovaikutusta. Tietyn ryhmän stereotypialle on tyypillistä, että se muuttaa ryhmään kuuluvaksi nimettyä koskevat arvioinnit ja havainnot stereotyyppin suuntaisiksi. Poikkeavuuteen liittyvät stereotypiat auttavat ymmärtämään poikkeavuuden sosiaalisen perusrakenteen ymmärtämistä sekä paljastaa tiettyyn poikkeavuuden tyyppiin kohdistuvat asenteet ja uskomukset. Määrittely, luokittelu ja reagointi ovat merkittäviä osatekijöitä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. (Moberg 1979, 15-17.)

Herekin (1991) mukaan erilaiset uskomukset luovat stereotypioita, leimoja ja käsityksiä osana todellisuutta. Stroebe ja Insko (1989, 8) määrittelevätkin stereotypian uskomukseksi tai mielipiteeksi jonkin sosiaalisen ryhmän tai sen jäsenten ominaisuuksista. Hallin (1999, 122, 190) mukaan stereotyyppi on yksilön yksipuolista kuvaamista tilanteessa, joka syntyy kun ihmisten väliset mutkikkaat erot yksinkertaistetaan ”pahvinukeiksi”. Tällöin stereotypian kohteiden erilaiset piirteet sulautetaan yhteen ja tiivistetään melko yksipuoliseksi kuvaksi. Stereotyyppi pelkistää, olemuksellistaa, luonnollistaa sekä jähmettää ryhmien välisiä eroja. Tähän ei välttämättä edes tarvita omaa kokemusta vaan pelkät kuulopuheet tai tarkkailu riittävät stereotyyppien muodostamiseen. Stereotyyppi on luonteeltaan yleensä tunnettu ja julkinen sekä melko lailla pysyvä. Niiden ei tarvitse olla negatiivisia, mutta käytännössä yleensä muodostuvat sellaisiksi.

Poikkeava identiteetti on yksilön identiteetin muuttumista odotusten mukaisesti ympäristön kohdellessa häntä poikkeavaksi leimatun stereotypiana. Leimaaminen toimii tällöin itseään toteuttavana ennusteena. (Moberg 1979, 18.)

Sulkusen (1998, 93) mukaan Becker (1963) on todennut, että yhteiskunta synnyttää poikkeavuuden. Erilaiset sosiaaliset ryhmät luovat sitä laatimalla sääntöjä, joiden rikkominen tulkitaan poikkeavuudeksi. Näiden sääntöjen soveltaminen tiettyihin henkilöihin leimaa heidät ulkopuolisiksi. Tämän näkökulman mukaan poikkeavuus ei ole niinkään käyttäytymisen ominaisuus vaan suoraa seurausta sääntöjen rikkomisesta ja niiden seurausten soveltamisesta tähän rikkojaan. Poikkeavaa käyttäytymistä on se käyttäytyminen, joka leimataan poikkeavaksi.

Leimaamisteoriaa kutsutaan myös konstruktivistiseksi poikkeavuusteoriaksi. Sulkusen (1998, 93-94) mukaan Lemert (1957) erottelee kolme keskeistä piirrettä:

- 1) Poikkeavuuden käsite on suhteellinen eikä se välttämättä ole riippuvainen käyttäytymismallin yleisyydestä. Homoseksuaalisuus on harvinaisempaa kuin heteroseksuaalisuus ja siihen kohdistuu ennakkoluuloja ja syrjintää, mutta yhteiskunnan ulkopuolelle sulkeminen ei ole yhtä jyrkkää kuin aikaisemmin.
- 2) Poikkeavuuden rajojen määrittely on sosiaalinen vuorovaikutusprosessi. Sen osapuolina ovat oikeusjärjestelmän lisäksi myös muut ns. kontrolli-instituutiot kuten esimerkiksi terveydenhuolto, sosiaalitoimi ja työelämän eri organisaatiot. Joukkotiedotus vaikuttaa myös suuresti siihen, millaista käyttäytymistä milloinkin pidetään poikkeavana ja millaisia sanktioita siihen kohdistetaan. Tätä kontrollointia on myös ylläpitänyt aikanaan homoseksuaalisuuden rikos- ja sairausluokitukset.
- 3) Sääteilytoimet itse tuottavat poikkeavuutta. Esimerkiksi sota huumeita vastaan tavoitteena huumeeton yhteiskunta, on turvautunut menetelmiin, jotka aiheuttavat sosiaalisia ongelmia kun huumekauppa pysyy rikollisten käsissä. Rikokseksi määriteltynä huumekauppa on mennyt ns. maan alle kuten kävi alkoholikaupalle kieltolain aikana.

Leimaamisteoriassa poikkeaviin kohdistuvat asenteet ovat kiinnostavia. Mobergin mukaan lukuisat tutkimukset osoittavat, että poikkeavuuteen suhtaudutaan kielteisesti. (Moberg 1979, 30.)

Herekin (1991;1999;2000a;2000c) mukaan seksuaalivähemmistöt ovat olleet leimattuja hyvin kauan. Kielteisten asenteiden ja ennakkoluulojen taustalta löytyy kielteisiä kohtaamisia, oma seksuaalinen problematiikka, arvostiriidat ulko- ja sisäryhmän välillä sekä uskonnolliset yllykkeet. Rikos- ja sairausleiman väistymisen myötä suhtautuminen on muuttunut myönteisemmäksi vaikkakin homovihamielisyyden on muun muassa Yhdysvalloissa saanut traagisiakin muotoja esim. murhatapausten ja lasten seksuaalisen hyväksikäyttösyösten muodossa. Herekin mukaan homovihamielisyyden (väkivalta, syrjintä ja häirintä) tieteellinen käsitteellistäminen lisää ymmärrystä sen alkuperään, dynamiikkaan ja toimintatapoihin mahdollistaen seksuaalivähemmistöihin liittyvien ennakkoluulojen ja leimaamisen vähenemistä.

2.2 Neo-funktionaalinen asenneteoria

Herekin (1986) mukaan asenteet tyydyttävät psykologisia funktioita ja tarpeita. Herekin kehittämän neo-funktionaalisen teorian mukaan asenteet hyödyttävät omistajaansa ja niillä on oma yksilöllinen välinearvonsa. Tämän teorian mukaan asenteissa on kaksi puolta: asenteen kohde sekä sen ilmaiseminen. Asenteiden lähteiksi Herek nimeää yksilön henkilökohtaiset ominaisuudet (psykologiset tarpeet, arvot, maailmankatsomus), kohteen ominaisuudet (ryhmät, kohteet, asiat tai käytös) sekä tilannekohtaiset tekijät (sosiaaliset tilanteet puitteineen, osapuolineen, tapahtumiseen ja seurauksineen), jotka voivat vaihdella tilanteen ja kohteen mukaan (s.17, taulukko 3). Herekin (1999) mukaan asenteissa on kyse myös ryhmäilmästä. Tietyn ryhmän sisällä voi vallita joko yksimielisyys tai erimielisyys asenteen kohteesta tai asenteen ilmaisemisesta. Esimerkiksi Yhdysvaltain lipun merkitys amerikkalaisille on tärkeä, mutta asennoituminen amerikkalaisten keskuudessa lipun polttamiseen vaihtelee.

Tutkittuaan yhden amerikkalaisyliopiston heteroseksuaaliopiskelijoiden suhtautumista homomiehiin ja lesboihin Herek (1983;1986;1987;1988) nimesi kolme asennefunktiota:

Kokemus-skemaattinen (experiental-schematic)

Aiempi joko positiivinen tai negatiivinen kokemus luo kognitiivisen skeeman, leiman, koskemaan koko joukkoa.

Puolustautuva (defensive)

Omaan seksuaaliseen tai sukupuoliseen identiteettiin liittyvä epävarmuus tai sisäinen ristiriita on vaikuttavana tekijänä asenteisiin, joiden tehtävänä tässä tapauksessa on epävarmuudesta ja ristiriidasta johtuvan ahdistuksen ehkäiseminen sekä oman itsen suojaaminen sisäisiltä konflikteilta ja puolustautuminen niitä vastaan.

Itseilmaisullinen (self-expressive)

Asenteet kuvastavat arvoja, jotka ovat olennaisia vastaajan minäkäsitykselle sekä välittyvät heidän sosiaaliin suhteisiinsa. Herek jakoi tämän funktion vielä kahteen osa-alueeseen:

a) arvojen ilmaiseminen (value-expressive)

Asenteet syntyvät tarpeesta vakuuttua omasta minäkäsityksestä niiden arvojen valossa, jotka omalle minuudelle ovat olennaisia.

b) sosiaalisuuden ilmaiseminen (social-expressive)

Asenteet syntyvät tarpeesta tulla hyväksytyksi itselle tärkeiden ihmisten taholta.

Herek (1986;1987;1999) päätyi lopputulokseen, jonka mukaan asenteiden hyötyjä ja tehtäviä voidaan tarkastella neljästä eri näkökulmasta yksilön kannalta:

1) havaintojen organisointi

Asenteet auttavat organisoimaan havaintoja ympäristöstä ja järjestämään yksilön maailmankuvaa. Myönteiset asenteet syntyvät kun niiden kohteeseen liittyy hyöty, palkkio tai mielihyvä. Kielteiset syntyvät kun niiden kohteeseen liittyy menneisyydessä koettua tai odotettavissa olevaa vahingollisuutta, epämiellyttävää tai rangaistavaa kokemusta. Ennakoivat asenteet syntyvät, kun yksilö keskittyy varmistamaan tulevaa hyvinvointiansa. Yksilön aiemmat kokemukset vaikuttavat asenteeseen joko ryhmän yhtä edustajaa tai koko ryhmää kohtaan joko hyödyllisenä tai vahingollisena itselleen. Havaintojen organisointiin liittyy yksilön reflektioisuus sekä julkinen että yksityinen itsetietoisuus.

2) sosiaalinen sopeutuminen

Asenteet perustuvat tarpeelle saada hyväksyntää ja arvostusta sosiaalisessa lähiympäristössä. Yksilöllä on voimakas tarve yhteyteen ja sosiaalinen sopeutumiseen hyväksynnän saamiseen kautta sekä korkea tiedostavuus omasta

näyttäytymisestäään sosiaalisissa tilanteissa. Näissä tilanteissa henkilökohtaiset tavoitteet ovat yksilölle keskeisiä

3) arvojen ja arvostuksien ilmaiseminen

Asenteet perustuvat yksilön tarpeelle määritellä itsensä ilmaisemalla tärkeitä arvojaan ja asettumalla näkemyksineen tärkeiden vertaisryhmiensä kanssa samalle puolelle. Identiteetti- ja tunnekysymykset ovat yksilölle keskeisiä. Asenteen perustana on vahvat uskomukset ja tuntemukset liittyen johonkin ideologiseen systeemiin. Tällöin ei niinkään kiinnitetä huomiota sosiaalisiin merkkeihin, vaan pikemminkin sisäisiin uskomuksiin ja arvoihin. Asenteen kohde ja koko tilanne edustaa useimmiten jotain tärkeää esimerkkiä tai vertauskuvaa yksilön omasta ideologiasta. Asenteen hyöty tulee yksilölle sen ilmaisemisen kautta ja erilaiset persoonallisuuden ominaisuudet ovat merkityksellisiä. Asenne tarjoaa välineen turvata omaa sosiaalisuutta, itsetunnon lisäämistä tai vähentää ahdistusta. Asenteen kohde voi olla myös symbolinen. Asenteet ovat yhdistelmä herkkyyttä sosiaalisia ympäristöjä kohtaan sekä tietoisuutta omista sisäisistä tunteista ja arvoista.

4) minäkuvan suojaaminen ahdistukselta

Asenteet perustuvat yksilön tarpeelle vähentää sisäisistä konflikteista syntyneitä useimmiten tiedostamatonta painetta ja ristiriitaa. Nämä defensiiviset asenteet ovat tyypillisiä ihmisille, joilla on suuria sisäisiä ristiriitoja, jotka saavat ulkoisia muotoja muun muassa projektion muodossa. Asenteen kohde ja koko tilanne herättää sisäisiä ristiriitoja koskettaen yksilön minäkuvaa ja epävarmuutta itsestään.

TAULUKKO 3. Asenteiden tehtävät (Herek, 1986)

Asenteiden tehtävät	HENKILÖ	KOHDE	TILANNE
1) havaintojen organisointi	huoli henkilökohtaisesta hyvinvoinnista nyt ja tulevaisuudessa	rangaistus tai palkkio tai ennakkoaavistus	jännitteitä ja muistoja herättävä sekä yleistyksiä liittyen henkilökohtaiseen hyvinvointiin
2) sosiaalinen sopeutuminen	tarve liittoutua	esiinpistävä läheisille	vertaisryhmä keskeinen
3) arvojen ja arvostuksien ilmaiseminen	vahva ideologia	arvojen mukainen	arvot keskeisiä
4) minäkuvan suojaaminen ahdistukselta	sisäiset ristiriidat	ristiriitojen paheneminen	ristiriidat keskeisiä

2.2 Sosiaalisen identiteetin teoria

Sosiaalipsykologia tarjoaa myös näkökulman ennakkoluuloihin, stereotypioihin sekä ryhmärajoihin ihmisten välisissä suhteissa. Me ja he –ajattelua on tutkittu etnologiatieteissä, sosiologiassa ja sosiaalipsykologiassa. Me ja he - enemmistö ja vähemmistö –käsitteet heijastavat arvojärjestyksen, statuksen sekä lukumääräisen ylivoiman yhdistymistä. Enemmistö on mittana, johon muita verrataan, mikä tekee vähemmistöstä väistämättä erikoisen enemmistön edustaessa ns. yleistä ja tavallista. (Liebkind 1988, 92-93; Lehtonen 1995a, 44-47.)

Liebkind (1988, 73) esittelee Tajfelin kumppaneineen (1974) kehittämän sosiaalisen identiteetin teorian, jonka mukaan kaikenlaisen ryhmiin luokittelun ja sisäryhmään samastumisen tarkoituksena on luoda sisäryhmäläisille myönteinen sosiaalinen identiteetti. Se saavutetaan tekemällä mahdollisimman suuri käsitteellinen ero ”meidän ja heidän” välille. Tämä tapahtuu liioittelemalla olemassa olevia tai kuviteltuja eroja sisä- ja ulkoryhmän, ”meidän ja heidän”, välillä sisäryhmän hyväksi. Sosiaalisen identiteetin teorian mukaan me ihmiset kohennamme myönteistä sosiaalista identiteettiämme toimimalla tämän käsitteellisen eron mukaan. Ulkoryhmän jäsenten syrjiminen sekä ennakkoluulot korostavat sisäryhmän omaa paremmuutta. Baumanin mukaan (1997, 54-55) tämä vastakkaisuus on kuitenkin työkalu, jolla piirretään omaa maailmankarttaa ja siihen turvaudutaan aina kun halutaan tehdä ero oman ja kilpailevan joukkueen välillä. Ulkoryhmä on se vastavoima, jonka sisäryhmä tarvitsee identiteetilleen, eheydelleen, emotionaaliselle tasapainolle sekä sisäiselle solidaarisuudelle. Stroebe ja Inskon (1989, 8) mukaan ennakkoluulot ovat sisäryhmän negatiivisia asenteita ulkoryhmän jäseniä kohtaan. Baumanin (1997, 61) mukaan ennakkoluulo tarkoittaa, että kieltäydytään uskomasta, että vihollisella voisi olla hyveitä ja usein siihen liittykin taipumus suurennelle vihollisen kuviteltuja tai todellisia paheita sekä epäillään heillä olevan taka-ajatuksia. Ennakkoluulot lisäävät myös epäilystä, kateutta ja aggressiivisia tunteita ulkoryhmää kohtaan. Lehtosen (1995a, 45) mukaan jotkut seksuaalivähemmistöihin kuuluvat pyrkivät muuttamaan ennakkoluuloja sekä kielteisiä stereotypioita homo- ja biseksuaalisuudesta.

Tajfelin (1974) mukaan on olemassa kahdenlaisia vähemmistöryhmiä: lukumäärävähemmistöjä sekä psykologisia vähemmistöjä. Lehtosen (1995a, 45) mukaan seksuaalivähemmistöt muodostavat psykologisen vähemmistön, jota enemmistö pitää alempiarvoisena. Lehtosen (1996, 159-160) mukaan heteroseksistisille ennakkoluuloille on ominaista, että homojen, lesbojen ja biseksuaalien oletetaan toimivan joko heteroseksuaalisen sukupuolijärjestelmän vastaisesti tai sitä imitoiden, siinä kuitenkin onnistumatta. Biologisten ja fyysisten erojen lisäksi seksuaalivähemmistöihin kuuluvien otaksutaan käyttäytymisellään rikkovan perinteisiä miehen ja naisen sukupuolirooleja. Parisuhteissa elävien uskotaan imitoivan heteroperhemallia niin, että toisella on miehen ja toisella naisen rooli.

Lehtosen (1996, 160) mukaan ihmisten mielikuvissa homo on naismainen ja lesbo epänaissellinen. Näiden suhteiden roolitus jaetaan aktiiviseen ja passiiviseen. Homoseksuaaleja pidetään seksiä janoavina ja lesboja naisina, jotka avuttomuuttaan tai tyhmyyttään ovat jääneet ilman tyydyttäviä ihmissuhteita. Lehtosen mukaan kielteisten mielikuvien liittäminen seksuaalivähemmistöihin on kontrollia sekä vähemmistöjä kohtaan että myös ns. tavallisia ihmisiä kohtaan. Lehtosen (1995a, 47) mukaan yksi seksuaalivähemmistöihin kohdistuvan kontrollin muoto on vaikeneminen, jonka tyypillisiä ilmenemismuotoja on se, että seksuaalivähemmistöistä puhuttaessa keskitytään vain homoihin. Toisena vaikenemisen muotona Lehtonen esittää, että pelkkää heteroseksuaalista perhe-elämää, rakkautta tai seksuaalisuutta pidetään niin itsestään selvänä, että seksuaalisuuden moninaisuus rajataan ulos ihmisten maailmankuvasta. Nuorille seksuaalisuuttaan etsiville homoille oletettu heteroseksuaalisuus aiheuttaa ongelmia ja sisäisiä ristiriitoja; mistä malli omaan seksuaalisuuteen, kun kaikki muut tuntuvat olevan erilaisia? (Bildjuschkin & Malmberg 2000, 121.)

Enemmistön käyttäytymisestä poikkeavaa toimintaa tai elämäntapaa kutsutaan sosiologisessa kirjallisuudessa poikkeavuudeksi. Kyseessä on käyttäytyminen, joka poikkeaa normeista ja johon kohdistuu kontrollia. Sulkunen nimeää poikkeaviksi käyttäytymismuodoiksi muun muassa rikollisuuden, alkoholismin, mielisairauden, seksuaaliset vähemmistöt tai vain epätavalliset elämäntavat. (Sulkunen 1998, 92.)

Ihmisten luokittelu erilaisiin sosiaalisiin ryhmiin järjestää maailmaa sekä liittyy ryhmänimikkeeseen, joka antaa ryhmälle myönteisen tai kielteisen arvomielleyhtymän. Syrjiessään ulkoryhmää sisäryhmä korostaa omaa paremmuuttaan. Sosiaalipsykologiassa väitetään, että tämä on lähes tulkoon yleismaailmallinen ilmiö. (Liebkind 1988, 73, 80.)

Pohtiessaan ennakkoluuloisuutta Suomessa Liebkind (1996, 200-201) esittelee käsitteet epävarma ja varma enemmistö sekä epävarma ja varma vähemmistö. Liebkindin mukaan Simpson ja Yinger (1985) korostavat ennakkoluulojen ja syrjinnän heijastavan kulttuurin ja yhteiskunnan arvoja ja normeja. Muun muassa suvaitsemattomuus kytkeytyy koko yhteiskunnan motiiveihin, tarpeisiin ja pelkoihin. Grönforsin (1984, 222) mukaan vähemmistöjen suvaitseminen sekoitetaan varsin helposti vähemmistöjen hyväksyntään. Erilaisuuden suvaitsemiseen liittyy eriarvoisuus vahvemman taholta heikompaa kohtaan ikään kuin suvaitseminen olisi lahja, jonka vahvempi antaa heikommalle. Tätä lahja-ajatusta sävyttää sääliminen, joka parhaimmillaan on hoitamista ja pahimmillaan ulkoista kontrollia ”heidän omaksi parhaakseen”. Suvaitsevaisuus näin ollen on lähisukua sorrolle ja johtaa luokitteluun, vapaudenriistoon sekä vähemmistöjen eristymiseen. Erilaisuuden hyväksyminen sitä vastoin merkitsee sitä kaikissa tilanteissa ja tasavertaisuutta joka asiassa.

Epävarma enemmistö samastuu voimakkaasti omaan ryhmäänsä välttämättä vertailemasta itseään vähemmistöihin. Se ei suvaitse itsestään poikkeavia ryhmiä helposti ja kokee valta-asemansa uhatuksi.

Varma enemmistö ottaa huomioon vähemmistöjen tarpeet ja näkökulmat eikä tunne itseään uhatuksi. Se sietää muiden ryhmien olemassaoloa ja on niitä kohtaan suvaitsevainen. Varman enemmistön jäsenet samastuvat kohtalaisesti omaan ryhmäänsä.

Epävarma vähemmistö vertailee itseään enemmistöön kaikin tavoin ja enemmistö edustaakin tavoiteltavaa normia. Tämän vähemmistön jäsenet häpeävät ryhmäänsä vältellen sitä ja samastuen voimakkaasti enemmistöön, joka edustaa sille kaikkea hyvää.

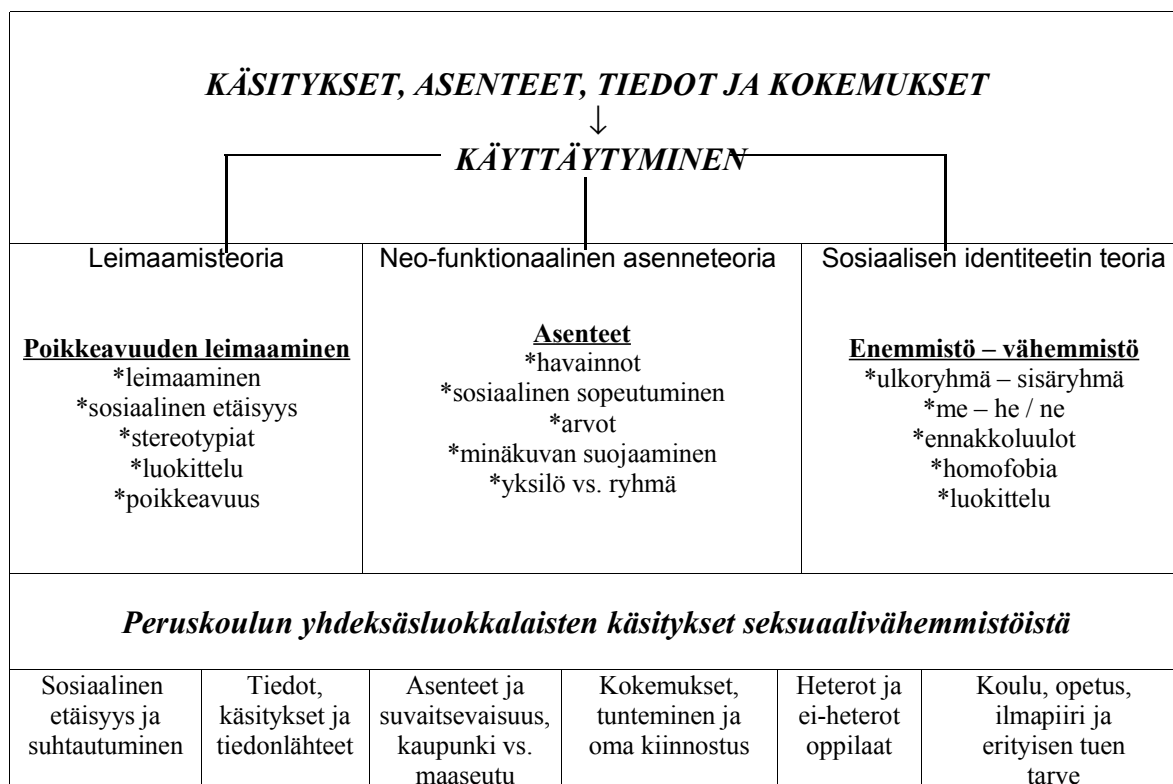
Varma vähemmistö korostaa erityisominaisuuksiaan ja erilaisuuttaan vaatien niiden yleistä tunnustamista. Tämän ryhmän jäsenet saattavat olla jopa hyökkäviä ulkoryhmän jäseniä kohtaan ja he samastuvat voimakkaasti omaan ryhmäänsä. (Liebkind 1988, 102-103; 1996, 200-201.)

Lehtonen (1996, 160) nimittää yksilötason ei-järjellistä homoseksuaalisuuden, lesbouden ja bi-seksuaalisuuden pelkoa homofobiaksi tai homokammoksi. Herek (1999, 2000c) on korvannut saman käsitteen käsitteillä seksuaalinen ennakkoluulo ja heteroseksismi. Homofobian keskeisimmäksi taustatekijäksi Lehtonen nimeää yhteiskunnan arvojärjestyksen, jossa seksuaalivähemmistöisyys arvotetaan kielteiseksi, koska se rikkoo ns. luonnollista järjestystä perheestä ja seksuaalisuudesta vain miehen ja naisen välisenä. Herekin (2000c) mukaan kyseessä on ilmiö, johon vaikuttavat kulttuuriset, uskonnolliset, lääketieteelliset sekä juridiset seikat.

Grönforsin (1984, 206) mukaan seksuaalivähemmistöt eivät muodosta vähemmistöä sanan perinteisessä tai yleisessä sosiologisessa merkityksessä, sillä monet vähemmistömäärittelyyn yleisesti käytetyt tunnusmerkit eivät Grönforsin mukaan sovellu seksuaalivähemmistöihin. Seksuaalivähemmistöt eivät muodosta yhtenäistä sosiaalista ryhmää, joilla olisi oma, muista ryhmistä poikkeava kulttuurinsa. Yhdistävänä tekijänä on ainoastaan seksuaalinen suuntautuminen ja syrjitty asema yhteiskunnassa. Heikkisen (1991, 27) mukaan homoseksuaalien määrittäminen vähemmistöksi tapahtuu syrjinnän tuottaman marginalisoidun identiteetin kautta, ei niinkään sosiaalisen ryhmäaseman kautta. Ståhlströmin (1989, 8-14) mukaan homoseksuaalisuus ei ole sosiologisen tutkimuksen kannalta sen merkittävämpää kuin punatukkaisuus tai vasenkätisyyskään. Vasta ympäristön kielteinen ja syrjivä suhtautuminen synnyttää vähemmistön sekä siihen liittyvät leimat, ilmiöt ja ongelmat. Heikkisen (1991, 28) mukaan monet vähemmistöt joutuvat taistelemaan omista oikeuksistaan, mikä ilmenee myös vähemmistöön kuuluvien identiteetin tasolla. Leimattu vähemmistö saattaa sisäistää ympäristön antamat mallit ja ennakkoluulot ns. itseään toteuttavina ennusteina (Liebkind 1988).

2.4 Yhteenveto

Yhteenvetona kuvio 1, jossa havainnollistetaan kaaviona teoriapohjaa sekä sen yhteyttä tutkimuskäsitteisiin.

KUVIO 1. Yhteenveto tutkimuksesta

3 AIEMPIA TUTKIMUKSIA SEKSUAALI- VÄHEMMISTÖKÄSITYKSISTÄ

3.1 Sosiaalinen etäisyys

Mobergin (1984) mukaan Sears & Jensema (1969) havaitsivat poikkeavuuden sosiaalisen etäisyyden riippuvan muun muassa poikkeavuuden näkyvyydestä ja sen aiheuttamasta sosiaalisesta leimasta. He tutkivat kymmenen poikkeavuusryhmän sosiaalista etäisyyttä sekä hyväksymisjärjestystä itsellä ja ystävällä (N=94). Homoseksuaalisen hyväksyminen oli lähes sama itsellä (9.) ja ystävällä (10.). Keskimääräinen hyväksymisjärjestys vastasi melko hyvin sosiaalisen etäisyyden perusteella syntynyttä järjestystä. Homoseksuaalit sijoituivat mielisairaiden ja vajaamielisten kanssa samaan ryhmään sosiaalisesti etäisimpinä.

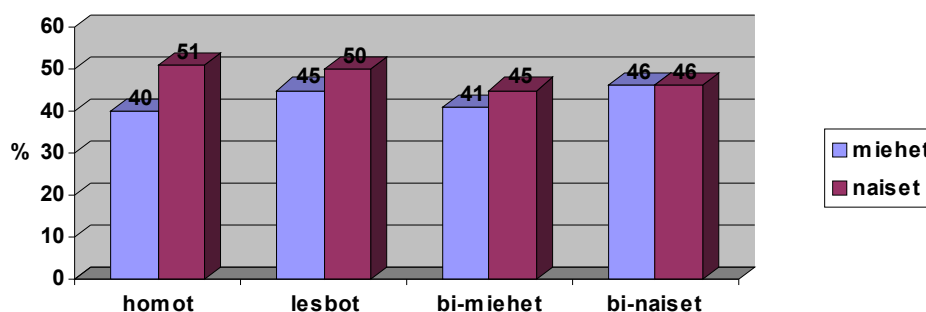
Mobergin (1984) vastaavassa tutkimuksessa (N=174) homoseksuaalisen hyväksyminen oli keskiryhmässä sekä itsellä (5.) että ystävällä (7.), mutta siihen suhtauduttiin hyväksymisen kohteena varauksellisimmin. Joka neljäs (26%) ei hyväksynyt homoseksuaalia ystäväkseen. Homoseksuaalisuutta pidettiin sosiaalisesti muita nimettyjä ryhmiä etäisempänä, mutta homoseksuaalisuus hyväksyttiin ystävällä ja itsellä helpommin kuin esimerkiksi mielisairaus tai vajaamielisyys.

Haavio-Mannilan ja Kontulan (1993, 245-247) mukaan vuonna 1971 suomalaisista naisista 45% ja miehistä 44% oli sitä mieltä, että homoseksuaalinen käyttäytyminen aikuisten kesken on yksityisasia. Vastaavat prosentit vuoden 1992 tutkimuksessa olivat naisilla 72% ja miehillä 59%. Suhtautuminen oli 20 vuodessa muuttunut myönteisemmäksi. Saman tutkimuksen mukaan eläkeläiset ja maanviljelijät suhtautuvat homoseksuaalisuuteen kielteisimmin kun taas toimihenkilöt ja opiskelijat muita myönteisemmin. Vapaamielisimmin seksuaalisuuteen suhtautuvat asuvat suurissa kaupungeissa.

Herek (1988) tutki ATLG-skaalalla yliopisto-opiskelijoiden (N=110) asenteita homoja ja lesboja kohtaan. Herekin mukaan sekä miehet että naiset suhtautuivat oman sukupuolensa edustamaan seksuaalivähemmistöön kielteisemmin.

Herek ja Capitano (1996) tutkivat Yhdysvalloissa heteroseksuaalien suhtautumista homoihin ja lesboihin. Kaksivaiheisen puhelinkyselyn (1. vaihe N=538 ja 2. vaihe N=328) perusteella he tekivät johtopäätökset muun muassa siitä, että henkilökohtainen tunteminen kohtaamisineen lisää myönteistä asennoitumista seksuaalivähemmistöihin kuuluvia kohtaan. Henkilökohtainen tunteminen vähentää kielteisiä leimoja ja ennakkoluuloja saaden aikaan ennen pitkää myös yhteiskunnallisia muutoksia. Herekin ja Capitanon mukaan onkin ensisijaisen tärkeää, että seksuaalivähemmistöön kuuluvat eivät vaikene eivätkä piiloudu. Vuonna 1997 tekemässään tutkimuksessa Herek (2000b) täsmensi, että heteroseksuaaliset naiset suhtautuvat yhtä avoimesti homoja ja lesboja kohtaan, mutta miesten suhtautumisessa on eroja riippuen siitä onko kyseessä homo vai lesbo.

Herekin (2002) asennetutkimuksessa vuonna 1999 oli mukana myös biseksuaalit. Kansallisessa puhelinkyselyssä (N=1335) käytettiin ns. 101-tunnelämpömittaria skaalalla 0 (kylmät, kielteiset tuntemukset) ja 100 (lämpimät, myönteiset tuntemukset). Heteromiehet suhtautuivat myönteisemmin biseksuaali- ja lesbonaisiin kuin biseksuaali- ja homomiehiin. Heteronaiset suhtautuivat homoihin ja lesboihin myönteisemmin kuin biseksuaaleihin, bi-naisiin kuitenkin myönteisemmin kuin bi-miehiin. Mittarin erot eivät ole kuitenkaan suuria (kuvio 2).

KUVIO 2. 101-tunnelämpömittarin tulokset (Herek, 2002)

3.2 Nuorten käsityksiä ja kokemuksia

Helsingin yliopiston Kansanterveystieteen laitoksella toteutettiin vuosina 1985-86 tutkimushanke Nuorten kypsyminen, ihmissuhteet, seurustelu ja seksuaalisuus. Tähän KISS-tutkimukseen kerättiin noin 2600:n koululaisen kyselytutkimusaineisto.

KISS-tutkimuksessa yli 80% 13-17 -vuotiaista pojista suhtautui homoihin kielteisesti ja 67% erittäin kielteisesti. Myönteisesti suhtautuvia oli vain noin 5%. Kahden samaa sukupuolta olevan ihmisen sukupuolisuhteen olisi sallinut 25% ja sitä vastusti 50% pojista.

Samanikäisistä tytöistä 25% suhtautui homoihin myönteisesti. Kielteisesti suhtautui 50% ja erittäin kielteisesti suhtautui 20% tytöistä. Joka toinen tyttö oli valmis sallimaan homojen väliset sukupuolisuhteet ja niitä vastusti 30%.

Kontula arveli poikien homokielteisyyden johtuvan osaksi siitä, että homo-sanaa käytetään myös yleisenä haukkumasanana ja tyttöjen myönteisemmän asenteen siitä, että homous liitetään useimmiten miehiin. Kontulan mukaan homosuhteet eivät ole samalla tavalla uhka tytöille kuin pojille, jotka kokevat tunteet omaa sukupuolta kohtaan lähinnä pelottavilta johtuen murrosikäisen horjuvasta käsityksestä omasta miehisyydestään.

Asenteiden kielteisyydestä huolimatta osalle nuorista oli kertynyt homoseksuaalisia kokemuksia. Sukupuolista kiihottamista ja hyväilyjä samaa sukupuolta olevan kanssa oli kokenut 10% nuorista; 6% vain kerran, 4% vähintään kaksi kertaa. Pojilla näitä kokemuksia oli hieman enemmän kuin tytöillä.

Tutkimuksessa hieman alle prosentti ilmoitti sukupuolisen kiinnostuksensa kohdistuvan voittopuolisesti tai pelkästään omaan sukupuoleen eli olevansa homoseksuaaleja. Sekä tytöistä että pojista kiinnostuneita oli vajaa prosentti niin ikään. Jonkin verran kiinnostusta omaa sukupuolta kohtaan ilmoitti pojista 7% ja tytöistä 10%. Keskimäärin 11% kaikista nuorista ilmaisi muutakin kuin heteroseksuaalista suuntautumista. Kontula arvelee tutkimuksessaan, että homoseksuaalien osuus tutkimuksissa voi olla todellista alhaisempi siksi, että

kyseistä seksuaalista suuntautumista ei uskalleta paljastaa edes luottamuksellisessa kyselyssä. Nuorten seksuaalinen identiteettikin on vielä muovautumassa, joten kaikki eivät ole vielä edes tietoisia seksuaalisesta suuntautumisestaan. Kontulan mukaan en osaa sanoa –vastaukset merkitsevät vielä etäistä suhtautumista seksuaalisuuteen. (Kontula 1987, 108-110, 113-114; Meriläinen & Kontula 1988, 98-100.)

Amerikkalaistutkimuksessa (Galliher ym. 2004) murrosikäisten psykososiaalisesta sopeutumisesta (N= 7613) 94,7% ilmoitti kiinnostusta vastakkaista sukupuolta, 1,5% omaa sukupuolta ja 3,8% molempia kohtaan. Vastaajista 26% asui maaseudulla, 41% esikaupunkialueella ja 33% kaupungeissa.

Herek (1983, 1988) tutki yhden amerikkalaisyliopiston heteroseksuaaliopiskelijoiden suhtautumista homomiehiin ja lesboihin. Opiskelijat (N=110) kirjoittivat esseitä valmiiksi annetun otsikon perusteella: Minulla on myönteiset/kielteiset asenteet lesboja ja homoja kohtaan, koska...” Esseistä muodostettiin 28 yksityiskohtaista asennekategoriaa (Herek 1983/1988), joiden luokitteluperusteina olivat yksilön aiemmat kokemukset, homoseksuaaleihin liitetyt stereotyyptit ja arvoväittämät, homoseksuaalisuuden herättämät tunnereaktiot sekä kieltäytyminen tuomitsemasta homoseksuaalisuutta pahaksi tai hyväksi asiaksi. Sisällönanalyysin jälkeen Herek muodosti kolme asenefunktiota: kokemus-skemaattinen (experiental-schematic), puolustautuva (defensive) ja itseilmaisullinen (self-expressive) (ks. 2.2).

3.3 Seksuaalikasvatus ja koulu

Lehtonen (1995a, 1995b) tutki, millaisia aineksia suomalainen koulu antaa alle 20-vuotiaille nuorille seksuaali-identiteetin rakentamisessa. Lehtonen suoritti kyselytutkimuksen (N=148) sekä analysoi kouluissa käytettäviä oppikirjoja. Lehtosen mukaan seksuaalivähemmistöt on vaiettu aihe oppikirjoissa, opetussuunnitelmissa sekä opettajakokouksissa. Koulujärjestelmän tuki on vähäinen seksuaalivähemmistöidentiteetin rakentamiseen, koska mallit puuttuvat ja heteroseksuaalisuus esitetään ainoana oikeana vaihtoehtona. Lehtosen mukaan suomalainen koulujärjestelmä on siten homofobinen. Lehtonen käsittelee (2003)

kouluissa tapahtuvaa homottelua yhtenä aiheena, joka liittyy homofobian kohtaamiseen.

Australiassa (Ferfolja, 1998) selvitettiin lesbo-opettajien (N=6) koulussa kokemaa homofobista häirintää. Tutkimuksen mukaan seksuaaliseen suuntautumiseen kohdistuva häirintä on koulumaailmassa näkymätöntä, tapahtuen lähinnä huhu- ja juoruilutasolla. Valkonen (2003) päätyi omassa tutkimuksessaan homo-, lesbo- ja bi-opettajien (N=12) kokemuksista samaan tulokseen, tosin lisäten opettajiin kohdistuvan homottelun, pedofiliaepäilyt ja ulossavustamisen sekä itsesyrjinnän ja työuupumuksen. Ferfolja (1998) esittääkin, että kouluihin tarvittaisiin oma opetusstrategia seksuaalivähemmistökymsymyksille kuten myös keinoja ennaltaehkäistä kouluissa tapahtuvaa seksuaalista häirintää. Valkosen (2003) mukaan vähemmistöopettajat haluavat olla arvostettuja omana itsenään ja näkyvänä tärkeänä osana koulutyöyhteisöä. Opettajat eivät halua erilaisuuttaan korostettavan ja samalla toivotaan koulutyöyhteisöjen tiedostavuuden kasvavan siihen, etteivät kaikki koulussa välttämättä ole heteroseksuaaleja.

Vuonna 1996 keväällä oli ylioppilaskokelailla mahdollisuus kirjoittaa äidinkielen aine seksuaalivähemmistöistä. Tämän tyyppinen aihe oli ensimmäistä kertaa aiheena ylioppilaskokeissa ja olikin sen vuoden suosituimpia aiheita. Lähes viidesosa kokelaista kirjoitti aiheesta. Ylioppilasainesta valittiin osa (n=278) mukaan ja niiden pohjalta tutkittiin muun muassa nuorten käsityksiä seksuaalivähemmistöistä. Seksuaalivähemmistöjä oli määritelty historiallisin, uskonnollisin, psykologisin ja luonnontieteellisin näkemyksin. Aineissa käytettyjä termejä olivat muun muassa poikkeava, erilainen, perverssi, sekaantuja, pedofiili, lapsiin sekaantuja, kuolleisiin sekaantuja, itsensä paljastaja. (Leino 2000, 15-21.)

Kouluterveyskyselyissä vuosina 1996 ja 1998 (Liinamo, Rimpelä, Kosunen & Jokela 2000a) samojen peruskoulujen (n=131) oppilailta kysyttiin muun muassa seksuaaliopetuksesta kuluneen lukuvuoden aikana sekä opetuksen toteuttajia ja sisältöjä. Oppilaiden ilmoittamat seksuaaliopetuksen tunnit vähenivät kahden vuoden aikana yhdeksännellä luokalla. 30% yhdeksäsluokkalaisista ei ilmoittanut yhtään tuntia lukuvuonna 1997-98. Kaksi vuotta aiemmin vastaava luku oli 21%. Kaksi tai

useampia oppitunteja ilmoittaneiden osuus laski yhdeksäsluokkalaisilla 42%:sta 31%:iin. Molempina vuosina opetus tavoitti tytöt paremmin kuin pojat.

Oppitunteja ilmoittaneet oppilaat arvioivat opetukset toteuttamisen ja sisällöt pääasiassa samanlaisiksi molempina lukuvuosina. Oleellisin muutos oli opettajan toteuttaman opetuksen väheneminen 82%:sta 61%:iin. Molempina vuosina 50% oppilaista ilmoitti terveydenhoitajan antaneen opetusta, 15% ulkopuolisen asiantuntijan ja 8% lääkärin.

Yleisimmin käsitellyt aiheet opetuksessa molempina vuosina olivat raskauden ehkäisy, seurustelu ja yhdyntä. Sukupuolitauteja ja jälkiehkäisyä käsiteltiin myös yleisesti mutta itsetyydytys, hedelmättömyys ja homoseksuaalisuus sisältyivät opetusaiheisiin harvemmin. Homoseksuaalisuuden käsittely hieman yleistyi kahdessa vuodessa 33%:sta 35%:iin.

Lukuvuoden 1998-99 kouluterveystutkimuksessa yksi väittämä koski homoseksuaalisuutta ja siihen väittämään saatiin eniten oikeita vastauksia. Tytöistä 90% ja pojista 88% tiesi, mitä homoseksuaali tarkoittaa. (Liinamo, Rimpelä, Kosunen ja Jokela 2000b.)

Väestöliiton maaliskuussa 2000 järjestämässä valtakunnallisessa seksuaaliterveystietokilpailussa testattiin peruskoulun 14-15 -vuotiaiden oppilaiden tietoja murrosikään, raskauteen ja sukupuolitauteihin sekä seksuaalisuuteen liittyvien asioiden suhteen. Seksuaalisen monimuotoisuuden tietämystä seksuaalivähemmistöjen osalta testattiin yhdellä kysymyksellä. Vastanneista tytöistä 86% ja pojista 74% tunnisti, että monoseksuaalisuus ei ole seksuaalisen suuntautumisen muoto. Noin kymmenesosa epäili, että biseksuaalisuus ei ole seksuaalisen suuntautumisen muoto. Monet olettivat myös, ettei heteroseksuaalisuus tai lesbous olisi seksuaalisen suuntautumisen muoto laisinkaan. (Kontula, Cacciatore, Apter, Bildjuschkin, Törhönen, Koski & Tiilo 2001.)

Lehtonen (2003) tutki väitöskirjassaan nuorten seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyviä koulukäytäntöjä analysoimalla heteronormatiivisuutta sekä sen kyseenalaistamista koulumaailmassa. Lehtonen haastatteli 30 (16 tyttöä, 14 poikaa)

ei-heteroseksuaalista nuorta (15-20 -vuotiaita). Lehtosen mukaan heteroseksuaalisuus nähdään kouluopetuksessa ainoana mahdollisuutena sekä tulevaisuuden kuvana. Samalla muut vaihtoehdot esitetään kielteisinä tai vähintäänkin arveluttavina. Seksuaalivähemmistöoppilaiden kokemuksina koulusta mainitaan seksuaalisuuskäytöskontrolli; kokemus koulusta on jäänyt epäoikeudenmukaiseksi ja turvattomaksi. Koulussa ei ole rohkaistu läheisyyttä ja rajoja rikkovien valintojen tekemiseen, pikemminkin niiden välttämiseen. Lehtosen mukaan koulumaailman heteronormatiivisuuden kyseenalaistamisen uhkana ovat monet seksuaalisuuteen liittyvät pelot ja ongelmat.

4 SEKSUAALIKASVATUS OPETUSSUUNNITELMISSA JA OPPIKIRJOISSA

Kontulan (1988) mukaan nuorten valmiudet sukupuolielämän aloittamiseen vaihtelevat ja sen takia valtaosa nuorista kaipaakin ja tarvitsee seksuaalikasvatusta peruskoulussa. Seksuaalikasvatus on integroitu eri oppiaineisiin ja opetus on vaihdellut koulukohtaisesti opettajien mielenkiinnon ja motivaation mukaisesti. Seksuaalikasvatukseen suositellaan myös hyvin ja selkeästi koordinoitua moniammatillista yhteistyötä. Laaja aikuisjoukko sisältäen sekä miehiä että naisia rikastuttaa nuorten näkemyksiä. (Kontula ym. 2001.)

Heikkinen (1991) on tutkinut lukion ja peruskoulun oppikirjojen tapaa käsitellä homoseksuaalisuutta sekä sitä, voisiko homoseksuaalinen oppilas rakentaa positiivista itsetuntoa ja identiteettiä niiden antamalla eväillä. Tarkastelussa olivat mukana biologian, uskonnon, terveysopin, psykologian, kansalaistaidon ja elämäkatsomustiedon oppikirjat vuosilta 1971-1990. Heikkisen mukaan suomalaisten koulukirjojen sisältö oli lähdekritiikitöntä, vääristynyttä, vanhentunutta, syrjivää ja avoimen heteroseksististä sekä lähes kauttaaltaan virheellistä ja vahingollista homojen ja lesbojen itsetunnon ja identiteetin kehitykselle. Heteroseksuaaliset suhteet nimetään normaaleiksi ja homoseksuaaliset suhteet epänormaaleiksi. Homoseksuaalisuutta ei kuvata ihmissuhteena vaan esineellistävästi ja samalla tehdään oletuksia homoseksuaalisuuden syistä sekä homoseksuaalisuuteen liitetään termejä poikkeava, epänormaali, häiriintynyt, vaikeus, taipumus ja vietti.

4.1 Seksuaalivähemmistöt opetussuunnitelmissa

Vuosien 1994 ja 2004 peruskoulun opetussuunnitelmien perusteiden opetustavoitteet muodostuvat yleispätevistä arvoista, joita ovat ihmisoikeudet, tasa-arvo, demokratia, luonnon monimuotoisuuden ja ympäristön elinkelpoisuuden säilyttäminen sekä monikulttuurisuuden hyväksyminen. Perusopetuksen tavoitteena on edistää yhteisöllisyyttä, vastuullisuutta, suvaitsevaisuutta sekä yksilön oikeuksien ja vapauksien kunnioittamista. Seksuaalivähemmistöjä ei mainita opetussuunnitelmissa

erikseen, mutta esitettyjä kasvatustavoitteita voi lukea myös seksuaalivähemmistöjä ajatellen. Laajasalon (2001), Lehtosen (1995a, 1995b) ja Heikkisen (1991) perusteella seuraavat oppiaineet sekä opetussuunnitelma- että oppikirjatasolla valittiin lähempään tarkasteluun seksuaalivähemmistöjen osalta: terveystieto, elämäkatsomustieto, biologia, uskonto, yhteiskuntaoppi ja oppilaanohjaus.

Terveystieto

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 1994 (34) ei terveystietoa oppiaineena erikseen mainita vaan koulun terveystietokasvatuksen tavoitteet esitellään yhtenä aihekokonaisuutena, joka sisällytetään useisiin oppiaineisiin sekä huomioidaan muussa koulutyössä. Terveystietokasvatuksen tehtävä on oppilaan terveen kasvun ja kehityksen sekä terveyttä edistävän käyttäytymisen tukeminen.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2004 (200-202) terveystiedon osalta ei varsinaisesti mainita seksuaalivähemmistöjä, mutta keskeisissä sisällöissä ja tavoitteissa mainitaan ihmisten erilaisuuden ymmärtäminen, itsetuntemus ja itsensä arvostaminen, yksilöllisyys, erilaisuus ja suvaitsevaisuus sekä ihmissuhteet, seksuaalisuus, seksikäyttäytyminen ja niihin liittyvät arvot ja normit. Terveystieto on ollut opetussuunnitelmatasolla oppiaineuutus syksystä 2004 alkaen.

Elämäkatsomustieto

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 1994 (93-94) elämäkatsomustiedon sisällöt ryhmitellään kolmeksi osa-alueeksi: ihmissuhteet ja moraalinen kasvu, kulttuuri-identiteetti sekä yhteiskuntasuhde ja kansalaisetiikka. Yläasteella tämä tarkoittaa muun muassa tutustumista eri ajattelijoiden käsityksiin hyvästä sekä ihmisoikeuksien toteutumisen tarkastelua.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2004 (216-220) ei elämäkatsomustiedon osalta erikseen mainita seksuaalivähemmistöjä, mutta keskeisissä sisällöissä tavoitteissa mainitaan itsetuntemus, identiteetin etsiminen ja rakentaminen, ihmissuhteet ja moraalinen kasvu, epävarmuuden kohtaamiseen kasvaminen, suvaitsevaisuus ja ihmisoikeusetiikka.

Biologia

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 1994 (81-82) biologia nimetään elämää, sen ilmiöitä ja edellytyksiä tutkivaksi oppiaineeksi. Perusteissa mainitaan myös seksuaalisuuden ja ihmissuhteiden olevan luonnollinen osa elämää. Opetuksen suunnittelussa otetaan huomioon myös terveyst- ja perhekasvatuksen sisällöt. Perhekasvatuksen tehtävänä opetussuunnitelman perusteiden mukaan (33-34) on nuoren kasvun ja kehityksen tukeminen kohti aikuisuutta sekä pohjan luominen perhe-elämässä onnistumiselle. Opetuksen sisältöinä mainitaan mm. parisuhteeseen, perhe-elämään ja vanhemmuuteen liittyvät asiat sekä ihmisen fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen kehitys, seksuaalisuus ja seurustelu.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2004 (180-182) ei biologian kohdalla erikseen mainita seksuaalivähemmistöjä. Biologian opetuksen tarkoituksena ja tavoitteena mainitaan elämän ja ilmiöiden tutkiminen sekä muun muassa ihmisen seksuaalisuuden biologisen perustan ymmärtäminen. Keskeisissä oppisisällöissä mainitaan muun muassa ihmisen seksuaalisuus ja lisääntyminen sekä perimän ja ympäristön merkitys ihmisen ominaisuuksien kehittymisessä. Päättöarvioinnin kriteereissä arvosanalle 8 oppilaan edellytetään osaavan selvittää seksuaalisuuden erilaisia ilmenemismuotoja.

Uskonto

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 1994 (89-92) uskonnon opetuksen keskeisenä tehtävänä on tarjota oppilaalle kokemuksia ja tietoa oman uskonnon merkityksestä hänelle itselleen sekä oivallusta sen laaja-alaisesta vaikutuksesta yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Opetuksessa kunnioitetaan oppilaita vapaina ja totuuteen pyrkivinä ihmisinä. Evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen keskeisenä aihekokonaisuutena mainitaan oppilaiden omat elämäkysymykset sekä eettinen pohdinta. Samat sisällöt mainitaan myös ortodoksisen uskonnonopetuksen osalta.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2004 (206-208) ei uskonnon kohdalla erikseen mainita seksuaalivähemmistöjä. Evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen tavoitteena mainitaan oppilaan maailmankatsomuksen ja eettisen näkemyksen rakentuminen sekä eri tavoin ajattelevien ihmisten kunnioittaminen. Yhtenä uskonnon opetuksen keskeisistä sisällöistä on eettisten normien, periaatteiden

ja arvojen tunnistaminen, pohtiminen ja soveltaminen. Samat sisällöt mainitaan myös ortodoksisen uskonnonopetuksen osalta.

Yhteiskuntaoppi

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 1994 (95-96) yhteiskuntaopin opetuksen tehtävänä on muun muassa ohjata oppilasta ymmärtämään ja jäsentämään nykyaikaa, vahvistaa oppilaan omaa identiteettiä ja ohjata häntä kunnioittamaan ihmistä. Yhtenä opetustavoitteena mainitaan sellaisten tietojen, kokemuksen ja elämyksien saaminen, joiden avulla oppilaalla on mahdollisuus selkeyttää minäkuvaansa ja siten vahvistaa terveellä tavalla itsetuntoaan sekä rakentaa maailmankuvaa kunnioittaen ihmisoikeuksia.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2004 (228-229) ei yhteiskuntaopin kohdalla erikseen mainita seksuaalivähemmistöjä. Yhtenä opetuksen tavoitteena on kuitenkin tukea oppilaan kasvua suvaitsevaiseksi ja demokraattiseksi kansalaiseksi. Oppiaineen keskeisinä sisältöinä mainitaan muun muassa perhe, erityyppiset yhteisöt sekä vähemmistö- ja osakulttuurit, hyvinvointiyhteiskunnan eri ulottuvuudet sekä tasa-arvo.

Oppilaanohjaus

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 1994 (38-39) oppilaanohjauksen tarkoituksena on muun muassa edistää koulutuksellista sekä sukupuolten välistä tasa-arvoa ja itsetuntemuksen kasvattaminen.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa 2004 (258-260) mainitaan oppilaanohjauksen tavoitteissa itsetuntemuksen oppiminen ja yhtenä opetusmenetelmistä mainitaan yksilöllisiin kysymyksiin syventyvä henkilökohtainen ohjaus. Keskeisinä sisältöinä itsetuntemuksen lisäksi mainitaan tasa-arvo yhteiskunnassa.

4.2 Seksuaalivähemmistöt oppikirjoissa

Terveystieto

Terveysten portaat –kirjassa (Kalaja ym. 2004, 317-318) kysytään, voiko ihmisen seksuaalisen suuntautuneisuuden määritellä pelkän ulkonäön perusteella? Kirjan mukaan seksuaalisuudella on monet kasvot ja seksuaalisuus määritellään vetovoiman tuntemiseksi fantasioiden, tunteiden ja toiminnan tasolla joko eri sukupuolta (heteroseksuaalisuus) tai samaa sukupuolta (homoseksuaalisuus) olevia kohtaan. Biseksuaalisuus määritellään suuntautumisena, jossa em. kiinnostuksen kohteen sukupuolella ei ole merkitystä yksilölle.

Kirjan mukaan seksuaalisuudesta ja rakkaudesta puhuminen yksinomaan miehen ja naisen välille kuuluvana asiana sulkee monia ihmisiä seksuaalisuuden ulkopuolelle. Jokaisella on oikeus määritellä oma seksuaalinen suuntautumisensa eikä siihen voi ketään opettaa tai pakottaa, eikä sitä aiheuta perhe- tai kotiolot. Homo- ja biseksuaalisuus nimetään enemmistön käyttäytymisestä eroavana ominaisuutena, mutta tasavertaisena heteroseksuaalisuuden kanssa. Kirja muistuttaa, etteivät yksin mielikuvat vielä luo seksuaalista suuntautumista tai identiteettiä.

Homo- ja biseksuaalien elämän arjen ja rakkauden helppoutta, vaikeutta ja yksilöllisyyttä käsitellään samanlaisena asiana kuin heteroseksuaalienkin. Seksuaalivähemmistöön kuuluva nuori tarvitsee positiivisia samastumismalleja sekä ympäristön tukea. Kirjassa kerrotaan myös perheiden moninaisuudesta ja siitä, että vanhemmat voivat olla joko samaa tai eri sukupuolta. Vanhempia voi olla perheessä jopa 2-4, mikä tarkoittaa biologisten vanhempien lisäksi olemassa olevia sosiaalisia vanhempia. Lapsen hyvinvointia ei perhemuoto ratkaise vaan lasta kohtaan osoitettu hellyys ja saamansa rakkaus.

Kirjassa luetellaan myös keskeisimmät kohdat Suomen laista koskien seksuaalivähemmistöjä ja heidän oikeuksiaan.

Dynamo-kirjassa (Orkovaara ym. 2004, 78) kysytään, miten oppilas suhtautuu samaa sukupuolta olevaan ystävään, joka kertoo ihastuneensa ja haluaa aloittaa seurustelun.

Kirjassa seksuaalinen suuntautuminen opetetaan asiana, joka selkiytyy hyvin hitaasti samaan tahtiin aikuistumisen kanssa. Kirja esittelee homo- ja biseksuaalien osuudeksi aikuisväestöstä noin 10-20 %. Kirjan mukaan homoseksuaalisuus on osa seksuaalisuuden monimuotoisuutta, jota esiintyy myös eläinmaailmassa. Kirjan mukaan seksuaalinen identiteetti voi muuttua elämän varrella. Homoseksuaalisuus esitellään kirjassa lähinnä kiinnostuksen, ihastumisen ja idolirakkauden tasolla. Homoseksuaalisuuden hyväksyminen itsessään voi olla vaikeaa, koska sitä saatetaan pitää huonona asiana tai käyttää haukkumanasana. Sukupuolitaudit ja niiden ehkäisy –kappaleessa muistutetaan, että homoseksuaalisessa seksisuhteessa on sama sukupuolitautilrisi kuin heteroseksissäkin ja tähdennetään kondomin käytön tärkeyttä.

Terveystieteiden tutkimuskeskuksen -kirjassa (Reinikkala, Ryhänen, Penttinen & Pesonen 2002, 36, 50-51) lastenpsykiatrian professori ja Mannerheimin lastensuojeluliiton puheenjohtaja Tuula Tamminen kirjoittaa osan ihmisistä kypsyvän homoseksuaalisesti. Kirjassa mainitaan myös, että seksuaalinen kiinnostus omaan sukupuoleen saattaa olla vaikea tajuta ja hyväksyä, sekä neuvotaan että asiasta kannattaa keskustella jonkun luotettavan aikuisen kanssa. Kirjassa viitataan ilman viitettä tutkimuksiin, joiden mukaan oma seksuaalinen suuntautuminen on valmis noin 18-vuotiaana. Nämä homoseksuaalisuuteen liittyvät asiat esitellään kirjan osiossa, jossa käsitellään seksuaalista riistoa, pakottamista ja hyväksikäyttöä. Kirja mainitsee Seta ry:n yhtenä apua tarjoavista järjestöistä. Kirjassa ei käsitellä perhemuotoa, jossa vanhemmat ovat samaa sukupuolta.

Elämäkatsomustieto

Hyvä ajatus! – yläasteen elämäkatsomustieto –kirja (Arra ym. 2002, 25, 159-161) esittelee homoseksuaalit yhtenä nykyajan vähemmistöistä. Kirjan mukaan yhteiskunnan tasa-arvoisuus mitataan vähemmistöjen oikeuksilla. Oppikirjasta löytyy yksi kuva, jossa kaksi miestä istuvat sylissä. Oppikirjan mukaan kyky rakkauteen ja kiintymys on ihmiskunnalle yhteinen piirre. Homoseksuaalisuus määritellään kyvyksi rakastaa ja solmia kiinteä suhde samaa sukupuolta olevan ihmisen kanssa. Homoseksuaalinen nainen määritellään lesboksi ja mies homoksi. Biseksuaalisuus nimetään tilanteen mukaan saman tai vastakkaisen sukupuolen rakastamiseksi. Homoseksuaalien määräksi kirja ilmoittaa noin 2-5% ja lukumääräksi yli 200 000

biseksuaalien määrän ollen n. 10-30% väestöstä. Kirjan mukaan ihminen tiedostaa kiinnostuksensa jo nuorena ja ympäristö voi vaikuttaa itsetunnon kehitykseen. Kirjan mukaan lähes puolet nuorista on tuntenut kiinnostusta omaan sukupuoleensa.

Kirjassa kerrotaan myös seksuaalisuuden kuuluvan ihmisen elämään jo syntymästä saakka ja vastakkaisen sukupuolen tuottavan mielihyvää jo lapsesta saakka. Seksuaalisuus on kirjan mukaan osa ihmiskokonaisuutta. Kirjassa on myös nuoren kirjoittama teksti homoseksuaalisuudesta.

Biologia

Luonto – Ihminen itse –oppikirjassa (Reinikkala ym. 2003, 115-117) seksuaalisuus nimetään elämän energiaksi ja yksityisasiaksi, jolla on biologinen, eettinen, kulttuurinen sekä psyykinen osa-alueensa. Oman seksuaalisuuden löytäminen ja sen kanssa tasapainossa eläminen mainitaan osaksi ihmisenä kasvamisen prosessia. Oppikirjassa oppilasta rohkaistaan miettimään omia seksuaalisia arvojaan muun muassa sen suhteen, onko oikein, että kahdella naisella tai miehellä on keskenään rakkaussuhde. Oppikirjan mukaan lait, media, koulu, perhe ja ystävät muokkaavat ihmisten käsityksiä seksuaalisuudesta ja nämä käsitykset vaihtelevat selvästi eri puolilla maailmaa.

Seksuaalisuuden monet muodot esitellään omassa erillisessä kappaleessa. Käsitteet heteroseksuaali, homoseksuaali ja biseksuaali määritellään rakastumisen kautta. Seksuaalinen suuntautuminen kuvataan ns. jatkumona, jonka toisessa päässä ovat heteroseksuaalit ja toisessa homoseksuaalit. Väliin jäävä joukko nimetään enemmän tai vähemmän biseksuaalisiksi ihmisiksi. Oppikirjan mukaan seksuaalinen suuntautuneisuus on persoonallinen piirre, joka ei seksuaalisuuden psyykkisen kypsytymisen jälkeen enää muutu. Homoseksuaalisuus nimetään synnynnäiseksi ominaisuudeksi, ei tietoiseksi valinnaksi. Kirjan mukaan 19-20 –vuotiaana voi olla varma omasta seksuaalisuudestaan. Seksiin ja seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä kirjan mukaan kannattaa kääntyä muun muassa Setan, Sexpon ja Aids-tukikeskuksen puoleen.

Koulun biologia – Ihminen –kirjoissa (Lehtiö, Leinonen, Nyberg & Vestelin 2004; Leinonen, Nyberg & Vestelin 2004) ei seksuaalivähemmistöjä mainita lainkaan.

Seksuaalisuus-teemaa käsitellään pääasiassa lisääntymisen, ehkäisyn ja sukupuolitautilien näkökulmasta.

Uskonto

Askeleet–kirjassa (Isotalo, Lehtinen & Vartiainen 2004, 33-35) homoseksuaalisuus esiintyy kappaleessa, joka käsittelee erilaisuuden sietämistä ja erilaisuuden ahdistavuutta. Kirja mainitsee erilaisia ennakkoluuloja herättävinä ryhminä henkisesti tai ruumiillisesti vammaisten, pakolaisten ja siirtolaisten lisäksi homoseksuaalisesti käyttäytyvät ihmiset. Oppikirjan mukaan poikkeavuus pelottaa, mutta asiallinen tieto ja mahdollisuus tutustua toiseen ihmiseen vähentää ennakkoluuloja.

Majakka – Raamattu, etiikka –oppikirjassa (Halme, Parviola, Sjöblom & Vaaramo 2001, 101-103) seksuaalisuus mainitaan myönteisenä asiana, josta on elämään sekä iloa että pettymyksiäkin. Kirja käsittelee myös seksuaalisuuden eri muotoja. Termit heteroseksuaalisuus, homoseksuaalisuus ja biseksuaalisuus esitellään ja määritellään sukupuolisen kiinnostuksen suuntautumisen kautta. Kirjassa mainitaan Suomen lain mukainen oikeus samaa sukupuolta olevilla rekisteröidä parisuhteensa. Kirja nimeää sen merkitykselliseksi tunnekysymykseksi kuten myös taloudelliseksi perintöoikeuden kautta. Hollanti mainitaan maana, jossa avioliiton solmiminen samaa sukupuolta olevien kesken on mahdollista. Oppikirjan mukaan jotkut vastustavat parisuhteen rekisteröimistä uskonnollisin perustein. Kirkon viralliseksi kannanotoksi mainitaan homoseksuaalien aseman parantaminen, kunhan parisuhdetta ei rinnasteta avioliittoon.

Suuret uskonnot –oppikirjan (Parviola, Peura & Vaaramo 1996) eettisiä kysymyksiä käsittelevässä osassa ei mainita seksuaalivähemmistöjä lainkaan. Seksuaalietiikkaan liittyvät kysymykset keskittyvät keinohedelmöitykseen, aborttiin, itsetydytykseen, 13-15 –vuotiaiden sukupuolikäyttäytymiseen, pornografiaan, avio- ja avoliittoon sekä avioeroon.

Eeden – Raamattu ja etiikka –oppikirjan (Jolkkonen, Merenlahti, Junnonen, Jussila & Laturi 2004, 99-105) etiikka-osion kuudetta käskyä käsittelevässä kappaleessa todetaan, että homoseksuaalisuus herättää mielipiteet jakavaa keskustelua.

Homoseksuaalisuus määritellään kiinnostuksen kohdistumisena samaan sukupuoleen. Kirkkojen mainitaan olevan erimielisiä homoseksuaalisten tekojen ja parisuhteiden osalta, koska ne ovat luonnollisen moraalilain ja Raamatun vastaisia. Tämän vuoksi homoseksuaalisille suhteille ei tulisi antaa yhteiskunnallisesti virallista asemaa. Kirjassa mainitaan, että kyse on avioliiton suosimisesta, ei syrjimisestä. Avioliitto mainitaan ainoastaan miehen ja naisen väliseksi instituutioksi eikä ketään ihmistä saa tuomita seksuaalisten taipumusten perusteella. Kirja esittelee myös toisenlainen kannan homoseksuaalisuuteen, jonka mukaan kristillinen rakkaus ja sitoutuminen voivat toteutua homoseksuaalisessa suhteessa. Homot eivät ole heteroita uhkaava ryhmä vaan nykyajan syrjittyjä, joita kristittyjen tulee puolustaa ja tukea, parisuhteita myöten. Homoseksuaalisuuden osalta kirkkojen sanotaan olevan yksimielisiä homoseksuaalien ihmisarvosta ja pyhydestä. Oppikirjassa on kuva kahdesta hääpukuun pukeutuneesta naisesta suutelemassa toisiaan. Kirjan tehtäväosiossa yhtenä tehtävänä on vastata kysymykseen, miten samaa sukupuolta olevien parisuhteiden puolustajat ja vastustajat perustelevat näkemyksiään.

Yhteiskuntaoppi

Horisontti – yhteiskuntaoppi –kirjan (Rinta-aho, Tiainen & Waronen 1999, 11-15) perheiden monenlaisuutta käsittelevässä kappaleessa käydään läpi erilaiset perhemuodot (ydin, yksinhuoltaja, laitos ja sijaisperhe) ja avioliiton solmimisen juridiset edellytykset sekä avo- ja avioliiton yhtenevyydet ja eroavaisuudet. Kyseisen kappaleen kuvatekstissä mainitaan, että Seta ry ajaa samaa sukupuolta olevien oikeutta avioliittojen laillistamiseen. Erityisopetukseen tarkoitetussa Horisontti yhteiskuntaopin E-kirjassa (Honkanen & Paso 2002) seksuaalivähemmistöjä eikä Setaa mainita lainkaan.

Yhteiskunnan pelisäännöt – peruskoulun oikeuskasvatus –kirjassa (Timonen & Rinta-aho 1994) käsitellään peruskouluikäisen nuoren elämän kannalta keskeisiä lakiasioita. Avioliitto- ja perhelainsäädäntöön liittyvässä osiossa ei ole mainintoja samaa sukupuolta olevien oikeudellisesta asemasta.

Ihmisen yhteiskunta –oppikirjassa (Ojakoski, Peltonen, Putus-Hilasvuori & Ukkonen 2000, 11-12) perheeksi määritellään myös samaa sukupuolta olevien parisuhde. Kirja esittelee myös tulevaisuuden visiona samaa sukupuolta olevien keskinäisten

suhteiden rekisteröimisen muun muassa keskinäisen perintöoikeuden varmistamiseksi. Kirjassa mainitaan myös, että Ruotsissa ja Tanskassa homoparit voivat virallistaa suhteensa sekä viettää häitä. Suomen vähemmistöjä käsittelevässä kappaleessa esitellään saamelaiset, romanit, suomenruotsalaiset sekä maahanmuuttajat ja pakolaiset. Seksuaalivähemmistöjä ei mainita. Tasa-arvoa käsittelevässä kappaleessa ei myöskään mainita seksuaalista suuntautumista käsiteltäessä kansalaisten yhdenvertaisuutta tai tasa-arvoa työelämässä.

Kronikka – yhteiskuntaoppi –oppikirjassa (Hämäläinen, Hämäläinen, Tikkanen & Troberg 2002, 20-23) käydään läpi parisuhteen säännöt kihlautumisen perusteista alkaen avioliiton solmimiseen ja sen merkitykseen. Kirjan mukaan Suomessa samaa sukupuolta olevat voivat rekisteröidä liittonsa, kuitenkin ilman oikeutta yhteiseen sukunimeen ja adoptointiin.

Nyky aika – yhteiskuntatieto –kirjassa (Metsäkallas, Putus-Hilasvuori, Ukkonen & Tanska 1995) avio- ja avoliittoa sekä perhemuotoja käsitellään miehen ja naisen välisenä asiana. Seksuaalivähemmistöjä ei mainita. Samoin on myös oppikirjassa Uusi ihmisen yhteiskunta (Ojakoski, Peltonen, Putus-Hilasvuori & Ukkonen 2002).

4.3 Yhteenveto

Vaikka peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa ei seksuaalivähemmistöjä erikseen mainitakaan heidät huomioidaan eri aineiden oppikirjoissa. Käsittely on monipuolista ja neutraalia ja oppikirjatasolla toteutuu opetussuunnitelman perusteidenkin mainitsemat yleispätevät arvot. Koulun seksuaalikasvatus on oppikirjatasolla monipuolistumassa.

Oppikirjoissa seksuaalivähemmistöt määritellään ja esitetään prosenttiarvioita määristä sekä seksuaalisuus mainitaan synnynnäisenä ominaisuutena. Seksuaalivähemmistöjen asemaa ja oikeuksia kuten myös tasavertaisuutta, tasa-arvoa ja seksuaalista itsemääräämisoikeutta korostetaan. Samaa sukupuolta olevien vanhempien muodostama perhemalli mainitaan ja oikeus rekisteröidä parisuhde sekä esitellään Suomen lain pykälää koskien mm. syrjintää. Seksuaalivähemmistöön kuuluvien mahdollinen tuen tarve mainitaan sekä myönteisten samastumismallien

merkitys nuorelle. Esillä on myös seksuaalieettisiä kannanottoja. Oppiaineiden ja oppikirjojen välillä –ainekohtaisestikin- on kuitenkin eroja (taulukko 4). Seksuaalivähemmistöt ovat terveystiedon oppikirjoissa laajamittaisimmin esillä ja suppeimmin yhteiskuntaopin oppikirjoissa.

TAULUKKO 4. Yhteenveto oppikirja-analyysistä

Terveystieto	Elämäkatsomustieto	Biologia	Uskonto	Yhteiskuntaoppi
*määrittelyt *tuen tarve *tasavertaisuus *tasa-arvo *itsemääräämisoikeus *määräarvio *samastumismallit *synnynnäinen ominaisuus *perhemuoto *lakipykälät	*määrittelyt *tasavertaisuus *tasa-arvo *määräarvio	*määrittelyt *synnynnäinen ominaisuus *tuen tarve	*määrittelyt *tuen tarve *lakipykälät *rekisteröinti *eettiset kysymykset ja kannanotot	*perhemuoto *rekisteröinti

Ihmissuhteet ja seksuaalisuus varsinkin saattavat joskus tuntua hankalasti opetettavilta aiheilta. Yksityisyyden piiriin kuuluvina asioina niitä saatetaan pitää niin henkilökohtaisina, ettei niiden opettamiseen ole saanut riittävästi opastusta ja koulutusta. Lehtosen mukaan (2003, 38) seksuaalinen monimuotoisuus rajataan pois koulujulkisuudesta juuri tämän yksityisyyden perusteella eikä sen siten ajatella olevan keskeistä tai merkityksellistä koulun kulttuurissa. Seksuaalikasvatus onkin enemmän ollut kiinni opettajien ja terveydenhoitajien henkilökohtaisesta motivaatiosta ja ammattitaidosta. Seksuaalisuus on kuitenkin vahvasti läsnä kouluympäristössä, jossa lapset murrosiän myötä muuttuvat sukukypsiksi kohdaten päivittäin ikätovereitaan solmien ystävyysuhteita ja toisinaan ihastuen toisiinsa sekä opettajiin. (Kontula ym. 2001.)

Seksuaalisuuteen ja sukupuolisuuteen liittyviä asioita ja kysymyksiä prosessoidaan koko lapsuuden ja nuoruuden ajan. Kertapuhuminen ja –opettaminen ei edesauta sisäistämistä, vaan tietoja tulee vertailla ja korjata vähitellen käytettävissä olevan informaation mukaisesti. Kouluopetus kilpaileekin seksuaalikasvatuksen saralla muun muassa kaupallisen ja pornografisen informaatiotulvan sekä kavereiden tietojen kanssa. Luonnollinen kehityskulkukin tuo mukanaan ”herkkiä” kausia, jolloin seksuaalisuuteen liittyvät kysymykset ovat akuutteja ja kiinnostavia. (Kontula ym. 2001.)

5 TUTKIMUSONGELMAT

Tutkimusongelmat olivat seuraavat:

- 1) Kuinka suuri osa oppilaista ilmoittaa seksuaaliseksi suuntautumisekseen heteroseksuaali?
- 2) Miten oppilaat määrittelevät seksuaalivähemmistöt?
 - a) millaisia ovat tyttöjen ja poikien väliset erot?
- 3) Millaiset käsitykset ja tiedot oppilailla on seksuaalivähemmistöistä?
 - a) millaiset ovat tyttöjen ja poikien väliset erot?
 - b) voiko oppilaan mielestä seksuaalivähemmistöön kuuluvan tunnistaa ulkonäön perusteella?
 - c) mistä tiedot seksuaalivähemmistöistä on saatu?
- 4) Millaiset asenteet oppilailla on seksuaalivähemmistöjä kohtaan?
 - a) millaiset ovat tyttöjen ja poikien väliset erot?
 - b) millaisia eroja on maaseudun ja kaupungin oppilaiden asenteissa?
- 5) Millaiseksi oppilaat arvioivat seksuaalivähemmistöihin kuuluvien sosiaalisen etäisyyden?
 - a) millaiset ovat tyttöjen ja poikien väliset erot?
 - b) tuntevatko oppilaat henkilökohtaisesti ketään seksuaalivähemmistöihin kuuluvaa?
 - c) onko tunteminen yhteydessä suvaitsevaisuuteen?
- 6) Millainen kasvuympäristö koulu on seksuaalivähemmistöjen kannalta?
 - a) millaiset ovat hetero- ja ei-hetero-oppilaiden näkemykset?

6 TUTKIMUSMENETELMÄ JA TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

6.1 Aineiston kokoaminen

Tutkimusetiikka on keskeinen osa ihmisiin kohdistuvassa tutkimuksessa (Borg & Gall 2003, 64; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2003, 25-27). Tässä tutkimuksessa otettiin eettiset kysymykset huomioon aineiston keruussa hankkimalla tutkimusluvut (liitteet 2 ja 3) sekä kirjallisin ohjeistuksin (liitteet 5 ja 6) varmistamalla, että kysely suoritettiin vapaaehtoisesti, luottamuksellisesti ja anonyymisti.

Tutkimusaineisto koottiin ryväotannalla, jossa tutkimuksen perusjoukko koostuu luonnollisista ryhmistä, kuten tässä tapauksessa koululuokista (Heikkilä 1999, 38).

Aineisto koottiin kyselylomakkeilla (liite 4) marras-joulukuussa 2004. Tutkimusjoukko koostui kahdeksan suomalaisen peruskoulun yhdeksänsien luokkien oppilaista. Tutkimuskoulut valittiin harkinnanvaraisesti siten, että puolet edustivat kaupunkeja ja puolet maaseututaajamia (taulukko 5). Tutkimukseen mukaan kutsutuista kymmenestä koulusta kaksi kieltäytyi kiireisiin, tutkimusväsymykseen tai tutkimusaiheen sensitiivisyyteen vedoten. Tutkimuksessa mukana olleet kahdeksan koulua olivat tavallisia suomalaisia peruskouluja kooltaan, rakenteeltaan, opetussuunnitelmaltaan sekä henkilöstöltään. Koulujen rehtoreihin otettiin suoraan yhteyttä joko puhelimitse tai sähköpostitse, ja tutkimusluvan saamisen jälkeen kouluille lähetettiin tutkimusaineisto. Aikaa kyselyyn vastaamiseen oli kolme viikkoa. Kaikki koulut palauttivat kyselylomakkeet; yhteensä 1005(498 tyttöä, 480 poikaa ja puuttuva tieto sukupuolesta 23 kappaletta). Yksikään oppilas ei kieltäytynyt vastaamasta kyselyyn. Kyselylomakevastaukset jäivät puuttumaan ainoastaan niiltä oppilailta, jotka olivat kyseiseltä tunnilta poissa, jolla kysely suoritettiin. Lomakkeista hylättiin tyhjät sekä asiattomasti tai liian epäselvästi täytetyt; yhteensä neljä kappaletta. Vastausprosentti oli 89,7.

TAULUKKO 5. Tutkimuskoulut

Koulu	Luokat	Oppilaat	Vastaukset/hylätyt	%
Maaseutu 1	6	126	110	11,0
Maaseutu 2	4	72	69 / 1	6,8
Maaseutu 3	10	179	162	16,2
Maaseutu 4	7	146	138	13,8
Kaupunki 1	6	130	103 / 1	10,2
Kaupunki 2	6	115	108 / 1	10,7
Kaupunki 3	7	139	128	12,8
Kaupunki 4	9	209	187 / 1	18,6
Yhteensä	52	1116	1005 / 4	100

Kyselylomakkeiden mukana tulleissa luokanvalvojan kommenteissa vastaamistilanteita kuvattiin rauhalliseksi, asialliseksi, aiempaa vakavammaksi ja ei-ahdistavaksi. Kyselyyn vastattiin pääasiassa tosissaan ja rehellisesti, yhden valvojan mukaan luokkatilanne oli ahdistava, eräässä luokassa naureskelua ja homovastaisuutta oli valvojan mukaan ollut ilmassa. Kommenttien (kaksi luokkaa) mukaan kyselylomakkeen toinen kysymys (vähemmistöt kaverina ja opettajana) koettiin vaikeaksi, koska kaikkien sanojen merkitystä ei tiedetty sekä jotkut termit olivat hämmentäneet (esim. feministi, saamelaiset, moraalinen rappeutuminen), kuten myös käsitteet (vammaisen opettaja, mikä on lesbo, sana voittopuolisesti). Kyselyä oli ollut myös siitä, miksi oma koulu on valittu mukaan.

Tutkimuksen kohdistuessa näinkin erikoiselle ja henkilökohtaiselle alueelle on mahdollista, että tutkimusaineiston kerääminen saattaisi tuottaa hankaluuksia. Yhteistyökoulujen rehtoreiden suhtautuminen oli myönteistä, mikä selittääkin osaltaan korkeaa vastausprosenttia.

Aineistokeruun välineeksi laadittiin oma kyselylomake, koska tarkoitukseen sopivaa lomaketta ei kokonaisuudessaan ollut saatavilla. Vallin (2001) ja Metsämuurosen (2003) mukaan kyselylomakkeen tulee olla mielenkiintoinen alusta loppuun ja sivujen maksimimäärän on mielellään oltava viisi sivua. Luotettavuuden kannalta on huomioitava, että pitkä mittari on useimmiten luotettavampi kuin lyhyt. (Borg & Gall 2003, 230; Metsämuuronen 2003, 37.)

Kyselylomake koottiin aiemman tutkimuksen (Herek 1983, 1988, 1998; Jokela ym. 1999; Kontula & Meriläinen 1988; Kontula ym. 2001; Lehtonen 1995a, 2000, 2003;

Liinamo ym. 2000a, 2000b; Liinamo & Rimpelä 1996; Moberg 1979, 1984) sekä oppikirja-analyysin pohjalta (ks. 4.2).

6.2 Aineiston analyysi

Tutkimusaineiston analysoinnissa ja raportoinnissa käytettiin sekä kvalitatiivisia että kvantitatiivisia menetelmiä, koska tässä tutkimustapauksessa ne täydensivät toisiaan (taulukko 6). Pääosin määrällinen tutkimusaineisto käsiteltiin SPSS for Windows 11.0 –ohjelman avulla. Aineistosta laskettiin frekvenssi- ja prosenttijakaumat, keskiarvot sekä keskihajonnat. Avokysymykset vähemmistökasitteistä ja –kuvauksista kirjoitettiin auki ja läpilukemisten jälkeen vastaukset ryhmiteltiin käsitteiden osalta neljään luokkaan (ymmärtää käsitteen, ei tiedä, epäasiallinen ja tyhjä) ja kuvauksien osalta niinkään neljään luokkaan (myönteinen, kielteinen, neutraali ja tyhjä). Nämä vähemmistökuvauksia ja käsityksiä kuvaavat ryhmitykset syntyivät luontevasti, sillä aineistosta nousi esiin hyvin samanlaisia asioita luokiteltavaksi em. ryhmiin, jotka olivat muodostuneet tiivistämällä Herekin (1983, 1998) käyttämää luokitusta. Sisällön analyysiin otettiin systemaattisella otannalla aineistosta joka viides lomake mukaan (n=216). Sekä vähemmistökäsityksiä ja kuvauksia että seurustelu- ja seksuaalikasvatusoppitunteja koskeva laadullinen aineisto analysoitiin luokittelun jälkeen lopulta määrällisesti. (Bogdan & Biglen 1992, 165-172; Eskola & Suoranta 1998, 165-169.)

TAULUKKO 6. Tutkimusongelmat ja käytetyt analyysimenetelmät

Tutkimusongelma	Analyysimenetelmä
1. Kuinka suuri osa oppilaista ilmoittaa seksuaaliseksi suuntautumiseen heteroseksuaali?	Frekvenssit ja prosentit.
2. Miten oppilaat määrittelevät seksuaalivähemmistöt?	Laadullisen aineiston sisällön analyysi ja luokittelu, frekvenssit, prosentit, keskiarvot ja keskihajonnat.
3. Millaiset käsitykset ja tiedot oppilailla on seksuaalivähemmistöistä?	Laadullisen aineiston sisällön analyysi ja luokittelu, frekvenssit, prosentit, keskiarvot ja keskihajonnat.
4. Millaiset asenteet oppilailla on seksuaalivähemmistöjä kohtaan?	Frekvenssit, prosentit, keskiarvot, keskihajonnat ja riippumattomien otosten t-testi.
5. Millaiseksi oppilaat arvioivat seksuaalivähemmistöihin kuuluvien sosiaalisen etäisyyden?	Frekvenssit, prosentit, keskiarvot, keskihajonnat ja riippumattomien otosten t-testi.
6. Millainen kasvuympäristö koulu on seksuaalivähemmistöjen kannalta?	Frekvenssit, prosentit, keskiarvot ja keskihajonnat. Laadullisen aineiston sisällön analyysi.

6.3 Tutkimuksen luotettavuus

6.3.1 Tutkimuksen validiteetti

Tutkimuksen validiteetti kuvaa sitä, missä määrin on onnistuttu mittaamaan sitä mitä tutkimuksessa piti mitata. Hyvä tutkimusasetelma, oikea käsitteiden muodostaminen ja hyvä teoriapohja sekä otanta parantaa ja jopa varmistaa tutkimuksen validiteettia. Aivan ensimmäiseksi on selvitettävä tutkimusongelmat ja mitä tutkimuksen avulla haluaa tutkia, jotta mittarin kysymykset muodostuvat tarkoituksenmukaisiksi. Validius liittyy aina tutkimuksen sovellusalueen teoriaan siihen kuuluvine käsitteisiin. Kyselylomaketutkimuksessa keskeinen validiteettiin vaikuttava tekijä on se, miten onnistuneita – yksiselitteisiä, selkeitä ja ymmärrettäviä - lomakkeen kysymykset ovat eli saadaanko niiden avulla vastaus asetettuihin tutkimusongelmiin. Kyselylomakkeella kootun aineiston validiteetti laskee ja tulokset vääristyvät jos kysymys ymmärretään eri tavalla kuin tutkija sen tarkoitti. (Heikkilä 1999, 178-179; Metsämuuronen 2003, 35; Valli 2001, 29.)

Ulkoinen validiteetti kuvaa tutkimuksen ja sen tulosten yleistettävyyttä sekä mittauskohteen edustavuutta. Kysymys on siitä, onko tehty tutkimus yleistettävissä, ja jos on, niin mihin ryhmään. Ulkoisesti validissa tutkimuksessa muiden tutkijoiden on tulkittava saadut tutkimustulokset samalla tavoin (Heikkilä 1999, 178; Metsämuuronen 2003, 35). Ulkoinen validiteetti on hyvä tässä tutkimuksessa ja tässä tutkimusjoukossa.

Kyselylomaketutkimuksen hyvinä puolina Valli (2001, 30-31) mainitsee sen, ettei tutkija vaikuta läsnäolollaan eikä olemuksella vastauksiin ja että lomakkeessa on mahdollisuus esittää runsaasti kysymyksiä. Tutkimustulosten luotettavuutta ja tutkimuksen validiteettia parantavana tekijänä Valli mainitsee sen, että kysymykset esitetään jokaiselle koehenkilölle samassa muodossa ilman sanamuotojen ja äänenpainojen vivahteita. Kyselylomaketutkimus myös mahdollistaa tutkimusalueen laajentumisen laajemmalle maantieteelliselle alueelle. Samalla aineiston keräämiskustannukset pienenevät ja tutkijan aikaa säästyy, kun kysely voidaan suorittaa postitse. Tässä kyselyssä tutkimusalue oli laaja ja kato vähäinen.

Vastausprosentti oli 89,7 %. Vallin (2001, 32) mukaan 60 % on riittävä vastausprosentti ja Heikkilän (1999, 65) mukaan postikyselyissä se liikkuu yleensä välillä 20-80%, joten oppilaiden vastausten yleistettävyys perusjoukkoon tässä tutkimuksessa on erinomainen..

Sisäinen validiteetti tarkastelee tutkimuksen omaa luotettavuutta eli sitä, ovatko oikeat käsitteet käytössä, kuvaavatko käsitteet tutkimusaihetta, onko mittari muodostettu oikein ja mittaako se sitä, mitä on tarkoituskin mitata sekä mitkä tekijät mittaustilanteessa vaikuttavat luotettavuutta alentavasti. (Heikkilä 1999, 178; Metsämuuronen 2003, 43.) Tutkimuksen sisäistä validiteettia lisäsi kyselylomakkeen kokoaminen aiempien tutkimuksien ja tehdyn oppikirja-analyysin pohjalta sekä teoreettisen viitekehyksen antaman taustatuen ja pohjan turvin. Mittarin esitestaus suoritettiin etukäteen erään kaupunkiperuskoulun yhdeksännessä luokassa.

6.3.2 Tutkimuksen reliabiliteetti

Tutkimuksen reliabiliteetti viittaa tutkimuksen toistettavuuteen sekä tarkkuuteen. Kyseessä on kyky tuottaa ei-sattumanvaraisia tuloksia. Tutkimuksen suuri otoskoko sekä korkea vastausprosentti parantavat sekä reliabiliteettia että validiteettia. (Heikkilä 1999, 179; Metsämuuronen 2003, 42-43; Valli 2001, 92.)

ATLG-skaala on osoittautunut aiemmissä tutkimuksissa reliabiliteetiltaan luotettavaksi. Herekin (1987, 1988) aiemmissä tutkimuksissa Cronbachin alfa on ollut .90 tai suurempi. Tässä tutkimuksessa ATLG-skaalan Cronbachin alfa oli .91. Kyselylomakkeen viimeisen osion (kouluväitteet) Cronbachin alfa .73, joka sekin oli riittävä (Heikkinen 1999, 179). Riittävä se oli myös suhtautumista ja sosiaalista etäisyyttä mitanneissa osioissa (taulukko 7).

TAULUKKO 7. Tutkimuksen reliabiliteetin luotettavuus

Kyselylomakeosio	n	Cronbachin alfa
Suhtautuminen	908	.86
Sosiaalinen etäisyys	876	.76
ATLG	819	.91
Kouluväitteet 1-9	957	.73

7 TULOKSET

Tutkimustulokset asetettuihin tutkimusongelmiin olivat selkeät. Seuraavaksi tutkimustulokset esitellään ja niitä tarkastellaan aiempien tutkimustulosten valossa.

7.1 Oppilaiden seksuaalinen suuntautuminen

Oppilaiden omaa seksuaalista suuntautumista (taulukko 8) selvitettiin kysymällä, oliko nuori tällä hetkellä kiinnostunut pelkästään tai voittopuolisesti pojista tai tytöistä vai mahdollisesti molemmista sukupuolista. Kokemuksia puolestaan selvitettiin kysymällä, oliko nuorella koskaan ollut seksikokemuksia (sukupuolista kiihottumista ja hyväilyä) jonkun henkilön kanssa, joka on samaa sukupuolta kuin nuori itse.

88% oppilaista ilmoitti tämänhetkiseksi seksuaaliseksi suuntautumisekseen heteroseksuaali. Ei-heteroseksuaalien osuus oppilaista oli 12% (tytöt 14,7% ja pojat 9,3 %), mikä ilmenikin pääasiassa taipumuksena biseksuaalisuuteen. Tulos on samoilla linjoilla Kontulan ja Meriläisen tutkimuksen kanssa, jossa noin 11% ilmaisi muuta kuin heteroseksuaalista suuntautumista. Amerikkalaistutkimuksessa (Galliher ym. 2004) ei-heteroseksuaalien määrä oli huomattavasti pienempi, vain 5,3%.

TAULUKKO 8. Oppilaiden tämänhetkinen seksuaalinen kiinnostus (n=944)

Seksuaalinen kiinnostus	Tytöt (n=483)	Pojat (n=461)
Pelkästään pojista	85,3 %	0,7 %
Voittopuolisesti pojista	10,4 %	0,0 %
Sekä pojista että tytöistä	2,1 %	0,2 %
Voittopuolisesti tytöistä	0,6 %	7,8 %
Pelkästään tytöistä	0,8 %	90,7 %
En osaa sanoa	0,8 %	0,7 %
Yhteensä	100 %	100 %

Sukupuolista kiihottumista ja hyväilyä jonkun samaa sukupuolta olevan henkilön kanssa oli ollut kerran tai useita kertoja oppilaista (n=965) 6,9%:lla (tytöt 9,4% ja pojat 4,4%). Kontulan ja Meriläisen tutkimuksessa vastaavia kokemuksia oli 12%:lla

nuorista poikien ollessa tyttöjä kokeneempia (pojat 14% ja tytöt 11%). Tässä tutkimuksessa pienempiä prosenttilukuja voidaan selittää ainakin sillä, ettei nuori välttämättä luottamuksellisessakaan kyselyssä uskalla paljastaa kaikkia kokemuksiaan. Niitä kuitenkin voidaan olettaa nuorella, varsinkin pojilla, olevan sekä oman että vastakkaisen sukupuolen kanssa.

Seksileikit oman ja vastakkaisen sukupuolen kanssa ovat osa seksuaalista kehitystä ja sukupuolisen identiteetin syntymistä eikä välttämättä missään tekemisissä homoseksuaalisuuden kanssa. Erityisesti pojat kiinnostuvat murrosiän puolivälin jälkeen myös toistensa sukupuolielinten toiminnasta. Vaihe on useimmiten lyhytaikainen ja onkin arvioitu, että kolmasosa terveistä pojista osallistuu ryhmämasturbointiin tai muuhun homoseksuaalisväritteiseen toimintaan pitämättä itseään lainkaan homoseksuaaleina. Kyse on kehitykseen kuuluvasta epävarmuudesta oman miehisyyden kehityksen suunnan ja oman seksuaalisuuden suhteen ja uteliaisuudesta oman kehon suhteen sekä sen tosiasian omaksumista, että samaa sukupuolta olevat ovat samanlaisia. Nuoruusiän homoseksuaaliset kokeilut ovat pikemminkin oman seksuaalisuuden etsimistä kuin alkavaa seksuaalista erilaisuutta. Samaan aikaan pelot homoseksuaalisuudesta kuten myös jonkinlaiset homoseksuaaliset kokemukset ovat yleisimmillään. Tyttöjen ryhmämasturbaatio on harvinaista. (Aalberg ym. 1999, 58, 155; Aigner ym. 1999, 96-97.)

Kontulan ym. mukaan (2001) poikien kehitykseen kuuluvat itsetyydytyskokeilut ystävän tai poikaporukan kanssa. Ilmiö ei kerro seksuaalisesta suuntautumisesta mitään, mutta osalla pojista saattaa olla asian suhteen pelokkuutta, ns. homofobiaa. Se osaltaan estää luontevaa puhetta pojan ja miehen herkistä puolista luoden kyräilyä ja kukkoilua poikaporukoissa. Tämä herättää ahdistusta itsetyydytyskokemuksista sekä turhaa naismaisuuuden pelkoa käyttäytymisessä. Luonteva suhtautuminen homoseksuaalisuuteen vähentää tällaisiakin pelkoja.

7.2 Oppilaiden määritelmät seksuaalivähemmistöistä

Oppilailta kysyttiin avoimina kysymyksinä, mitä käsitteet heteroseksuaali, homoseksuaali, lesbo ja biseksuaali tarkoittavat. Saadut määritelmät jaettiin neljään luokkaan:

1) ymmärtää käsitteen

Heteroseksuaali

”Pitää vastakkaisesta sukupuolesta seksuaalisesti” (tyttö)

”yleisin seksuaalisuuden muoto, mies pitää naisesta” (poika)

Homoseksuaali

”mies, joka tuntee rakkautta toista miestä kohtaan” (poika)

”mies on kiinnostunut miehestä seksuaalisesti” (tyttö)

Lesbo

”nainen, joka pitää naisista seksuaalisessa mielessä” (tyttö)

”seksuaalinen kiintymys on kohdistunut toiseen naiseen” (poika)

Biseksuaali

”ihminen, joka ei välitä ihmisen sukupuolesta seksuaalisesti” (tyttö)

”seksuaalinen halu molempiin sukupuoliin” (poika)

2) ei tiedä

Heteroseksuaali

”en osaa sanoa” (tyttö)

”ei ole suhteessa miehiin eikä naisiin” (poika)

Homoseksuaali

”mies, joka tykkää tytöistä” (tyttö)

”sairas” (poika)

Lesbo

”ei niin järkevä” (poika)

Biseksuaali

”kiihottuu kaikesta mikä liikkuu” (poika)

”ei ole varma seksuaalisuudestaan, mutta ei hetero” (tyttö)

3) epäasiallinen

Homoseksuaali

”pitäis kieltää lailla ja sais ampua” (poika)

Lesbo

”hyvää pornoo” (poika)

Biseksuaali

”kai se jostain eläimistä dikkaa eli vaihtanu sukupuolta” (poika)

4) tyhjä.

TAULUKKO 9. Käsitteiden hallinta (n=216)

	Heteroseksuaali		Homoseksuaali		Lesbo		Biseksuaali	
	tytöt	pojat	tytöt	pojat	tytöt	pojat	tytöt	pojat
Ymmärtää	95,4%	94,1%	97,2%	79,2%	98,1%	87,1%	90,7%	67,3%
Ei tiedä	1,9%	2,0%	0,9%	5,9%	0	6,9%	5,6%	16,8%
Epäasiallinen	0	0	1,9%	11,9%	1,9%	2,0%	1,9%	5,9%
Tyhjä	2,8%	4,0%	0	3,0%	0	4,0%	1,9%	9,9%
Yhteensä	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Lähes kaikille tytöille kaikki käsitteet olivat hyvin hallinnassa eli ne tiedettiin (taulukko 9). Pojatkin tiesivät hyvin, vaikka prosenttiluvut olivatkin tyttöjä pienempiä. Parhaiten tytöt ymmärsivät käsitteen lesbo ja huonoiten käsitteen biseksuaali. Biseksuaali-käsitteen ymmärtäminen oli pojillekin hankalaa, sillä lähes joka viides vastaaja ei tiennyt, mitä käsite tarkoittaa ja joka kymmenes jätti vastaamatta kokonaan. Parhaiten pojat ymmärsivät käsitteen heteroseksuaali. Epäasiallisimmat vastaukset pojilta tulivat käsitteelle homoseksuaali. Voi tosin olla niinkin, että aiheen kohtikäyvydestä johtuen pojat tarkoituksella vastasivat väärin tai esittivät tietämätöntä epäasiallisin vastauksin. Seksuaalivähemmistöt määriteltiin kuitenkin pääasiassa ihan oikein ja asiallisesti. Merkille pantavaa oli, että lesbomääritelmät olivat sekä tyttöjen että poikien vastauksissa hyvin aktikeskeisiä. Muuten määritelmät kuvasivat seksuaalisuuden fyysistä ja emotionaalista puolta melko tasapuolisesti ja myönteisesti.

7.3 Oppilaiden käsitykset ja tiedot seksuaalivähemmistöistä

Oppilaiden käsityksiä seksuaalivähemmistöistä selvitettiin kysymällä, voiko ihmisen seksuaalisen suuntautumisen määrittellä tai päätellä ulkonäön perusteella.

TAULUKKO 10. Seksuaalisen suuntautumisen määrittelemisen ulkonäön perusteella (n=972)

KYLLÄ		EI		KYLLÄ ja EI	
42,9%		51,9%		5,2%	
T 31,7%	P 54,5%	T 60,2%	P 43,2%	T 8,1%	P 2,3%

Oppilaista hieman yli puolet oli sitä mieltä, ettei voi päätellä ja määrittellä (taulukko 10). Tytöistä kolmasosa oli sitä mieltä, että kyllä voi ja pojista reilu puolet. Pojat tekevät päätelmiä ihmisen seksuaalisesta suuntautumisesta ulkonäön perusteella herkemmin kuin tytöt. Homoleiman voi siis saada koulussa erilaisella pukeutumisella, hiustyyllillä yms. ulkonäköseikalla.

Oppilaita pyydettiin kirjoittamaan lyhyesti millainen ihminen heteroseksuaali, homoseksuaali, lesbo ja biseksuaali on. Saadut kuvaukset luokiteltiin neljään luokkaan:

1) myönteinen

Heteroseksuaali

”se on yleinen suuntaumus, normaali” (tyttö)

”hyvä kamu jonka kaa voi puhua” (poika)

Homoseksuaali

”jos on hyväksynyt homoutensa osaa olla ylpeä siitä” (tyttö)

”empaattinen, syvälinen ja sympis tyyppi” (poika)

Lesbo

”hyväksi yhdyskunnalle” (poika)

”mukavia, leppoisia ihmisiä. näyttää yleensä jätkämäisiltä” (tyttö)

Biseksuaali

”tyylikkäästi pukeutuva” (poika)

”erittäin laaja elämäkatsomus” (tyttö)

2) kielteinen

Heteroseksuaali

”normaali, mutta ehkä väkivaltaisempi” (tyttö)

Homoseksuaali

”kummallinen naismainen” (poika)

”sairas ihminen, jolla ei ole tajua mistään” (tyttö)

Lesbo

”hieman häiriintynyt” (poika)

”kuvottava” (tyttö)

Biseksuaali

”ihminen, joka ei osaa päättää... pedofiili” (tyttö)

”vammainen” (poika)

3) neutraali

”en osaa sanoa” (tyttö)

”en tiedä” (poika)

4) tyhjä.

TAULUKKO 11. Käsitteiden kuvaaminen (n=216)

	Heteroseksuaali		Homoseksuaali		Lesbo		Biseksuaali	
	tytöt	pojat	tytöt	pojat	tytöt	pojat	tytöt	pojat
Myönteinen	84,3%	83,2%	71,3%	24,8%	64,8%	42,6%	61,1%	28,7%
Kielteinen	0,9%	0%	13,0%	51,5%	14,8%	26,7%	12,0%	32,7%
Neutraali	2,8%	3,0%	1,9%	6,9%	5,6%	7,9%	10,2%	19,8%
Tyhjä	12,0%	13,9%	13,9%	16,8%	14,8%	22,8%	16,7%	18,8%
Yhteensä	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tytöt kuvailivat myönteisimmin heteroseksuaaleja (84,3%) ja kielteisimmin lesboja (14,8%). Pojat niin ikään kuvailivat myönteisimmin heteroseksuaaleja (83,2%), mutta kielteisimmin homoseksuaaleja (51,5%). Seksuaalivähemmistökielteisyyttä kohdistuu enemmän oman sukupuolen edustamaa seksuaalivähemmistöä kohtaan (taulukko 11). Vastauksissa oli nähtävissä stereotyyppisiä käsityksiä homoseksuaalien naismaisuuudesta, lesbojen miehekkyydestä sekä biseksuaalien kyvyttömyydestä päättää seksuaalisuudestaan tai seksuaalisesta kytymättömyydestä.

Oppilaat asettivat tärkeysjärjestykseen 1-9 (1=tärkein - 9=vähiten tärkein) lähteitä, joista katsoivat saaneensa tietoutta seksuaalivähemmistöistä (taulukko 12). Tärkeimmäksi tiedonlähteeksi nimettiin televisio/radio ja vähiten tärkeäksi harrastukset. Tiedonlähdelistalla koulu sijoittui kolmanneksi kavereiden ollessa listalla toisena. Tässä onkin haastetta aikuisille kasvattajille entistä parempaan ja tehokkaampaan yhteistyöhön keskenään. Oppilashuoltotyön moniammatillisuus mahdollistaa kouluissa yhteistyötä seksuaalikasvatuksessakin.

TAULUKKO 12. Seksuaalivähemmistötietouden lähteet (n=897)

Järjestys	Tiedonlähde	Keskiarvo	Keskihajonta
1	televisio/radio	2,96	1,94
2	kaverit	3,65	2,20
3	koulu	3,98	2,49
4	lehdet	4,20	1,96
5	elokuvat	4,25	2,16
6	internet	4,87	2,36
7	koti	5,45	2,84
8	kirjat	6,24	2,15
9	harrastukset	7,67	2,84

Viime vuosien aikana seksuaalivähemmistöjen näkyvyys televisiossa on lisääntynyt. Ulkomaiset tv-sarjat (Mullan alla, Simpsonit, Will & Grace, Sinkkuelämää, Älä kerro äidille, Kymppikerho, L-koodi, Hulluna sinuun, Angels in America, Bad Girls, Teho-osasto) ja kotimaiset (Salatut elämät) tv-sarjat, tosi-tv –ohjelmat (Fab5, Sillä silmällä, Suomen Robinson) sekä erilaiset keskustelu- (Voimala, Jos, Niin Graham Nortonia) ja asiaohjelmat (4Pop) sekä elokuvat (mm. Fucking Åmål, Elephant) ovat tuoneet seksuaalivähemmistötematiikkaa keskelle arkipäivää. Myös monet nuorten tuntemat eri alojen taiteilijat kertovat julkisuudessa avoimesti seksuaalisuudestaan sekä seksuaalisesta suuntautumisestaan.

Kavereiden ja ikätovereiden seura onkin yksi alue, jolla nuori etsii ratkaisuja omaan seksuaalisuuteensa. Kaveriporukka on tärkeä, koska se myös vahvistaa nuorta. Poikaporukoissa kokeillaan ja etsitään mallia sille, mitä on olla mies. Nuoruusiässä käsitys omasta miehisyydestä on vielä sen verran hatara, että kaikenlainen erilaisuus ja poikkeavuus on halveksittua ja se koetaan myös uhkana. Nuori on suvaitsematon ja ennakkoluuloinen, koska oma kehitys ei vielä jousta enempää. (Aalberg ym. 1999, 77, 93.)

7.4 Oppilaiden asenteet seksuaalivähemmistöjä kohtaan

Oppilaiden asenteita selvitettiin kysymällä heidän yleistä suhtautumistaan eri vähemmistöryhmiin asteikolla 1-5 (1 – erittäin myönteisesti – 5 - erittäin kielteisesti). Vähemmistöryhmät valittiin aiemman tutkimusaineiston sekä oppikirja-analyysin perusteella. Erityisenä kiinnostuksen kohteena oli seksuaalivähemmistöjen sijoittuminen oppilaiden suhtautumisessa eri vähemmistöihin. Yleisesti ottaen oppilaiden suhtautuminen vähemmistöryhmiin oli myönteinen (taulukko 13). Suhtautumiskeskisarvot (n=908) vaihtelivat välillä 1,23 (heterot) ja 3,14 (romanit). Myönteisimmin oppilaat suhtautuivat heteroihin ja kielteisimmin romaneihin. Seksuaalivähemmistöistä oppilaat suhtautuivat myönteisimmin lesboihin ja kielteisimmin homoseksuaaleihin. Keskiarvojen väliset erot olivat kuitenkin melko pienet. Eri vähemmistöryhmiin suhtautuminen ilmenee taulukosta.

TAULUKKO 13. Suhtautuminen vähemmistöryhmiin (n=908)

Vähemmistöryhmä	n	Keskiarvo	Järjestys	Keskihajonta
Maahanmuuttajat	993	2,61	8	1,12
Romanit	985	3,14	11	1,13
Homoseksuaalit	996	2,99	10	1,47
Biseksuaalit	986	2,92	9	1,27
Saamelaiset	987	1,94	2	0,97
Vammaiset	988	2,14	3	1,00
Mustaihoiset	990	2,19	4	1,20
Feministit	967	2,55	7	1,02
Lesbot	988	2,41	6	1,20
Uskovaiset	984	2,21	5	1,08
Heterot	990	1,23	1	0,68

Sukupuolten välisiä eroja (liite 1: taulukko 19) ei ilmennyt myönteisimmässä suhtautumisessa, sillä sekä tytöillä että pojilla se kohdistui heteroihin. Pojat suhtautuivat kielteisimmin homoseksuaaleihin, tytöt puolestaan romaneihin.

KISS-tutkimuksessa (Kontula & Meriläinen 1988) yli 80% pojista suhtautui kielteisesti homoseksuaaleihin ja myönteisesti suhtautuvia poikia oli noin 5%. Tytöistä kielteisesti suhtautui 50% ja myönteisesti suhtautuvia tyttöjä oli 25%. Tässä tutkimuksessa 65% pojista suhtautui homoseksuaaleihin kielteisesti ja myönteisesti suhtautuvia pojissa oli 14,5%. Tässä tutkimuksessa kielteisesti homoseksuaaleihin

suhtautui 13,2% tytöistä ja myönteisesti suhtautuvia oli 72,6%. Sekä poikien että erityisesti tyttöjen suhtautuminen homoseksuaaleihin on muuttunut myönteisemmäksi 20 vuodessa, jona aikana syrjintä seksuaalisen suuntautumisen vuoksi työelämässä on tehty rangaistavaksi lain (578/1995) mukaan. Samaa sukupuolta olevilla on lain mukaan myös oikeus rekisteröidä parisuhteensa (950/2001). Seksuaalivähemmistöjen saama lain suoja vaikuttanee asenteiden muuttumiseen myönteiseen suuntaan.

Oppilaiden asenteita seksuaalivähemmistöjä kohtaan selvitettiin myös kysymällä, onko oppilas suvaitsevainen seksuaalivähemmistöjä kohtaan. Kaikista vastanneista 65,4% ilmoitti olevansa suvaitsevaisia ja 31,6% ilmoitti, ettei ole. Tytöistä 82% vastasi olevansa suvaitsevainen seksuaalivähemmistöjä kohtaan. Poikien suvaitsevaisuus ja suvaitsemattomuus oli lähes tasan: 48,5% vastasi olevansa ja 48,9% vastasi, ettei ole. Yleisesti ottaen oppilaat olivat suvaitsevaisia seksuaalivähemmistöjä kohtaan, mutta tytöt ovat kuitenkin poikia suvaitsevaisempia (Liite 1: taulukko 20).

Oppilaiden asenteita seksuaalivähemmistöjä (homoseksuaaleja ja lesboja) kohtaan selvitettiin myös käyttämällä Herekin (1984) luomaa ATLG-asennemittaria. Mittarissa oli 20 homoseksuaalisuutta koskevaa väitettä, joihin vastataan asteikolla 1-9 oman mielipiteen mukaan (1 – täysin samaa mieltä – 9 – täysin eri mieltä). Yleisesti ottaen suhtautuminen seksuaalivähemmistöihin oli kuitenkin myönteistä. ATLG-skaalalla kokonaispistemäärät sijoittuvat välille 20 (erittäin kielteinen) ja 180 (erittäin myönteinen) välillä. Jokainen tutkimuskoulu sijoittui tällä skaalalla myönteisemmän suhtautumisen puolelle, kun asteikon neutraali puoliväli on pistemäärän 105 kohdalla. Koko tutkimuksen ATLG-pistemäärä oli 126,65 (tytöt 140 ja pojat 113,27). Alhaisin koulukohtainen ATLG-pistemäärä oli 113,64 ja korkein 137,27. Koulukohtaiset erot esitellään liitteen 1 taulukossa 21.

Suvaitsevaisuusmaakuntaottelussa maaseudun ja kaupungin välillä kaupunki otti voiton eli myönteisemmin seksuaalivähemmistöihin suhtautuvat oppilaat tässä tutkimuksessa löytyvät kaupungeista (taulukko 14). Ero oli myös tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p=0,001$).

Amerikkalaistutkimuksissa (ks. Herek 1994; Moses ja Buckner 1980; Pratte 1993) oli päädytty samaan lopputulokseen: suvaitsevaisuus asuu kaupungissa. Tässä tutkimuksessa saatu tulos tuki myös Haavio-Mannilan ja Kontulan (1992) tuloksia, myöskin sen osalta, että asenteet ovat muuttuneet ajan kuluessa suvaitsevaisempaan suuntaan.

TAULUKKO 14. Maaseudun ja kaupungin ATLG-pistemäärät (n=809)

	ATLG	keskihajonta	t	p
Maaseutu (n=382)	122,67	30,44		
Kaupunki (n=437)	129,88	29,96	3,410	.001

7.5 Oppilaiden arviot seksuaalivähemmistöihin kuuluvien sosiaalisesta etäisyydestä

Oppilaita pyydettiin järjestämään vähemmistöryhmät järjestykseen 1-11 (1 – hyväksyisin ensimmäiseksi – 11 – hyväksyisin viimeiseksi) sen mukaan, miten helposti heidät hyväksyisi kahteen eri sosiaaliseen rooliin: kaveriksi ja opettajaksi.

Yleisesti ottaen heterot hyväksyttäisiin kaveriksi ensimmäisenä ja romanit viimeisenä (liite 1: taulukko 22). Sekä tytöt että pojat hyväksyisivät heterot ensimmäisenä kaveriksi. Tytöt hyväksyisivät viimeisenä romanit ja pojat homoseksuaalit kaveriksi. Sosiaalinen etäisyys eri vähemmistöryhmiin kaverina oli tytöillä ja pojilla kuta kuinkin sama (taulukko 15). Suurin ero sukupuolten välillä oli oman sukupuolen edustamaa seksuaalivähemmistöä kohtaan.

TAULUKKO 15. Sosiaalisen etäisyyden mittari/kaveriksi hyväksyminen

Ryhmä	TYTÖT (n=469)		POJAT (n=439)		ERO	
	keskiarvo	järjestys	keskiarvo	järjestys	t	p
Maahanmuuttajat	5,53	6	6,01	6	-2,396	.017
Romanit	7,66	11	7,53	9	,667	.505
Homoseksuaalit	4,74	3	9,47	11	-26,350	.000
Biseksuaalit	6,36	8	7,97	10	-8,983	.000
Saamelaiset	4,91	4	4,88	4	,189	.850
Vammaiset	7,28	10	7,19	8	,458	.647
Mustaihoiset	4,63	2	5,02	5	-1,982	.048
Feministit	6,18	7	6,62	7	-2,290	.022
Lesbot	7,13	9	4,58	3	12,700	.000
Uskovaiset	4,98	5	4,37	2	3,042	.002
Heterot	1,83	1	1,50	1	2,663	.008

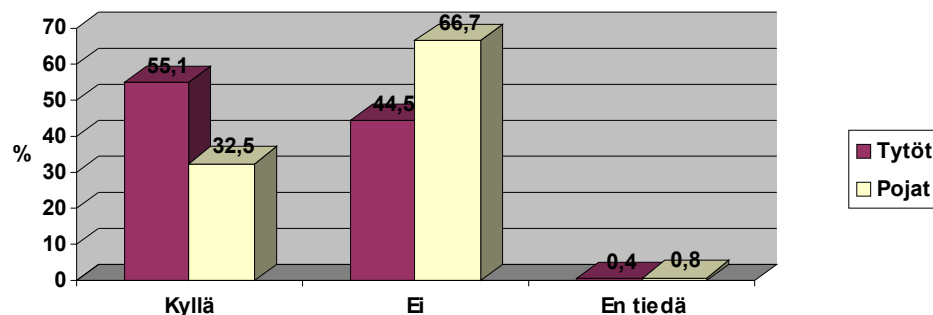
Yleisesti ottaen heterot hyväksyttäisiin ensimmäisenä opettajaksi ja vammaiset viimeiseksi (liite 1: taulukko 23). Sekä tytöt että pojat myöskin hyväksyisivät heterot ensimmäisenä opettajaksi. Tytöt hyväksyisivät vammaiset viimeisenä opettajaksi ja pojat hyväksyisivät viimeiseksi homoseksuaalit. Sosiaalinen etäisyys eri vähemmistöryhmiin opettajana oli tytöillä ja pojilla kuta kuinkin sama (taulukko 16). Suurin ero sukupuolten välillä on niin ikään oman sukupuolen edustamaa seksuaalivähemmistöä kohtaan.

TAULUKKO 16. Sosiaalisen etäisyyden mittari/opettajaksi hyväksyminen

Ryhmä	TYTÖT (n=455)		POJAT (n=414)		ERO	
	keskiarvo	järjestys	keskiarvo	järjestys	t	p
Maahanmuuttajat	5,95	7	6,11	6	-,762	.446
Romanit	7,71	10	7,57	8	,692	.489
Homoseksuaalit	5,10	5	9,16	11	-21,129	.000
Biseksuaalit	6,17	8	7,74	10	-8,466	.000
Saamelaiset	4,91	4	5,16	4	-1,358	.175
Vammaiset	8,49	11	7,71	9	4,002	.000
Mustaihoiset	4,72	3	5,20	5	-2,419	.016
Feministit	5,81	6	6,72	7	-4,638	.000
Lesbot	6,92	9	4,64	3	11,161	.000
Uskovaiset	4,52	2	4,36	2	,738	.461
Heterot	1,85	1	1,62	1	1,538	.102

Oppilaiden suhtautumisjärjestys vähemmistöryhmiin oli vammaisiin suhtautumista lukuun ottamatta sama kuin sosiaalisen etäisyyden kaveri- ja opettajamittarit. Suhtautumisranking-listan kolmas sija vaihtui kaveri- ja opettajalistojen viimeiseen ja toiseksi viimeiseen. Searsin ja Jenseman tutkimuksessa tehtiin sama havainto, että keskimääräinen hyväksymisjärjestys vastasi melko hyvin sosiaalisen etäisyyden perusteella syntynyttä järjestystä (Moberg 1984, 5). Aivan kuten Mobergin tutkimuksessakin (1984) homoseksuaaleja pidettiin sosiaalisesti muita ryhmiä etäisempänä. Mobergin tutkimus tosin suoritettiin hieman vanhempien opiskelijoiden keskuudessa. Nuorten oma seksuaalinen identiteetti on murrosiässä vielä kesken ja osa nuorista kokeekin seksuaalivähemmistöt hämmentävinä ja ehkä kummallisenakin vielä, pojat varsinkin. Oman sukupuolensa edustamaa vähemmistöä kohtaan erityisesti suhtaudutaan varauksellisesti, kuten myös Herekin (1988) nuorisotutkimus osoitti.

Oppilaiden tietämystä seksuaalivähemmistöihin kuuluvista selvitettiin kysymällä tunteeke nuori seksuaalivähemmistöön kuuluvia ihmisiä. Kuvion 3 mukaisesti yli puolet tytöistä (55,1%) ilmoitti tuntevansa seksuaalivähemmistöön kuuluvia ihmisiä kun taas pojista vain reilu kolmannes (32,5%).

KUVIO 3. Oppilaiden seksuaalivähemmistötuntemus (n=955)

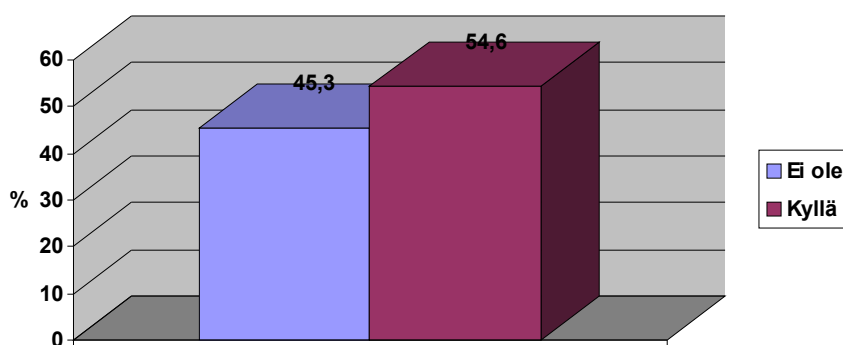
Tässä tutkimuksessa seksuaalivähemmistötuntemus ei ollut yhteydessä oppilaiden suvaitsevaisuuteen seksuaalivähemmistöjä kohtaan ($p=0,150$). Voikin olla, että oppilaiden ilmaisema tuntemus on ennemminkin tietämistä tai ulkonäköseikkoihin perustuvaa luulemista kuin henkilökohtaisesti seksuaalivähemmistöön kuuluvien tuntemista.

7.6 Seksuaalivähemmistöt ja koulu

Oppilailta tiedusteltiin, onko luokassa kuluvan lukuvuoden aikana keskusteltu tai muuten opetettu seurustelusta ja seksuaalisuudesta (n=951). Kuvion 4 mukaisesti vastanneista hieman yli puolet (54,6%) oli sieltä mieltä, että oli keskusteltu tai opetettu ja hieman alle puolet (45,3%) sitä mieltä, ettei ole. Vuoden 1996 kouluterveyskyselyssä vastaavat luvut olivat 79% ja 21%. Vuonna 1998 vastaavat luvut olivat 70% ja 30% (Liinamo ym. 2000a;2000b).

Näyttääkin siltä, että seksuaalikasvatuksen määrä koulussa olisi edelleen vähenemään päin, kuten Liinamo ym. kouluterveyskyselyiden pohjalta päättelivät. Tämä kysely tosin suoritettiin jo syyslukukauden lopulla, joten seksuaalikasvatuksen sisältöjä on saattanut olla opetuksessa mukana myöhemmin lukuvuoden aikana. Kyseessä voi

myös olla pidempiaikainenkin trendi johtuen esimerkiksi siitä, ettei seksuaalikasvatus ole henkilökohtaisen ulottuvuutensa takia helppo aihe opettaa tai kouluissa koetaan, että tärkeämpääkin opetettavaa ja kasvatettavaa vähenevien opetusresurssien keskellä on. Tämä vaatisikin lisätutkimista. On mielenkiintoista joka tapauksessa, että vaikka seksuaalikasvatus on vähentynyt, oppilaiden suvaitsevaisuus seksuaalivähemmistöjä kohtaan on lisääntynyt. Oppilaat tosin mainitsivat koulun vasta kolmantena seksuaalivähemmistöiedonlähteenä eivätkä seksuaalivähemmistöt esiinny oppilaiden mukaan seksuaalikasvatustuntien aiheena kovinkaan usein.

KUVIO 4. Onko seksuaali- ja seurusteluasioita käsitelty lukuvuoden aikana?

Oppilaat (n=477) nimesivät 13 eri oppiainetta, joiden tunnilla tai tunneilla oli keskusteltu tai opetettu seurustelusta ja seksuaalisuudesta (taulukko 17). Kolmasosa vastanneista nimesi biologian (32,4%) ja perhekasvatuksen (31,3%) tunnit ja reilu viidesosa (22,7%) terveystiedon tunnit. Muita oppiaineita olivat uskonto, oppilaanohjaus, valinnainen kurssi (Elämän eväät), äidinkieli, liikunta, elämäntiedon tutkimus, yhteiskuntaoppi, kotitalous, kuvaamataito sekä erityisopetus. Vastanneista 1,8% ilmoitti, ettei muista millä oppitunnilla aihetta on käsitelty.

TAULUKKO 17. Seksuaaliopetusoppitunnit (n=477)

Oppiaine	Osuus vastanneista
Biologia	32,4%
Perhekasvatus	31,3%
Terveystieto	22,7%
Uskonto	2,5%
Oppilaanohjaus	2,3%
Valinnainen kurssi	2,1%
Ei muista	1,8%
Äidinkieli	1,4%
Liikunta	1,1%
Elämäkatsomustieto	0,7%
Yhteiskuntaoppi	0,5%
Kotitalous	0,5%
Kuvaamataito	0,4%
Erityisopetus	0,2%
13 oppiainetta	100%

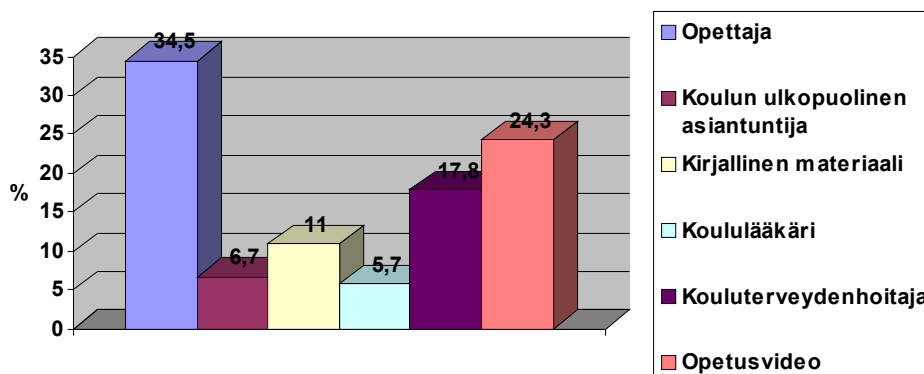
Tunneilla käsitellyjä aiheita oli listattu aiempien tutkimuksien perusteella ja oppilaita pyydettiin nimeämään niistä seurustelu- ja seksuaali-aihepiirien oppitunneilla käsitellyt aiheet (taulukko 18). Kysymykseen vastanneiden oppilaiden (n=682) mukaan käsitellyin aihe oli seurustelu (15,9%) ja vähiten käsitelty aihe oli hedelmättömyys (4,4%). Seksuaalivähemmistöt olivat aihelistalla toiseksi viimeisenä (5,7%). Yleisimmät opetusaiheet kouluterveyskyselyissäkin (1996 & 1998) olivat raskauden ehkäisy, seurustelut ja yhdyntä. Itsetyydytys, hedelmättömyys ja homoseksuaalisuus sisältyivät opetusaiheisiin harvemmin kouluterveyskyselyissäkin.

TAULUKKO 18. Opetusaiheet (n=682)

Aihe	Osuus vastanneista
Seurustelu	15,9%
Yhdyntä	15,4%
Raskauden ehkäisy	14,2%
Sukupuolitaudit	14,1%
Jälkiehkäisy	10,6%
Kuukautiset	10,6%
Itsetyydytys	9,2%
Seksuaalivähemmistöt	5,7%
Hedelmättömyys	4,4%
	100%

Oppilailta tiedusteltiin myös seurustelu- ja seksuaaliopetuksen antajia (kuvio 5). Vastanneista oppilaista (n=684) reilu kolmasosa (34,5%) oppilaista nimesi opettajan opetuksen antajaksi ja lähes neljäsosa (24,3%), että oppitunnilla on katsottu

opetusvideo. Olisikin mielenkiintoista tietää, millaista opetusvideomateriaalia kouluissa on käytetty opetuksessa. Vähiten (5,7%) oppilaat olivat mielestään saaneet opetusta tästä aiheesta koululääkäriltä. Kouluterveyskyselyissä (1996&1998) seksuaaliopetuksen pääsiallisiksi antajaksi oppilaat olivat niin ikään nimenneet opettajan ja terveydenhoitajan. Opettajat ovat seksuaalikasvatuksessakin avainasemassa kouluissa. Opettajien ja koulun terveydenhoitohenkilökunnan, sekä muukin moniammatillinen yhteistyö seksuaalikasvatuksessa on suositeltavaa.

KUVIO 5. Seksuaaliopetuksen antajat

Frantti-Malisen (2004, 104-105) mukaan koulujen nykyinen seksuaalikasvatus lisää seksuaalivähemmistöihin kuuluvien tai seksuaalivähemmistöperheiden lasten ja nuorten tunnetta toiseudesta, poikkeavuudesta sekä huonommuudesta. Kasvatus harvoin antaa seksuaalimäärittelyä tai mahdollista erilaista perhemuotoa tukevaa kokemusta ja tietoa. Vähemmistöjen arki ja elämä samaa sukupuolta olevan kumppanin kanssa tulisi Frantti-Malisen mukaan kuvata myönteisessä valossa. Vähemmistö-erilaisuus –ajattelutavan sijaan tulisi pyrkiä moninaisuuden ymmärtämiseen sekä sen oikeuden kunnioittamiseen, että ihminen määrittelee itse oman seksuaalisuutensa.

Koulua seksuaalivähemmistöjen kasvuympäristönä selvitettiin yhdeksällä väitteellä:

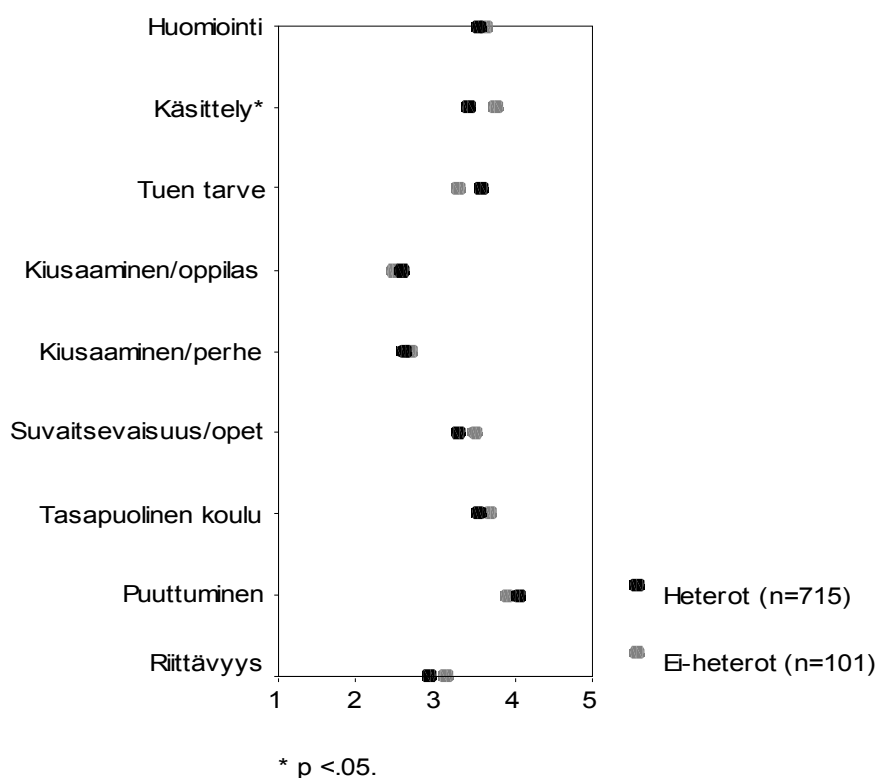
- *kouluopetus huomioi seksuaalivähemmistöt
- *kouluopetuksessa käsitellään riittävästi seksuaalivähemmistöjä
- *seksuaalivähemmistöihin kuuluvat oppilaat tarvitsevat tukea koulun taholta
- *seksuaalivähemmistöihin kuuluvia oppilaita kiusataan koulussa
- *oppilaita, joiden vanhemmat ovat samaa sukupuolta kiusataan koulussa
- *opettajat ovat suvaitsevaisia seksuaalivähemmistöjä kohtaan

*koulu on turvallinen ja tasapuolinen paikka seksuaalisesta suuntautumisesta riippumatta

*koulussa tapahtuvaan homoksi nimittelyyn puututaan heti

*koulussa annettava seksuaalikasvatus on riittävää

Oppilaita pyydettiin ottamaan kantaa väitteisiin asteikolla 1–6 (1 – täysin samaa mieltä– 5 –täysin eri mieltä, 6 –en osaa sanoa, ei kantaa). Analyysivaiheessa vaihtoehto 6 jätettiin pois (liite 1: taulukot 24 ja 25). Tätä osiota tarkasteltiin tehdyn hetero- ja ei-heterojaon mukaisesti (ks. 1.2). Vastaajaryhmien välille ei kuitenkaan tullut toista väitettä lukuun ottamatta suuria tai tilastollisesti merkitseviä eroja.

KUVIO 6. Seksuaalivähemmistöt ja koulu

Kuviossa 6 havainnollistetaan, että kouluopetuksesta ei-hetero-oppilaat olivat hieman enemmän sitä mieltä, ettei seksuaalivähemmistöjä huomioida ja käsitellä tarpeeksi ja että heitä pitäisi tukea koulun taholta. Hetero-oppilaat olivat enemmän sitä mieltä, että koulun seksuaalikasvatus on riittävää. Molemmat vastaajaryhmät olivat jokseenkin samaa mieltä, että seksuaalivähemmistöoppilaita kiusataan koulussa, mutta hetero-oppilaat olivat enemmän sitä mieltä, että niitä oppilaita kiusataan, joiden vanhemmat ovat samaa sukupuolta. Opettajat ovat suvaitsemattomampia ei-

hetero-oppilaiden mielestä. Seksuaalinen suuntautuminen on enemmän ei-hetero-oppilaiden mielestä koulun turvallisuuteen ja tasapuolisuuteen vaikuttava tekijä kuin hetero-oppilaiden mielestä. Molemmat vastaajaryhmät olivat hieman samaa mieltä siitä, ettei koulussa tapahtuvaan homotteluun puututa heti. Lehtosen mukaan homottelu on koulussa yleistä, eivätkö opettajat siihen aktiivisesti puutu (Lehtonen 1995b, 18). Warwickin ym. (2004) mukaan homofobia-ongelmaan on puututtava koko koulun tasolla, se on paljastettava sekä otettava heteronormatiiviset koulukäytännöt ja asenteet tarkemman tarkastelun ja tutkimisen kohteiksi.

Lehtosen mukaan haasteita koulun seksuaalikasvatukselle ovat (Lehtonen 2000, 90-91):

- Kouluissa on ei-heteroseksuaalisia ihmisiä eri tehtävissä ja myös heidän tarpeensa ja oikeutensa tulisi huomioida koulun kulttuurissa ja käytännöissä.
- Koulun pitäisi olla kaikille yhtä turvallinen paikka opiskella eikä ketään saisi syrjiä tai kiusata seksuaalisuuteen tai sukupuoleen liittyvien tekijöiden takia (homotteluun ja huoritteluun pitäisi puuttua heti ja koko koulun yhteistyöllä).
- Normi heteroseksuaalisuuden paremmuudesta tai itsestäänselvyydestä pitäisi voida asettaa kyseenalaiseksi sekä ottaa opetuksen ja kasvatuksen lähtökohdaksi (nuorten) elämän moninaisuus.

Warwickin ym. brittitutkimuksen pohjalta esitettiin haasteita ja toimintaohjeita homofobian paljastamiseksi, siihen puuttumiseksi sekä sen ennaltaehkäisemiseksi:

- Koko koulu toimimaan ja vastuuseen ongelmasta, kansalliselta tasolta alkaen; koulun oltava turvallinen paikka kaikille siellä oleville.
- Arvokeskustelua luokissa sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta, seksuaalisuudesta sekä seksuaalivähemmistöjen tarpeista sekä niiden tukemisesta, joita on kiusattu.
- Seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuolisuuden monipuolisuus näkyväksi opetuksessa; sosiodraamaa, vierailijoita, paneelikeskusteluja, osallistavaa ja interaktiivista luovaa toimintaa.
- Väriiden stereotyyppien tunnistaminen ja niiden kyseenalaistaminen.
- Oppilaille mahdollisuuksia oppiaineissa kohdata käsitteitä oikeudet, reiluus ja syrjintä.

Vastaavat haasteet ja toimintaohjeet olivat Yhdysvalloissa samansuuntaisia (Weller, 2004) kuin Suomessa ja Iso-Britanniassa. Uusina näkökulmina seksuaalivähemmistöjen kohtaamiseen tarjottiin seksuaalivähemmistöjen tukiryhmien perustamista sekä henkilökunnan kouluttamista ymmärtämään vähemmistöjä sekä käyttämään tehokkaita interventioita ongelmatilanteissa. Weller ohjeisti myös varautumaan vastustukseen sekä eheyttämisyrityksiin.

Frantti-Malisen (2004, 104-105) mukaan nuorta tulisi valmentaa niihin sosiaalisiin tilanteisiin, joissa hän joutuu valintoihin, jotka vaikuttavat hänen sosiaaliseen, psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen. Seksuaalisuudesta kertomistilanteiden sekä niiden seurausten harjoittelu lisää ja parantaa nuorten elämänhallintakeinoja. Eri oppiaineet (esim. äidinkieli, historia, biologia) antavat tilaa tällaisille tarinoille. Hyviä samaistumismalleja ja selviytymistarinoita löytyy myös kirjallisuudesta sekä elokuvista kuten myös internet- ja virtuaalimaailmasta. Seksuaalikasvatuksessa tulisi myös huomioida erilaiset uskonnot ja kulttuuritausta, sillä seksuaalivähemmistöön kuuluva voi olla samanaikaisesti osa jotain toista vähemmistöä; esimerkiksi vammainen, maahanmuuttaja, romani tai saamelainen. Oppimateriaalikuviituksen tulisi olla monipuolista ja mielellään sellaista, joka ei vahvistaisi vähemmistöryhmästereotypiaa valkoisuudesta, keskiluokkaisuudesta, aikuisuudesta tai kaupunkilaisuudesta. Lehtosen evästyksenä seksuaalikasvatukseen on myös vaihtoehtoisen oppimateriaalin käyttäminen, asiallinen ja monipuolinen tieto omasta ja muiden seksuaalisuudesta, kriittinen argumentointi, esitelmät sekä monipuolinen kokemuspohjainen keskustelu (Lehtonen 1995b, 19; 2004, 157). Opetussuunnitelman perusteet sekä oppikirjat tarjoavatkin tähän monipuoliset mahdollisuudet.

8 TULOSTEN TARKASTELU

8.1 Tutkimusmetodien tarkastelu

Käytetyillä tutkimusmetodeilla saatiin vastaukset asetettuihin tutkimusongelmiin. Oppilaiden asenteet, suhtautuminen, tiedot ja käsitykset seksuaalivähemmistöistä saatiin selville kuten myös seksuaalikasvatuksen tämän hetkinen määrä ja sisältö tutkituissa kouluissa. Näillä tutkimusmetodeilla ei kuitenkaan saatu kovinkaan perusteellista kuvaa ja käsitystä hetero- ja ei-heteroseksuaalien oppilaiden näkemyseroista koulusta kasvuympäristönä seksuaalivähemmistöjen kannalta.

Saatuja vastauksia on tulkittava varauksellisesti, vaikkakaan ei ole mitään syytä olettaa, että tutkimuksessa mukana olleet koulut poikkeaisivat muista Suomen peruskouluista. Tutkimuskouluja kun ei valittu satunnaisotannalla vaan henkilökohtaisten suhteiden ja tuttuuden perusteella. Joka tapauksessa oppilaiden vastausten yleistettävyyys perusjoukkoon tässä tutkimuksessa on erinomainen.

8.2 Tulokset teorian valossa

Tässä tutkimuksessa heteroseksuaalit muodostivat enemmistön (88%) ja ei-heteroseksuaalit vähemmistön (12%) sekä vastaajina että käsitysten kohteena. Enemmistönä heteroseksuaalit muodostavat yhteisön normin seksuaalisuudesta, jolloin ei-heteroseksuaalien erilaisen seksuaalisuuden ominaisuudet ja toiminta on yhteisön normien vastaista ja se leimataan enemmistön toimesta poikkeavaksi. Poikkeavaksi leimautumisen osoituksena oli erilaisia oppilaiden nimeämiä ja antamia leimoja, kielteisiä käsityksiä ja stereotyyppioita seksuaalivähemmistöihin kuuluvia kohtaan sekä etäinen sosiaalinen rooli sekä kaverina että opettajana. Muun muassa biseksuaali nimettiin avuttomaksi ja tyhmäksi, joka ei osaa päättää seksuaalisuudestaan, homoseksuaali naismaiseksi tai pedofiiliksi, lesbo miesmäiseksi ja tyhmäksi. Nämä uskomukset tietynlaisuudesta seksuaalivähemmistöihin liittyen kuten myös ryhmäpaine luovat homofobista suhtautumista sekä erilaisia stereotyyppioita, jotka näköjään ovat useimmiten kielteisiä.

Kavereiden ja vertaisryhmän merkitys on nuoruusiässä tärkeä ja keskeinen kun maailmaa hahmotetaan ”omaksi” ilmiöineen. Kaikki erilainen -kuten vähemmistö- on helppo leimata ja siten siirtää itsestä etäämmälle. Erilaiset stereotypiat ja ennakkoluulot, luokittelu ja poikkeavaksi leimaaminen antavat nuorelle tähän etäistämiseen työkalut. Pelkkä ulkonäön arvioiminen saattaa olla riittävä peruste kielteiselle leimalle. Tiedon lisääminen onkin yhtenä keskeisenä tekijänä enemmistön ja vähemmistön välisen kielteisen käsitysviidakon sekä suhtautumisen selkeyttäjänä.

Asenteet heijastavat omistajansa arvomaailmaa. Asenteisiin ja käsityksiin vaikuttava tekijä yhdeksäsluokkalaisten ikävaiheessa on se, että oma seksuaalinen kasvu ja kehitys on vielä kesken, varsinkin pojilla. Kielteinen suhtautuminen suojaa keskeneräistä kasvua ja keskeneräistä seksuaalista minäkuva.

8.3 Tulosten käytännöllinen merkitys

Tämän tutkimuksen perusteella näyttää vahvasti siltä, että oppilaat tietävät, mistä seksuaalivähemmistöissä on kyse. Kouluopetuksen suunta, ainakin oppikirjojen perusteella, on menossa informatiivisempaan, avoimempaan ja suvaitsevampaan suuntaan. Kyseessä on silti haaste koulun seksuaali- ja suvaitsevaisuuskasvatukselle, mikä olisikin itse asiassa perustelua mainita myös opetussuunnitelmien perusteissa. Tässä tutkimuksessa ei tutustuttu kunta- ja koulukohtaisiin opetussuunnitelmiin seksuaalivähemmistökasvatukseenkaan osalta, mikä olisi oiva aihe jatkotutkimusta ajatellen. Seksuaalikasvatus pitäisi sitä vastoin ottaa tarkemman tarkastelun kohteeksi, sillä tässä tutkimuksessa lähes puolet oppilaista oli sitä mieltä, ettei seurusteluun ja seksuaalisuuteen liittyvistä asioista ole puhuttu, keskusteltu tai opetettu kuluvan lukuvuoden aikana laisinkaan.

Tässä tutkimuksessa joidenkin oppilaiden ilmaisemat leimat, stereotypiat ja ennakkoluulot rakentavat ihmiskuvaa, jossa seksuaalivähemmistöön kuuluvien ihmisyyset asetetaan kyseenalaiseksi. Se kertoo tietämättömydestä, vääristä luuloista ja yleistyksistä. Koulukulttuureista kertoo taas se, ettei oppilaiden mielestä kouluissa tapahtuvaan homotteluun puututa heti. Eri oppiaineiden kirjat sisältävät seksuaalivähemmistötermit ja merkitykset, joiden käsitteleminen on Kontulankin

(1988) mukaan yksittäisen opettajan päätettävissä. Seksuaalivähemmistöt on saatava näkymään ja kuulumaan opetuksessa siinä missä muutkin vähemmistöt, joiden edustajia on jo koulussa läsnä. Tämän tutkimuksen mukaan ei-heteroseksuaaleja oppilaita (12%) on kouluissa läsnä ja kaikkien oppilaiden kehitystä ja oppimista, erilaistakin, on tuettava ja kiusaamista ennaltaehkäistävä. Oppikirjat antavat tähän näkyvyyteen mahdollisuuden kuten myös opetussuunnitelman perusteiden (2004) tietty väljyys. Seksuaalisuus ja sukupuoliuus on aihealue, joka läpileikkaa monta oppiainetta. Eri oppiaineet voivatkin avata eri näkökulmia ja siten mahdollistaa erilaisia käsittelytapoja seksuaalikasvatuksessa kuten Lehtonen (1995b;2004) ehdottaakin. Yhdessä tutkimuskoulussa oli erillinen valinnaiskurssi, jossa yhtenä aiheisältönä oli ollut seksuaalivähemmistöt. Valtakunnallinen tutkimus avaisi varmasti vielä paremmin seksuaalivähemmistöopetuksen sisältöjä ja tasoa sekä oppilaiden kuten myös opettajien näkemyksiä ja kokemuksia.

Amerikkalaistutkimuksen mukaan (Galliher ym. 2004) seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorien psykososiaalinen sopeutuminen on vähäisempää kuin muilla nuorilla ja ilmenee huonompana koulusopeutumisena ja huonompana itsetuntona sekä suurempana riskinä masennukseen. Murrosikäisen masennus on yhteydessä aggressiivisuuteen, ahdistuneisuuteen, epäsosiaaliseen käyttäytymiseen, alisuoriutumiseen koulussa sekä huonoihin vertaisryhmäsuhteisiin. Tämä on myös haaste erityisopetukselle, joka kohtaa koulussa muun muassa näitä psykososiaalisesti sopeutumattomia nuoria. Tässä tutkimuksessa ei tosin suoranaisia viitteitä samanlaisiin tuloksiin ole, mutta ei-hetero-oppilaiden koulunäkemykset olivat kuitenkin hieman kielteisempiä kuin hetero-oppilaiden.

Erilaisen seksuaalisen identiteetin rakentamisessa on aihetta erityisen tuen tarpeeseen. Kouluissa voisikin olla käyttöä erilliselle seksuaalivähemmistöstrategialle tai seksuaalivähemmistöoppilaiden tukiryhmälle vaikka erityisopetuksen organisoimana. Tämän tutkimuksen perusteella ei kuitenkaan voida väittää, että koulu olisi ympäristönä vahingollinen seksuaalivähemmistöön kuuluville nuorille, vaikkakin roolimallien ja vertaisryhmän merkitys onkin tärkeä ja tällä hetkellä se tuntuu kouluista puuttuvan. Tähän tarvitaan kuitenkin lisätutkimusta.

Frantti-Malisen (2004, 104-105) ja Lehtosen (2000) mukaan yksi koulun seksuaalikasvatuksen tavoite voisi olla sellainen turvallinen koulu, jossa ketään ei kiusata seksuaalisuutensa takia ja jossa homotteluun osattaisiin puuttua sekä ennaltaehkäistä sitä. Opettajien taitoja tukea ja kohdata vähemmistöryhmiin kuuluvia nuoria tulisi myös lisätä ja tukea koulutuksen ja erilaisen opetusmateriaalin muodossa.

8.4 Jatkotutkimusmahdollisuuksia

Tässä tutkimuksessa tutkittiin oppilaiden tietoja, asenteita ja käsityksiä seksuaalivähemmistöistä. Edelleen olisi hyödyllistä ja mielenkiintoista suorittaa vastaava tutkimus opettajille sekä muulle koulun henkilökunnalle. Miksi erilaisuudesta (esim. homoseksuaalisuudesta/seksuaalivähemmistöistä) vaietaan koulussa? Onko homoseksuaalisuus jotain sellaista, joka tuo ihmisyyteen jotain lisää vai viekö se siitä jotain pois? Pidetäänkö sitä jo kenties niin normaalina/tavallisena asiana, ettei siitä tarvitse puhua koulussa? Miten (esim. seksuaalinen) erilaisuus kohdataan koulussa a) virallisesti (koulukohtaiset opetussuunnitelmat, haastatteleamalla opettajien näkemykset, kokemukset...) b) käytännössä (havainnoimalla puheiden ”todellinen” sisältö, asenteet, tiedot ja käyttäytyminen). Millainen on seksuaalivähemmistöön kuuluvien oppilaiden ryhmään kuulumisen tunne, itsetunnon kehittyminen sekä masennusoireilu koulussa ja millaiset ovat koulun keinot tukea ja auttaa? Aiheuttaako seksuaalivähemmistöisyyden mahdollinen huomioimattomuus kouluopetuksessa käytöshäiriöitä tai tunne-elämän häiriöitä, kenties oppimisvaikeuksiakin? Mitkä ovat opettajien näkemykset koulusta seksuaalivähemmistöjen kannalta ja mahdollisesta erityisen tuen tarpeesta? Miten opettajankoulutus valmentaa kohtaamaan seksuaalista erilaisuutta oppilaissa, oppilaiden vanhemmissa tai koulun henkilökunnassa?

Maailman terveysjärjestö määritteli seksuaaliterveyden tammikuussa 2002 seuraavasti: ”Seksuaaliterveys on seksuaalisuuteen liittyvän fyysisen, emotionaalisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tila; siinä ei ole kyse vain sairauden, toimintahäiriön tai raihnaisuuden puuttumisesta. Hyvä seksuaaliterveys edellyttää positiivista ja kunnioittavaa asennetta seksuaalisuuteen ja seksuaalisiin

suhteisiin sekä mahdollisuutta nautinnollisiin ja turvallisiin seksuaalisiin kokemuksiin ilman pakottamista, syrjintää ja väkivaltaa. Hyvän seksuaaliterveyden saavuttaminen ja ylläpitäminen edellyttää kaikkien ihmisten seksuaalisten oikeuksien kunnioittamista, suojelemista ja toteuttamista.” (WHO 2002.) Seksuaalisuus on ihmisoikeus, jota on kouluissakin kunnioitettava ja jokaiselle oppilaalle taattava puitteet ja oikeus hyvään seksuaaliterveyteenkin. Opetussuunnitelman perusteiden arvopohja, oppikirjojen sisältö sekä oppilaiden käsitykset mahdollistavat tämänkin. Erilaisuutta on erilainen seksuaalisuuskin.

LÄHTEET

- Aalberg, V. & Siimes, M. A. 1999. Lapsesta aikuiseksi. Nuoren kypsyminen naiseksi tai mieheksi. Helsinki: Nemo.
- Aigner, G. & Centerwall, E. 1999. Lapset ja seksuaalisuus. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Bar-Tal, D., Graumann, C. F., Kruglanski, A. W. & Stroebe, W. (Eds.) 1989. Stereotyping and Prejudice. Changing conceptions. New York: Springer-Verlag.
- Bauman, Z. 1999. Sosiologinen ajattelu. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.
- Bildjuschkin, K. & Malmberg, A. 2000. Kerro meille seksistä. Nuoren seksuaalikasvatus. Helsinki: Tammi.
- Bogdan, R.C. & Biklen, S. N. 1992. Qualitative research for education. An introduction to theory and methods (2nd ed.). USA: Allyn and Bacon.
- Borg, M. D., Gall, J. P. & Gall, W. R. 2003. Educational research. An introduction. (7th ed.). USA: Allyn and Bacon.
- Dahlgren, T., Korteinen, J., Lång, K. J., Pentikäinen, M. & Scheinin M. (toim.) 1996. Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa. Ihmisoikeusliitto r.y.:n julkaisusarja n:o 4. Helsinki: Yliopistopaino.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Ferfolja, T. 1998. Australian lesbian teachers – a reflection of homophobic harassment of high school teachers in New South Wales government schools. *Gender and education* 10(4), 401-415.

- Frantti-Malinen, U. 2004. Tietoa ja tukea seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvalle. Teoksessa Kosunen, E. & Ritamo, M. (toim.), 100-111.
- Galliher Vickerman, R., Rostosky Scales. S. & Hughes, H. K. 2004. School belonging, self-esteem, and depressive symptoms in adolescents: an examination of sex, sexual attraction status, and urbanicity. *Journal of youth and adolescence* 33(3), 235-245.
- Grönfors, M. 1984. Homoseksuaaliset ihmiset vähemmistönä. Teoksessa Sievers, K. & Stålström, O. (toim.), 206-226.
- Hall, S. 2002. *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Heikkilä, T. 1999. *Tilastollinen tutkimus*. Helsinki: Edita.
- Heikkinen, T. 1991. Homoseksuaalisuus oppikirjoissa. *Nuorisotutkimus* 9(2), 27-32.
- Herek, G. M. 1983/1988. Essay content checklist. Definitions and examples for coding attitude functions. [Viitattu 01.04.2005].
Saatavilla [www-osoitteessa:](http://psychology.ucdavis.edu/rainbow/html/function.PDF)
<URL: <http://psychology.ucdavis.edu/rainbow/html/function.PDF>>.
- Herek, G. M. 1986. The instrumentality of attitudes: Toward a neofunctional theory. *Journal of Social Issues* 42(2), 99-114.
- Herek, G. M. 1987. Can functions be measured? A new perspective on the functional approach to attitudes. *Social Psychology Quarterly*, 50 (4), 285-303.
- Herek, G. M. 1988. Heterosexuals' attitudes toward lesbians and gay men: Correlates and gender differences. *The Journal of Sex research* 25(4), 451-477.

- Herek, G. M. 1991. Stigma, prejudice, and violence against lesbians and gay men. In J. Gonsiorek & J. Weinrich (Eds.), *Homosexuality: Research implications for public policy* (pp. 60-80). Newbury Park, CA, USA: Sage.
- Herek, G. M. 1999. The social construction of attitudes: Functional consensus and divergence in the US public's reactions to AIDS. *Teoksessa Why we evaluate: Functions of attitudes*. Maio, G. & Olson, J. (toim.) Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 1-24.
- Herek, G. M. 2000a. The psychology of sexual prejudice. *Current Directions in Psychological Science* 9(1), 19-22.
- Herek, G. M. 2000b. Sexual prejudice and gender: Do heterosexuals' attitudes toward lesbians and gay men differ? *Journal of social issues* 52(2), 251-266.
- Herek, G. M. 2000c. Homosexuality. [Viitattu 01.03.2005].
Saatavilla [www-muodossa:](http://www.muodossa.com)
<URL: http://psychology.ucdavis.edu/rainbow/html/eop_2000.PDF>.
- Herek, G. M. 2002. Heterosexuals' attitudes toward bisexual men and women in the United States. *Journal of Sex Research*, 39 (4), 264-274.
- Herek, G. M. & Capitano, J. P. 1996. "Some of my best friends": Intergroup contact, conceivable stigma, and heterosexuals' attitudes toward gay men and lesbians. *Personality and Social Psychology Bulletin* 22(4), 412-424.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2003. *Tutki ja kirjoita*. 6.-9. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Jokela, J., Kosunen, E., Liinamo, A. & Rimpelä, M. 1999. Seksuaaliopetus peruskoulujen yläasteilla. *Suomen Lääkärilehti* 11 (54), 1433- 1439.

- Kontula, O. 1987. Nuorten seksi. Helsinki: Otava.
- Kontula, O., Cacciatore, R., Apter, D., Bildjuschkin, K., Törhönen, M., Koski, S. & Tiilo, L. 2001. Koululaisten tiedot seksuaaliterveydestä. Väestöntutkimuslaitos. E 11/2001. Helsinki
- Kontula, O. & Haavio-Mannila, E. 1993. Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta. Juva: WSOY.
- Kontula, O. & Meriläinen, J. 1988. Nuorten kypsyminen seurusteluun ja seksuaalisuuteen. Lääkintöhallituksen julkaisuja. Sarja tutkimukset 9/1988. Helsinki.
- Kosunen, E. & Ritamo, M. (toim.) 2004. Näkökulmia nuorten seksuaaliterveyteen. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen raportteja 282. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Laajasalo, T. 2001. Seksuaalisuus lukion oppikirjoissa. Helsingin yliopistonopettajan koulutuslaitos: tutkimuksia 231. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lehtonen, J. 1995a. Seksuaalivähemmistöt koulussa. SETA-julkaisuja 6. Helsinki: Seksuaalinen tasavertaisuus SETA ry.
- Lehtonen, J. 1995b. Nuoret suomalaiset heterokoulussa. Nuorisotutkimus 13(4), 9-20.
- Lehtonen, J. 1996. Yhteiskunnan heteroseksuaalisuus ja seksuaalivähemmistöjen arki. Teoksessa T. Dahlgren, J. Kortteinen, K. J. Lång, Pentikäinen M. & Scheinin M. (toim.), 155-170.
- Lehtonen, J. 1998. Nuoret ei-heteroseksuaaliset miehet ja homoidentiteetin mallit. Psykologia 33(6), 421-429.

- Lehtonen, J. (toim.) 2000. Yhtä tavallisia kuin muut - Lukiolaisten käsityksiä seksuaalivähemmistöistä. SETA-julkaisu 12. Seksuaalinen tasavertaisuus SETA ry.
- Lehtonen, J. 2003. Seksuaalisuus ja sukupuoliuus koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kokemukset. Nuorisotutkimusseura – julkaisu 13. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lehtonen, J. 2004. Heteronormatiivisuus seksuaalikasvatuksen haasteena. Teoksessa Kosunen, E. & Ritamo, M. (toim.), 147-158.
- Leino, H. 2000. Homoja, lesboja ja joitain poikkeavia – seksuaalivähemmistöjen määrittely ylioppilasaineissa. Teoksessa Lehtonen J. (toim.), 8-27.
- Liebkind, K. 1988. Me ja muukalaiset – ryhmäraajat ihmisten suhteissa. Helsinki: Gaudeamus.
- Liebkind, K. 1996. Ennakkoluulot ja niiden uhrit. Teoksessa Teoksessa T. Dahlgren, J. Kortteinen, K. J. Lång, Pentikäinen M. & Scheinin M. (toim.), 199-226.
- Liinamo, A., Rimpelä, M., Kosunen, E. & Jokela, J. 2000a. Seksuaaliopetuksen muutokset peruskoulujen yläasteilla 1995-1998. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 37, 53-63.
- Liinamo, A., Rimpelä, M., Kosunen, E. & Jokela, J. 2000b. Nuorten seksuaaliterveystiedot. Suomen Lääkärilehti 45(55), 4603-4610.
- Metsämuuronen, J. 2003. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Moberg, S. 1979. Leimautuminen erityispedagogiikassa. Nimikkeisiin apukoululainen ja tarkkailuluokkalainen liittyvät käsitykset ja niiden vaikutus hypoteettista oppilasta koskeviin havaintoihin. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto.

- Moberg, S. 1984. Poikkeavuuden hyväksyminen ja poikkeavien sosiaalinen etäisyys. Valtakunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön julkaisuja 25/1984. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet. 1994. Opetushallitus. Helsinki.
- Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet. 2004. Opetushallitus. Helsinki.
- Rimpelä, M. & Liinamo, A. 1996. Kouluterveys 1996. Tutkimus Keski-Suomesta. Keski-Suomen lääninhallituksen julkaisuja 1/1996. Yleissarja. Jyväskylä: Kopi-Jyvä Oy.
- Sievers, K. & Stålström, O. (toim.) 1984. Rakkauden monet kasvot. Homoseksuaalisesta rakkaudesta, ihmisoikeuksista ja vapautumisesta. Espoo: Weilin+Göös.
- Stroebe, W. & Insko, C. A. 1989. Stereotype, prejudice and discrimination: changing conceptions in theory and research. Teoksessa Bar-Tal, D., Graumann, C. F., Kruglanski, A. W. & Stroebe, W. (Eds.), 3-34.
- Stålström, O. 1989. Homoerotiikan estot. Medisiinari 5, 8-14.
- Sulkunen, P. 1998. Johdatus sosiologiaan – käsitteitä ja näkökulmia. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- Suomen laki 578/1995: laki rikoslain muuttamisesta, luku 11, 9§ [Viitattu 01.05.2005]. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1995/19950578)
<URL: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1995/19950578>>.
- Suomen laki 950/2001: laki rekisteröidystä parisuhteesta [Viitattu 01.05.2005]. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2001/20010950)
<URL: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2001/20010950>>.

- Valkonen, M. 2003. Avoimena ammatissa – homo-, lesbo- ja bi-opettajien kokemuksia. Seta-julkaisuja 15. Seksuaalinen tasavertaisuus SETA ry.
- Valli, R. 2001. Johdatus tilastolliseen tutkimukseen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Warwick, I., Chase, E. & Aggleton, P. 2004. Homophobia, sexual orientation and schools: a review and implications for action. Research report No 594. University of London.
- Weiler, E. M. 2004. Legally and Morally, What Our Gay Students Must Be Given. The Education Digest 69(5), 38-43.
- WHO. 2002. [Viitattu 01.05.2005]. Saatavilla www-muodossa: <URL: http://www.who.int/reproductive-health/gender/sexual_health.html#3>.

ANALYSOIDUT 9. LUOKAN OPPIKIRJAT

- Arra, O., Huotari, E., Kavanne, A. & Lempinen, S. 2002. Yläasteen elämänkatsomustieto 7-9: Hyvä ajatus!. 1.-5. painos. Helsinki: Edita.
- Eloranta, T., Kalaja, S., Korhonen, J., Nykänen, M. & Välimaa, R. 2004. Terveystietoa luokille 7-9: Terveiden portaat. 1.-2. painos. Keuruu: Otava.
- Halme, L., Parviola, J., Sjöblom, T. & Vaaramo, R. 2001. Majakka. Raamattu. Etiikka. Porvoo: WSOY.
- Honkanen, T. & Paso, S. 2003. Yhteiskuntaoppi: Horisontti. Sovellettu erityisopetuksen painos. 2. uusittu laitos. Keuruu: Otava.
- Hämäläinen, L., Hämäläinen, U., Tikkanen, E. & Troberg, M. 2002. Yhteiskuntaoppi: Kronikka 9. 2.-3. uudistettu painos. Helsinki: Edita.
- Isotalo, S., Lehtinen, T. & Vartiainen, K. 2003. Askeleet 9. 1.-2. painos. Helsinki: Otava.
- Jolkkonen, J., Merenlahti, P., Junnonen, A., Jussila, P. & Laturi, K. 2004. Eeden 9: Raamattu ja etiikka. Helsinki: Edita.
- Lehtinen, T. & Väkeväinen, A-E. 2004. Askeleet 9: Uskonnon tehtäväkirja. 1.-3. painos. Keuruu: Otava.
- Lehtiö, P., Leinonen, M., Nyberg, T. & Vestelin, O. 2004. Koulun biologia: Ihminen. Opiskeluvihko. Keuruu: Otava.
- Leinonen, M., Nyberg, T. & Vestelin, O. 2004. Koulun biologia: Ihminen. 1.-9. painos. Keuruu: Otava.

- Metsäkallas, P., Putus-Hilasvuori, T., Ukkonen, J. & Tanska, J-P. 1995. Nykyaika – Yhteiskuntatieto. Porvoo: Weilin+Göös.
- Ojakoski, M., Peltonen, M., Putus-Hilasvuori, T. & Ukkonen, J. 2000. Ihmisen yhteiskunta. 1.-2. painos. Porvoo: WSOY.
- Ojakoski, M., Peltonen, M., Putus-Hilasvuori, T. & Ukkonen, J. 2002. Uusi ihmisen yhteiskunta. Helsinki: WSOY.
- Orkovaara, P., Cacciatore, R., Furman, B., Hirvihuhta, H., Hämäläinen, A-M., Kekki, M. & Korteniemi-Poikela, E. 2004. Dynamo. Terveystietoa luokille 7-9. Helsinki: Tammi.
- Parviola, J., Peura, R. & Vaaramo, R. 2000. Suuret uskonnot. 1.-4. painos. Porvoo: Weilin+Göös.
- Reinikkala, P., Ryhänen, E-L., Litmanen, H., Holopainen, M., Raekunnas, M., Saarivuori, M., Sarvilinna, R. & Tenhunen, A. 2003. Luonto 4: Ihminen itse. 1.-3. painos. Porvoo: WSOY.
- Reinikkala, P., Ryhänen, E-L., Penttinen, H. & Pesonen, J. 2003. Terveudeksi 1: Kasvun aika. Porvoo: WSOY.
- Rinta-aho, H., Tiainen, S. & Waronen, E. 1999. Horisontti: Yhteiskuntaoppi. 1.-5. tarkistettu painos. Keuruu: Otava.
- Timonen, P. & Rinta-aho, H. 2001. Yhteiskunnan pelisäännöt: Peruskoulun oikeuskasvatus. 4.painos. Keuruu: Otava.

LIITTEET

Liite 1: TAULUKOT 19.- 25.

TAULUKKO 19. Sukupuolierot vähemmistösuhtautumisessa (n=965)

	Erittäin myönteisesti 1		Melko myönteisesti 2		Vaikea sanoa 3		Melko kielteisesti 4		Erittäin kielteisesti 5		Yht.
	tytöt	pojat	tytöt	pojat	tytöt	pojat	tytöt	pojat	tytöt	pojat	
Maahanmuuttajat n=971	19,8%	8,0%	45,3%	36,1%	19,8%	26,0%	11,9%	18,9%	3,0%	11,1%	100%
Romanit n=963	8,8%	4,2%	31,8%	18,7%	28,5%	31,8%	24,2%	24,0%	6,8%	21,3%	100%
Homoseksuaalit n=975	36,8%	3,8%	35,8%	10,7%	14,1%	20,5%	8,0%	22,6%	5,2%	42,5%	100%
Biseksuaalit n=965	26,5%	4,2%	35,2%	13,3%	24,2%	33,1%	9,6%	24,1%	4,5%	25,3%	100%
Saamelaiset n=966	52,0%	28,5%	31,7%	35,0%	15,7%	28,5%	0,6%	2,5%	0,0%	5,5%	100%
Vammaiset n=967	38,9%	20,0%	41,3%	36,8%	16,1%	30,9%	2,9%	6,3%	0,8%	6,1%	100%
Mustaihoiset n=968	44,7%	23,2%	35,4%	37,6%	10,5%	16,7%	6,9%	11,0%	2,4%	11,6%	100%
Feministit (naisasianaiset) n=945	28,2%	8,0%	33,5%	18,4%	33,7%	53,5%	3,5%	12,1%	1,0%	8,0%	100%
Lesbot n=966	23,5%	28,6%	36,4%	29,4%	20,4%	27,3%	12,1%	7,4%	7,5%	7,2%	100%
Uskovaiset n=962	35,9%	21,9%	40,6%	37,8%	16,4%	23,0%	5,7%	9,3%	1,4%	8,0%	100%
Heterot n=969	84,5%	88,5%	8,8%	6,5%	4,1%	3,1%	1,6%	0,4%	1,0%	1,5%	100%

TAULUKKO 20. Oppilaiden suvaitsevaisuus (n=954)

KYLLÄ		EN		KYLLÄ ja EN	
65,4%		31,6%		3,0%	
T 82,0%	P 48,5%	T 14,5%	P 48,9%	T 3,5%	P 2,5%

TAULUKKO 21. Koulujen ATLG-pistemäärät (N=8)

Koulu	ATLG	keskihajonta
Maaseutu 1 (n=83)	113,34	30,38
Maaseutu 2 (n=57)	130,46	28,98
Maaseutu 3 (n=125)	116,72	29,43
Maaseutu 4 (n=116)	132,39	28,59
Kaupunki 1 (n=88)	126,76	28,67
Kaupunki 2 (n=80)	128,15	31,55
Kaupunki 3 (n=110)	124,28	29,10
Kaupunki 4 (n=150)	137,27	29,37
KAIKKI (n=809)	126,65	30,35

(jatkuu)

(jatkuu)

TAULUKKO 22. Sosiaalisen etäisyyden mittari/kaveriksi (n=926)

KAVERIKSI vähemmistöryhmä	n	keskiarvo	järjestys	keskihajonta
maahanmuuttajat	957	5,73	5	3,07
romanit	959	7,58	11	3,00
homoseksuaalit	951	7,05	8	3,58
biseksuaalit	955	7,12	9	2,84
saamelaiset	957	4,88	4	2,65
vammaiset	960	7,19	10	2,92
mustaihoiset	956	4,85	3	3,00
feministit	945	6,41	7	2,86
lesbot	959	5,89	6	3,27
uskovaiset	959	4,67	2	3,02
heterot	966	1,67	1	1,89

TAULUKKO 23. Sosiaalisen etäisyyden mittari/opettajaksi (n=885)

OPETTAJAKSI vähemmistöryhmä	n	keskiarvo	järjestys	keskihajonta
maahanmuuttajat	916	6,02	6	3,09
romanit	917	7,62	10	2,93
homoseksuaalit	922	7,06	9	3,49
biseksuaalit	918	6,94	8	2,85
saamelaiset	917	5,01	4	2,68
vammaiset	909	8,13	11	2,89
mustaihoiset	913	4,98	3	2,96
feministit	904	6,28	7	2,93
lesbot	915	5,86	5	3,22
uskovaiset	914	4,43	2	3,07
heterot	913	1,78	1	2,12

TAULUKKO 24. Seksuaalikasvatus ja koulu –väitteet heteroiden osalta (n=715)

Väitteet	1 (n=690)	2 (n=745)	3 (n=684)	4 (n=725)	5 (n=673)	6 (n=676)	7 (n=728)	8 (n=759)	9 (n=759)
ka	3,07	3,15	3,07	2,13	1,86	2,70	3,21	3,90	2,66
kh	1,04	1,22	1,20	1,01	,93	,99	1,17	1,17	1,26
Vaihto- ehto 6	16,5% (136)	9,8% (81)	16,9% (139)	11,7% (96)	18,5% (153)	17,9% (147)	11,9% (98)	7,9% (65)	7,9% (65)

TAULUKKO 25. Seksuaalikasvatus ja koulu -väitteet ei-heteroiden osalta (n=101)

Väitteet	1 (n=98)	2 (n=104)	3 (n=103)	4 (n=103)	5 (n=96)	6 (n=91)	7 (n=102)	8 (n=108)	9 (n=106)
ka	3,31	3,58	2,97	2,09	2,01	2,90	3,47	3,86	2,96
kh	1,02	1,02	1,00	,95	,96	,90	,93	1,19	1,22
Vaihto- ehto 6	13,3% (15)	8,8% (10)	9,6% (11)	8,8% (10)	15,8% (18)	20,2% (23)	10,5% (12)	4,4% (5)	6,2% (7)

Liite 2: Tutkimussuunnitelma

TUTKIMUSSUUNNITELMA

Tutkimuksen alustava nimi:

Peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten käsitykset seksuaalivähemmistöistä

Tutkimuksen ohjaaja:

Matti Kuorelahti, KT, lehtori
 Erityispedagogiikan laitos
 40014 Jyväskylän yliopisto
 p: 014 – 260 1623
matti.kuorelahti@edu.jyu.fi

Tutkimuksen tekijä:

Jari Malinen, KK, opiskelija
 Erityispedagogiikan laitos
 40014 Jyväskylän yliopisto
 p: 040 – 76 46 353
jaanmali@cc.jyu.fi

1 TUTKIMUKSEN TAUSTA

Seksuaalisuudella on monet kasvot sekä ilmenemismuodot, ja monimuotoisuus on tullut osaksi suomalaisen yhteiskunnan jokapäivää ns. parisuhdelain hyväksymisen myötä. Millaiset kasvot peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten antavat seksuaalivähemmistöille? Ovatko seksuaalivähemmistöt yksi erityistä tukea tarvitseva ryhmä, joka olisi huomioitava koulussa ja kouluopetuksessa? Nykyiset oppikirjat käsittelevät seksuaalivähemmistöjä varsinkin avoimesti.

Tämä tutkimus keskittyy peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten käsityksiin ja tietoihin seksuaalivähemmistöistä. Tutkimuksessa kartoitetaan myös mahdollisen erityisen tuen tarvetta ja koulujen seksuaalikasvatuksen sisältöjä. Vastaavaa tutkimustietoa näistä käsityksistä on toistaiseksi melko vähän ollut saatavilla, mitä vajetta tämä tutkimus osaltaan pyrkii paikkaamaan.

2 TUTKIMUKSEN TAVOITE JA TUTKIMUSTEHTÄVÄT

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten käsityksiä ja tietoja seksuaalivähemmistöistä. Tutkimusongelmat ovat seuraavat:

Millaisia ovat peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten käsitykset seksuaalivähemmistöistä?

Mitä oppilaat tietävät seksuaalivähemmistöistä?

Mistä tiedot on saatu?

Millaiset asenteet oppilaille on seksuaalivähemmistöjä kohtaan?

3 MENETELMÄT JA TOTEUTUS

Tutkimuksessa analysoidaan oppikirjoja ja opetussuunnitelmia valitussa teoreettisessa viitekehityksessä. Oppilaiden käsityksiä koskeva tutkimusaineisto kootaan kyselylomakkeen

(jatkuu)

(jatkuu)

(liite) avulla. Kyselylomakkeet toimitetaan ensin tutkimuksessa mukana oleville peruskouluille, joissa kysely toteutetaan kaikissa yhdeksänsissä luokissa. Vastauslomakkeet palautetaan tutkijoille Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitokselle. Tutkimuksessa pyritään kokoamaan mahdollisimman suuri (N = 800-1000) osallistujajoukko. Kysely koostuu strukturoiduista kysymyksistä sekä Likert-tyyppisistä asteikkokysymyksistä. Rehtoreiden vastuulla olisi kyselylomakkeiden jakaminen esim. luokanvalvojille, jotka suorittavat varsinaisen kyselyn yhdeksänsissä luokissa.

Tutkimus on tarkoitus toteuttaa perusopetuksen yhdeksännen luokan oppilaille eri puolella Suomea (8-10 koulua). Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitos vastaa kyselylomakkeiden lähettämisestä aiheutuneista postitus- ja muista mahdollisista kuluista.

4 AINEISTO

Tutkimuksen perusjoukko muodostuu peruskoulun yhdeksäsluokkalaisista eri puolilta Suomea. Tutkimusaineisto muodostuu määräaikaan palautetuista, asiallisesti täytetyistä kyselylomakkeista. Kyselyyn vastataan nimettömästi eivätkä tutkittavien henkilötiedot tule ilmi tutkijalle missään vaiheessa. Tutkimusaineisto säilytetään Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitoksella asianmukaisesti suojattuna, eikä siihen pääse käsiksi asiaankuulumattomat henkilöt.

5 TUTKIMUKSEN RAPORTOINTI

Pro gradu –tutkielma raportoidaan kirjalliseen muotoon ja se on ilmestyttyään saatavilla Jyväskylän yliopiston kirjaston elektronisena aineistona. Tutkimuksen perusteella laaditaan myös artikkeli, jossa kuvaillaan mm. keskeiset tulokset. Artikkelin julkaistaan Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitoksen internet-sivuilla osoitteessa <http://www.jyu.fi/tdk/kastdk/eped/artikkelit/artikkelit.shtml> Artikkelin toimitetaan tiedoksi myös tutkimuksessa mukana olleille peruskouluille.

6 AIKATAULU

Pro gradu –tutkielman valmistelu on aloitettu tammikuussa 2004 ja työn on tarkoitus valmistua vuoden 2005 kesäkuun loppuun mennessä. Aineiston keruu tapahtuu vuoden 2004 joulukuussa tai vuoden 2005 tammikuussa.

Liite 3: Tutkimuslupa-anomus

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
01.12.2004

ERITYISPEDAGOGIIKAN
LAITOS

Tutkimuslupa-anomus

XXXXX:n yläasteen rehtorille

Arvoisa rehtori

Pyydämme kunnioittaen lupaa saada tutkia koulunne yhdeksäsluokkalaisten oppilaiden käsityksiä, tietoja ja asenteita erilaisista ihmisryhmistä sekä seksuaalivähemmistöistä. Tutkimus on kasv. kand. Jari Malisen pro gradu -opinnäytetutkimus, jota ohjaa lehtori Matti Kuorelahti Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitoksella.

Tutkimusaineisto kootaan kyselylomakkeella, johon oppilaat vastaavat nimettömästi jonkun oppitunnin alussa. Vastaamiseen menee aikaa noin 15 - 20 minuuttia.

Tutkimus on tarkoitus toteuttaa perusopetuksen yhdeksännen luokan oppilaille eri puolella Suomea (8-10 koulua) ja pyrimme tavoittamaan 800-1000 peruskoululaista. Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitos vastaa kyselylomakkeiden lähettämisestä aiheutuneista postitus- ja muista mahdollisista kuluista.

Kunnioittavin yhteistyöterveisin,

Jari Malinen
kasv.kand., erityisopettajan koulutusohjelma
Erityispedagogiikan laitos
40014 Jyväskylän yliopisto
p: 040 – 76 46 353
jaanmali@cc.jyu.fi

Matti Kuorelahti
KT, lehtori
Erityispedagogiikan laitos
40014 Jyväskylän yliopisto
p: 014 – 260 1623
matti.kuorelahti@edu.jyu.fi

Liite 4: Kyselylomake

Tässä kyselyssä tiedustellaan Sinun omaa suhtautumistasi JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO eräisiin ihmisryhmiin sekä seksuaalivähemmistöihin. Lue jokainen kysymys huolellisesti läpi ja vastaa kaikkiin kysymyksiin rehellisesti ja oman mielipiteesi tai käsityksesi mukaan. Väitteisiin ja kysymyksiin ei ole olemassa ”oikeaa” tai ”väärää” vastausta – vain SINUN OMA mielipiteesi on tärkeä. Vastaaminen tapahtuu luottamuksellisesti ja nimettömästi rastittamalla tai kirjoittamalla.

Miten yleensä suhtaudut seuraaviin ryhmiin? Merkitse rastilla oma suhtautumisesi.

	Erittäin myönteisesti 1	Melko myönteisesti 2	Vaikea sanoa 3	Melko kielteisesti 4	Erittäin kielteisesti 5
Maahanmuuttajat					
Romanit					
Homoseksuaalit					
Biseksuaalit					
Saamelaiset					
Vammaiset					
Mustaihoiset					
Feministit (naisasianaiset)					
Lesbot					
Uskovaiset					
Heterot					

Järjestä seuraavat ryhmät numerojärjestykseen sen mukaan, miten helposti hyväksyisit heidät kaveriksi tai opettajaksi (1 = hyväksyisin ensimmäiseksi - - - -11 = hyväksyisin viimeiseksi).

	kaveriksi	opettajaksi
Maahanmuuttajat		
Romanit		
Homoseksuaalit		
Biseksuaalit		
Saamelaiset		
Vammaiset		
Mustaihoiset		
Feministit (naisasianaiset)		
Lesbot		
Uskovaiset		
Heterot		

Meillä ihmisillä on erilaiset tiedot, mielikuvat ja käsitykset erilaisiin seksuaali-identiteetteihin liittyen. Kirjoita lyhyesti, **mitä seuraavat käsitteet mielestäsi tarkoittavat:**

heteroseksuaali _____

homoseksuaali _____

lesbo _____

biseksuaali _____

(jatkuu)

(jatkuu)

Kirjoita lyhyesti, **millainen ihminen mielestäsi on:**

heteroseksuaali _____

homoseksuaali _____

lesbo _____

biseksuaali _____

Voiko ihmisen seksuaalisen suuntautumisen määritellä tai päätellä ulkonäön perusteella?

 kyllä ei

Mistä katsot saaneesi tietoutta parhaiten erilaisista seksuaalivähemmistöistä? Numeroi alla olevat tiedonlähteet tärkeysjärjestykseen (1= tärkein, 2= toiseksi tärkein jne.).

☐ koti	☐ kaverit	☐ internet
☐ koulu	☐ lehdet	☐ kirjat
☐ televisio/radio	☐ elokuvat	☐ harrastukset

Tunnetko seksuaalivähemmistöihin kuuluvia ihmisiä?

 kyllä en

Ihmiset tuntevat joskus seksuaalista kiinnostusta paitsi toiseen myös omaan sukupuoleensa. Merkitse rastilla, minkälaista oma kiinnostuksesi tällä hetkellä on?

Olen kiinnostunut

☐ pelkää poijista	☐ voittopuolisesti tytöistä
☐ voittopuolisesti poijista	☐ pelkää tytöistä
☐ sekä poijista että tytöistä	☐ en osaa sanoa

Onko sinulla ollut koskaan seksikokemuksia (sukupuolista kiihottamista ja hyväilyä) jonkun henkilön kanssa, joka on samaa sukupuolta kuin sinä?

 ei ole ollut on, kerran on, useampia kertoja

Oletko suvaitsevainen seksuaalivähemmistöjä kohtaan?

 kyllä en

Onko luokallasi tämän lukuvuoden aikana keskusteltu tai muuten opetettu seurustelusta ja seksuaalisuudesta?

 ei ole kyllä, yhdellä tunnilla kyllä, useammalla tunnilla

Millä oppitunnilla tai tunneilla? _____

Kuka tai ketkä ovat antaneet tätä opetusta?

☐ opettaja	☐ koululääkäri
☐ koulun ulkopuolinen asiantuntija	☐ kouluterveydenhoitaja
☐ on jaettu aiheesta kirjallista materiaalia	☐ on katsottu opetusvideo

Mitä aiheita näillä tunneilla on käsitelty?

☐ seurustelua	☐ raskauden ehkäisyä	☐ sukupuolitauteja
☐ yhdyntää	☐ jälkiehkäisyä	☐ hedelmättömyyttä
☐ itsetyydytystä	☐ seksuaalivähemmistöjä (homot, lesbot, biseksuaalit)	
☐ kuukautisia		

(jatkuu)

(jatkuu)

Alla esitetään eräitä homoseksuaalisuutta koskevia väitteitä. Merkitse rasti mielipidettäsi lähinnä kuvaavaan kohtaan asteikolle 1 = täysin samaa mieltä – 9 = täysin eri mieltä. Vastaa melko nopeasti, äläkä jää pohtimaan kovin pitkäksi aikaa yksittäisiä väitteitä.

Väite	(1) täysin samaa mieltä täysin eri mieltä (9)								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Lesbot eivät sopeudu yhteiskuntaan.									
2. Naista ei saa missään tilanteessa syrjiä työssään homoseksuaalisuutensa takia.									
3. Naisten homoseksuaalisuus on vahingollista yhteiskunnalle, koska se vääristää miesten ja naisten välistä luonnollista suhdetta.									
4. Naisten homoseksuaalisuus tulisi kieltää lailla.									
5. Naisten homoseksuaalisuus on synti.									
6. Lesbojen määrän lisääntyminen on merkki moraalien rappeutumisesta.									
7. Naisten homoseksuaalisuus ei itsessään ole ongelma, mutta ympäristö tekee siitä ongelman.									
8. Naisten homoseksuaalisuus on uhka perheelle ja avioliitolle.									
9. Naisten homoseksuaalisuus on alhaista.									
10. Lesbot ovat sairaita.									
11. Homoparien tulisi saada adoptoida lapsia samoin kuin heteroparienkkin.									
12. Mielestäni homot ovat vastenmielisiä.									
13. Homojen ei pitäisi päästä opettajiksi kouluun.									
14. Homous on luonnotonta.									
15. Homous on luonnollinen aikuisten miesten tapa ilmaista seksuaalisuuttaan.									
16. Jos miehellä on homoseksuaalisia tunteita, hänen on tehtävä kaikkensa päästäkseen niistä eroon.									
17. En järkyttyisi, jos lapseni olisi homo.									
18. Kahden miehen välinen homoseksuaalinen käyttäytyminen on yksinkertaisesti väärin.									
19. Ajatus homojen välisestä avioliitosta on mielestäni naurettava.									
20. Homoseksuaalisuus on lähinnä vain erilainen elämäntyyli, jota ei pitäisi tuomita.									

(jatkuu)

(jatkuu)

Seuraavassa esitetään vielä joukko väitteitä, joista ihmiset ovat eri mieltä. Olen kiinnostunut siitä, mitä mieltä sinä olet. Vastaathan siis ympyröimällä oman kantasi mukaan.

	Täysin samaa mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Vaikea sanoa	Hieman eri mieltä	Täysin eri mieltä	En osaa sanoa, ei kantaa
Kouluopetus huomioi seksuaalivähemmistöt.	1	2	3	4	5	6
Kouluopetuksessa käsitellään riittävästi seksuaalivähemmistöjä.	1	2	3	4	5	6
Seksuaalivähemmistöihin kuuluvat oppilaat tarvitsevat tukea koulun taholta.	1	2	3	4	5	6
Seksuaalivähemmistöihin kuuluvia oppilaita kiusataan koulussa.	1	2	3	4	5	6
Oppilaita, joiden vanhemmat ovat samaa sukupuolta kiusataan koulussa.	1	2	3	4	5	6
Opettajat ovat suvaitsevaisia seksuaalivähemmistöjä kohtaan.	1	2	3	4	5	6
Koulu on turvallinen ja tasapuolinen paikkaseksuaalisesta suuntautumisesta riippumatta.	1	2	3	4	5	6
Koulussa tapahtuvaan homoksi nimittelyyn puututaan heti.	1	2	3	4	5	6
Koulussa annettava seksuaalikasvatus on riittävää.	1	2	3	4	5	6

Olen _____ tyttö _____ poika _____ luokka _____ (esim. 9B)

Suurkiitos vastauksestasi! 😊

Liite 5: Rehtorin ohjeet

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

ERITYISPEDAGOGIIKAN
LAITOS

REHTORIN OHJEET

Arvoisa rehtori!

Kiitos, että koulunne on suostunut tutkimusyhteistyöhön, jossa kartoitetaan peruskoulun päättöluokalla olevien nuorten käsityksiä ja tietoja erilaisista ihmisryhmistä ja erityisesti seksuaalivähemmistöistä. Tutkimuksessa on mukana kymmenkunta koulua eri puolilta Suomea.

Tutkimuksen tarkoituksena on lisätä tietoa tutkittavalta alueelta ja siten aikanaan toivottavasti tämä tieto voi olla omalta osaltaan pienenä apuna koulun seksuaali- ja suvaitsevaisuuskasvatuksessa. Koulullenne ja käyttöönnne lähetetään tutkimuksen valmistuttua artikkeli, jossa kuvaillaan keskeisimpiä tutkimustuloksia. Tutkimusaineisto käsitellään luottamuksellisesti, ja tutkimuksen raportoinnissa noudatetaan tieteen eettisiä normeja. Oppilaat vastaavat kyselyyn nimettömästi. Vastaamiseen kuluu aikaa 15 - 20 minuuttia.

Ohessa koulullenne riittävä määrä kyselylomakkeita, luokanvalvojan saatekirje, kyselylomakkeiden koontikuoret sekä kyselylomakkeiden palautuskuori. Toivomme, että luokanvalvoja (tai se opettaja joka valvoo kyselyyn vastaamista) tutustuu ohjeeseen, suorittaa kyselyn instruktioon mukaisesti, täyttää saatekirjeen, jossa tiedustellaan vastaajien lukumäärää sekä mahdollista kyselyyn vastaamattomien määrää (=poissaolijat). Lisäksi pyydämme luokanvalvojaa arvioimaan itse vastaustilannetta, jotta voisimme muodostaa kuvaa vastaamisen luotettavuudesta. Täytetyt lomakkeet palautetaan yhdessä nipussa Jyväskylän yliopistoon.

Koska tutkimuksessa kysellään henkilökohtaisia ja intiimejäkin asioita, on vastaustilanteessa korostettava luottamuksellisuutta ja sitä, että toisten vastauksia ei missään tapauksessa saa kurkkia. Luottamuksellisuuden lisäämiseksi täytetyt lomakkeet ja luokanvalvojan saatekirje suljetaan heti kyselyn jälkeen kirjekuoreen. Mikäli joku oppilas kieltäytyy vastaamasta tai palauttaa tyhjän lomakkeen, niin hänellä on siihen oikeus, eikä asiasta kannata tehdä numeroa.

Kyselyn suorittamisen jälkeen toivomme, että joko Te tai valtuuttamanne henkilö kokoaa luokanvalvojilta tulevat kyselylomakekuoret yhteen ja lähettää ne meille oheisessa palautuskuoreessa, jonka postimaksu on jo hoidettu. Kyselyn suorittamisen toivomme tapahtuvan mahdollisimman pian ja kyselylomakkeiden palautuksen **pe 10.12.2004** mennessä.

Yhteistyöstänne kiittäen

Jari Malinen, KK, opiskelija
Erityispedagogiikan laitos
40014 Jyväskylän yliopisto
p: 040 – 76 46 353
jaanmali@cc.jyu.fi

Matti Kuorelahti, KT, lehtori
Erityispedagogiikan laitos
40014 Jyväskylän yliopisto
p: 014 – 260 1623
matti.kuorelahti@edu.jyu.fi

Liite 6: Opettajan ohjeet

ERITYISPEDAGOGIIKAN
LAITOS

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

OPETTAJAN OHJEET

Arvoisa opettaja!

Kiitos, että koulunne ja sen yhdeksännet luokat ovat suostuneet olemaan mukana tutkimuksessa, jossa kartoitetaan peruskoulun päättöluokalla olevien nuorten käsityksiä ja tietoja erilaisista ihmisryhmistä ja erityisesti seksuaalivähemmistöistä. Tutkimuksessa on mukana kymmenkunta koulua eri puolilta maata.

Kartoittavan tutkimuksen tarkoituksena on lisätä tietoa tutkittavalta alueelta ja siten aikanaan toivottavasti tämä tieto voi olla omalta osaltaan pienenä apuna koulukasvatuksessa. Koululenne ja käyttöönne lähetetään tutkimuksen valmistuttua artikkeli, jossa kuvaillaan keskeisimpiä tutkimustuloksia.

Tutkimusaineisto käsitellään luottamuksellisesti, ja tutkimuksen raportoinnissa noudatetaan tieteen eettisiä normeja. Oppilaat vastaavat kyselyyn nimettömästi. Vastaamiseen kuluu aikaa 15 - 20 minuuttia.

Koululenne on lähetetty riittävä määrä kyselylomakkeita sekä luokanvalvojan saatekirje. Palauta oppilaiden vastauslomakkeet ja saatekirje suljetussa kirjekuoressa rehtorille tai hänen osoittamalleen tutkimuksen yhdyshenkilölle. Nämä kuoret palautetaan yhdessä nipussa Jyväskylän yliopistoon. Toivomme, että luokanvalvoja (tai se opettaja joka valvoo kyselyyn vastaamista) täyttää saatekirjeen, jossa tiedustellaan vastaajien lukumäärää sekä mahdollista kyselyyn vastaamattomien määrää (=poissaolijat). Lisäksi pyydämme luokanvalvojaa arvioimaan itse vastaustilannetta, jotta voisimme muodostaa kuvaa vastaamisen luotettavuudesta.

Koska tutkimuksessa kysellään henkilökohtaisia ja intiimejäkin asioita, on vastaustilanteessa korostettava luottamuksellisuutta ja sitä, että toisten vastauksia ei missään tapauksessa saa kurkkia. Luottamuksellisuuden lisäämiseksi täytetyt lomakkeet ja luokanvalvojan saatekirje suljetaan kirjekuoreen heti kyselyn päättymisen jälkeen. Mikäli joku oppilas kieltäytyy vastaamasta tai palauttaa tyhjän lomakkeen, niin hänellä on siihen oikeus, eikä asiasta kannata tehdä numeroa.

Opettajan instruktio oppilaille eli kyselyyn vastaamisen ohjeistaminen:

”Jaan teille kohta kyselylomakkeet, johon jokainen vastaa nimettömästi, henkilökohtaisesti ja itsenäisesti. ÄLÄ KURKI toisten vastauksia, vaan keskity ainoastaan omaan vastaamiseen. Kun olet valmis, jää rauhassa odottelemaan että toisetkin saavat lomakkeen täytettyä. Minä kerään vastauslomakkeet pois, kun kaikki ovat valmiita. Lomakkeet suljetaan kuoreen välittömästi vastaamisen jälkeen tässä luokassa, eikä niitä avata ennen kuin Jyväskylän yliopistossa, jossa kaikkien noin tuhannen yhdeksäsluokkalaisen vastaukset analysoidaan. Kenenkään vastaajan henkilöllisyys ei tule missään vaiheessa tietoon, ei koulun henkilöstölle eikä tutkijoille.”

(jatkuu)

(jatkuu)

LUOKANVALVOJAN SAATEKIRJE KYSELYYN VASTAAMISESTA

Kunta/kaupunki: _____

Koulu: _____

Luokka: _____

__ yleisopetuksen luokka __ erityisluokka, mikä? _____

Kyselyn suorittamispäivämäärä: _____

Ajankohta: _____

Kyselyyn vastasi _____ oppilasta. Tunnilta oli poissa _____ oppilasta.

Kyselyyn vastaamisesta kieltäytyi _____ oppilasta.

Vastaamistilanteen ilmapiiri

Ilmenikö luokassa jotain erityistä vastatessa? (esim. hihittelyä, huutelua, nimittelyä tai vastaavaa) _____

Vaikuttiko vastaaminen ahdistavalta? _____

Vastasivatko oppilaat mielestäsi tosissaan ja rehellisesti tähän kyselyyn?

Olivatko oppilaat tai joku heistä huolestunut yksilöllisyyden suojan säilymisestä? _____